

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Gençler için Felsefe

Gençler İçin Felsefe

Metinlerle Eleştirel Okuma ve
Düşünme Çalışmaları

NURAN DİREK

NURAN DİREK

GENÇLER İÇİN FELSEFE

NURAN DİREK

Gri Yayın Dizisi: 113

ISBN 978-605-9646-62-8

© Pan Yayıncılık, 2019

Sertifika No: 44720

- Birinci Baskı: Kasım 2019
- Yayın Yönetmeni: Işık Tabar Gençer
- Baskı Hazırlık: Fatma Tulum Eryoldaş-Gonca Başel Yalçın
- Kapak: Davut Yücel

• Baskı: Ayhan Matbaası

Mahmut Bey Mah. 2622. Sok. No: 6/31 Bağcılar / İSTANBUL

Tel: (0212) 445 32 38

Sertifika No: 44871

Pan Yayıncılık

Barbaros Bulvarı 18/4 Beşiktaş 34022 İSTANBUL

• Tel: (0212) 261 80 72 - 227 56 75

• Faks: (0212) 227 56 74

www.pankitap.com

GENÇLER İÇİN FELSEFE

NURAN DİREK

Nuran Direk

1942 yılında İstanbul doğdu. İstanbul Kız Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. 1965-2005 yılları arasında Kırklareli Lisesi, Antalya Lisesi, Adana Erkek Lisesi, Galatasaray Lisesi ve İstanbul Saint Benoît Fransız Lisesi, İtalyan Lisesi ve Sainte Pulchérie Fransız liselerinde felsefe öğretmenliği yaptı.

1992 yılında "Çocuklar İçin Felsefe" alanında (9-18 yaş) çalışmalara başladı. 1994 yılından beri Türkiye Felsefe Kurumu Çocuklar İçin Felsefe Birimi Başkanlığı görevini yürütmektedir.

International Philosophy Olympiad'ın (IPO) beş kurucu üyesinden biridir. Türkiye Felsefe Olimpiyatları (TFO) kurucusudur. Her yıl Türkiye Felsefe Kurumu Çocuklar İçin Felsefe Birimi Başkanı olarak TFO düzenlemekte ve IPO'ya Türkiye'nin katılımını sağlamaktadır. Liselerde felsefe kulüplerinin kurulmasına öncülük etmiştir.

Çocuklar için felsefe alanında *Küçük Prens Üzerine Düşünmek*, *Filozof Çocuk*, *Bilgin Çocuk* ve *Çocuklarla Felsefe* adlı kitapları yayımlandı.

Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi'nin MEB işbirliğiyle gerçekleştirdiği "Düşünme Gücü: Soran Sorgulayan Gençlik İçin Öğretmen Eğitimi Destek Projesi"nde uzman eğitici olarak öğretmen eğitimi çalışmaları yapmıştır.

Halen öğretmen eğitimiyle ve felsefe olimpiyatları düzenlenmesiyle ilgili çalışmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
I. Akılcı Davranmak için Duyguları Bastırmak Gerekir mi?	13
1. Akıl, ruhun egemeni midir?	18
2. Duygular, seçimlerimizin belirleyicisi midir?	21
II. Kişinin Başkaldırması Yararlı mıdır?	31
1. Özgür olmak için başkaldırmak gerekli midir?	40
2. Politik özgürlüğün engelleri nelerdir?	42
III. Sorgulama Düşünmenin Zirvesi midir?	49
1. Bilimsel sorgulamanın aşamaları nelerdir?	50
2. Sorgulamanın bilimlerin gelişmesindeki rolü nedir?	55
3. Sorgulamanın bireysel yaşamdaki rolü nedir?	57
IV. İnsan Doğanın Egemeni midir?	63
1. Bilgi güç müdür?	71
2. Hangisi akla uygundur; doğaya uymak mı, doğaya egemen olmak mı?	74
V. Yasalar Karşısında Özgür müyüz?	80
1. Bireyin özgürlüğünün sınırları nelerdir?	84
2. Politik özgürlüğün sınırları nelerdir?	89
VI. Kötülüğü İnsan mı İcat Etti?	96
1. İnsandaki kötülük eğiliminin kaynakları nelerdir?	103
2. Kötülük engellenebilir mi?	109
VII. Her Şeyi Hoş Görmek Mümkün müdür?	115
1. Farklılıklarla birlikte yaşamak mümkün müdür?	119
2. Hoşgörüsüzlüğü hoş görebilir miyiz?	124
VIII. Aşkın Farklı Biçimleri Var mıdır?	130
IX. Teknoloji Dost mu, Düşman mı?	142
1. Teknolojinin gelişmesi insanın duygu ve düşünce dünyasını nasıl etkilemiştir?	150
2. Teknolojinin gelişmesi maddi yaşamı nasıl etkilemiştir?	156
X. Sanat Eseri Duyusal Algıyı Aşar mı?	166
XI. İnsanın İnanca İhtiyacı Var mı?	176
1. Tanrı'nın buyrukları mutlak mıdır?	180
2. İnsan hayatında inancın yeri nedir?	184
XII. Ölüm Yaşamı Değerli Kılar mı?	197
1. İnsan için ölümün anlamı nedir?	202
2. Ölüm değerli olabilir mi?	206

TEŐEKKÖR

Hak sahipleri oldukları metinlerin bu kitapta alıntılanmasına izin veren aşağıdaki yayınevlerine teőekkör ederiz...

Alfa Yayınları, Ayrıntı Yayınları, Dost Yayınevi, İmge Yayınevi, İthaki Yayınları, Kaknüs Yayınları, Metis Yayınları, Paradigma Yayınları, Pinhan Yayıncılık, Remzi Kitabevi, Say Yayınları, Timaő Yayınları, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Varlık Yayınları.

Gençlerle Felsefe

Felsefeye ilgi duyan, ama okumaya nereden başlayacağını bilemeyen gençler, felsefe öğretmenlerinden “felsefeye giriş” reçeteleri isterler. Bu isteğe tatminkâr bir yanıt vermek çok zordur. Herkes için geçerli, tek bir reçete yoktur çünkü... Bir okuma listesi önermek pek işe yaramaz. Öğrencinin isteğini yanıt-sız bırakmak da yakışık almaz. Böyle bir taleple karşılaştığımda öğrencilerime ilgilendikleri bir tema, konu ya da sorundan yola çıkarak okumalar yapmalarını öneririm. Felsefe tarihini okumakla işe başlamaksa, acemi şoförün birden-bire otoyola çıkmasına benzer. Yani meraklı genci baştan zora sokar. Bu önerim, felsefe tarihi okumayı tamamen bir tarafa bırakmak anlamına gelmez. Yalnızca felsefe tarihi okuyarak “felsefe yapma” etkinliği öğrenilemez. Felsefe tarihi, felsefe metinlerini okuma sürecine eşlik etmelidir, demek istiyorum.

Felsefeye Sanatla Bakmak

Felsefe problemlerine yaklaşmanın en elverişli yollarından biri, uygun yazınsal metinlerle işe başlamaktır. Nitekim edebiyat-felsefe ilişkisinin pek çok filozofta çok sıkı olduğunu görürüz. Felsefesini ozanca yapan filozoflar (Platon, Nietzsche...) olduğu gibi, romanlarında felsefe yapan yazarlar da (Dostoyevski, Kafka...) vardır. Şüphesiz, sanat ve felsefenin yaklaşım tarzları ve yöntemleri arasında farklar bulunur. Sanat, tekil bir durumu belli sınırlar içinde duyusal ve duygusal, estetik bir alımlama yoluyla dolaysız olarak anlamamızı sağladığı halde; felsefe, akıl yürütmeye dayalı kavramsallaştırma ve temellendirmeye, dolaylı olarak akılcı düzeyde açıklar. Bu nedenle felsefeye yeni başlayanlar

için yazınsal metinlerin kolaylaştırıcı bir işlevi vardır.

Örneğin, “adalet” kavramını irdelemek istediğimizi varsayalım. Bu kavramı felsefe tarihi içinde incelemeye girmeden önce, Sophokles’ten *Antigone*, Dos-
toyevski’den *Karamazov Kardeşler*, Borges’ten *Babil Piyangosu*, Nabokov’dan
Pnin, Kafka’dan *Dava* gibi eserlerden seçilmiş uygun metinlerle işe başla-
makta sonsuz yarar vardır. Çünkü sanat yapıtları, sorunları doğrudan doğru-
ya sezgisel bir duyuşla anlamamızı sağlayarak felsefeye kavramsallaştırmayı
kolaylaştırıcı bir rol oynar. Bu saydığım kitaplardan seçilen bir-iki metinden
sonra Platon, Aristoteles, Aquinas, Leibniz, Hume, Kant, Stuart Mill, Karl Marx
gibi filozofların adalet konusundaki görüşlerinin özünü ortaya koyan metinler
seçerek okumalar yapabiliriz. Bu anlayışın mükemmel örneklerini Fransa’da
liseler için hazırlanmış felsefe kitaplarında görürüz.

Elinizdeki kitapta da benzeri bir yol izlenmektedir. Kitaptaki sorular, Fran-
sa’daki bakalorya sınavlarında sorulmuş on iki sorudan ve bu sorulara farklı
yanıtlar veren seminer metinlerinden hareketle oluşturulmuştur. Bu sorula-
rın felsefeye başlayan gençlerin ilgisini çekeceğini umuyorum. Bu metinlerin
amacı, sınıf içi diyalogları ve tartışmaları yüreklendirmek, dolayısıyla “felsefe
öğretmek” değil, “felsefe yapmaya davet etmek”tir. Ayrıca felsefenin ve ede-
biyatın ortak olarak ele aldıkları konuların kesişim noktalarından yararlanarak
disiplinlerarası bir yaklaşımla gençlerle felsefe yapmanın olanaklarını göster-
mektedir.

Bilindiği gibi metin inceleme, edebiyat ve felsefe eğitiminin ortak uğra-
şıdır. Sanatsal metinleri çözümleyerek işe başlamak, felsefe metinlerini çö-
zümlmeye öncülük eder. “Çocuklar İçin Felsefe” disiplininin temelinde yatan
anlayış da budur. Özellikle çalışma alanım “Çocuklar İçin Felsefe” olduğu için,
felsefe eğitiminde yazınsal metinlerden yararlanmanın yararını bizzat dene-

yimlediğimi belirtmek isterim. Schiller, duyarlılık eğitiminin, hayal gücünün insanda yeni fikirlere ulaşma gücü sağlayacağını savunur ve duyarlık eğitimi düşünce eğitiminden ayırmaz. Bu kitap, odaklandığımız bir konu bağlamında seçilmiş felsefi metinleri grup çalışmalarıyla inceleyerek felsefe eğitimi yapmayı önermektedir.

Kitapta on iki ünite vardır ve her ünite bir soru ele alınmaktadır. Her ünite bir yazınsal metinle başlamakta ve farklı perspektifleri olan felsefi metinlerle devam etmektedir. Metni okuma ve anlama ilk ve en önemli adımdır. Bu okumanın amacı metnin odaklandığı kavramları, konu, soru ya da sorunu belirlemektir. Bir metni anlamada metin-okur ilişkisinin rolü önemlidir. Dolayısıyla aynı metnin birden fazla yorumu olabilir. Önemli olan bu yorumların metnin izin verdiği sınırlar içinde olmasıdır.

Felsefe, karşılaştığımız olaylar hakkında kavramsal bir görüş kazandırır. Amelie Oksenberg Rorty, felsefenin geçmişe ve günümüze ait miyopluğu düzeltme işi olduğunu söyler. Yani felsefe öncelikle görme kusurlarını düzeltir. Bir problemi çözmenin ilk adımı o problemi görmektir. Nietzsche *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe* adlı yapıtında felsefenin hem Apollon'un hem Dyonisos'un dilini konuşması gerektiğini söyler. Apollon sınırlılıktır. Dyonisos ise aşkınlık ve taşkınlık. Nietzsche akıl ile duyguların, felsefe ile yazının diyalektiğine dikkatimizi çeker. Çünkü insan düşünen bir varlık olmadan önce duyan bir varlıktır.

Felsefî Metinleri Okuma - Anlama - Tartışma ve Yorumlama

Felsefî metinleri okuyup anlayabilmek için izleyeceğimiz yolları şöyle özetleyebiliriz:

1. Metnin konusunu ve ortaya koyduğu felsefî savları belirlemek

İlk yapılması gereken metnin ele aldığı, kavram, soru ya da sorunun ne olduğunu saptamaya çalışmaktır. Böylelikle hangi kavramlarla hesaplaşmak gerektiğini, bu kavramların olası tanımlarını düşünmekle işe başlarız. “Metindeki konu, nasıl ve hangi açıdan ele alınmıştır?”, “Bu metnin satır aralarında ki sorular neler olabilir?” gibi sorular üzerinde düşünmek gerekir. Konuyu ve konu hakkındaki savları belirlemek, temel savın ne olduğunu formüle etmeyi kolaylaştırır. Metnin verdiği yanıt, filozofun kendisine sorduğu soruyu işaret eder. Metnin sorusunu bulmak, öğrencinin konuyu anladığını gösterir. Çoğu kez karşımıza çıkan soru birçok filozof tarafından yanıtlanmış olan bir sorudur. Bu takdirde bu soruyu farklı biçimde yanıtlamış olan filozofların düşüncelerini araştırmak gerekecektir. Bir metni incelerken metinden çok uzaklaşmak ne kadar hatalıysa, metnin içinde sıkışıp kalmak da o kadar hatalıdır.

2. Konunun ortaya koyduğu felsefî problemi belirlemek ve çözümlmek

Ortaya konan soruyu belirledikten sonra yazarın yanıtını nasıl temellendirdiğini belirlemeliyiz. Sorunun birden fazla yanıtı olabilir. Bu yanıtlar üzerinde tartışmak, bu yanıtların ne tür yeni sorulara kapı araladığını göstermekten geçer.

3. Düşüncelerini gerekçelendirebilmek için bilgilerini seferber etmek

Ana problemi belirledikten sonra problem karşısındaki tutumumuzu belirlememiz gerekir. Konu bizi tanıdığımız birçok düşünüre götürebilir. Bunları kendi değerlendirmelerimizi desteklemek için kullanabiliriz.

Metin İncelemede Önerilen Yöntem ve Teknikler

Kitaptaki her ünite üç bölümden meydana gelir. Birinci bölümde yazınsal metin aracılığıyla öğrencilerin ele alınan konu hakkındaki mevcut bilgilerinin farkına varmaları ve konu üzerinde odaklanmaları sağlanır.

İkinci bölümde öğrencilerden felsefi metinlerin ana temalarını tanımlamaları, metinlerin savlarını belirlemeleri ve filozofun savının dayandığı gerekçeleri göstermeleri istenir. Bu amaçla öğrencilerin felsefe metinlerini daha kolay anlamasını sağlamak için, konunun bütünlüğünü bozmayacak şekilde bazı kısaltmalar ve sadeleştirmeler yapılmıştır.

Metinlerin, felsefe öğretmeni eşliğinde eleştirel düşünme ve ders işleme teknikleri kullanılarak işlenmesi önerilir. Tartışmalarda öğretmenin kolaylaştırıcı rolü önemlidir. Kolaylaştırıcı; tartışmaları yöneten, ileri sürülen düşüncelerin tartışılmasını kolaylaştıracak sorular yönelten ve ulaşılan sonuçları çerçeveye yerleştirerek derleyen, sonuçlanmamış olanları da özetleyen biridir.

Üçüncü bölüm konuya ilişkin çerçevelemenin yapıldığı ve tartışmalarda ortaya çıkan yeni soruların tartışıldığı, öğrenilenlerin değerlendirmesinin yapıldığı bölümdür.

Sonuç:

Grup çalışmalarında akran öğrenmesine izin veren eleştirel düşünme yöntem ve tekniklerinin kullanılması önerilmektedir. Bu tekniklerin temelinde öğretmenin sınıf içi diyalogları yöneten kolaylaştırıcı rolü vardır. Yöntemler hakkında bilgi almak için Akbank, ERG , MEB girişimi tarafından yayımlanan *Düşünen Sınıf İçin Öğretme ve Öğrenme Yöntemleri* kitabından, okuduğunu anlama konusunda Pan Yayıncılık tarafından yayımlanan Oya Adalı, *Anlamak ve Anlatmak* kitabından yararlanılabilir.

I.

Akılcı Davranmak için Duyguları Bastırmak Gerekir mi?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

Akıl, duygu, zihin, mantık, akıllılık, açıkgozlük, çıkarcılık, budalalık, saflık, özgecilik (başkası sevgisi, diğerkâmlık).

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

Aşağıdaki metni kişilerin karakter özelliklerine dikkat ederek okuyunuz.

BUDALA

Dostoyevski'

Romanın başkahramanı Prens Mişkin saralıdır. Henüz bir bebekken ailesini kaybetmiş ve evlat edinildiği Pavlişçev tarafından tedavi edilmek üzere İsviçre'ye gönderilmiştir. Tedavisi bittikten sonra ailesinden birilerini bulma umuduyla Petersburg'a gelen Mişkin, burada ailesinin son ferdi olan Lizaveta Prokofyevna ile tanışır. Çevresindekiler onun yüce gönüllü tavırlarını yadırgarlar, ama aynı zamanda ona hayranlık da beslerler. Mişkin, başkalarınca budala denecek kadar özverilidir. Herkesi sever, kimsenin incinmesine katlanamaz. Aslında zeki biridir, soylu bir ruha sahiptir. Zamanla Prokofyevna'nın kızı Aglaya'ya âşık olur. Fakat diğer yanda da Nastasya adında güzel ama kötü şöhretli bir kadının aşağılanmasına ve onurunun zedelenmesine dayanamadığı için herkesin önünde ona evlenme teklif eder. Nastasya, ise hem kendi hem de Prens'in onurunu korumak için bu teklifi kabul etmez ve hayranlarından biriyle kaçır. Nastasya, mektuplarıyla Aglaya'yı Prens ile evlenmeye teşvik eder. Sonunda Prens Mişkin ile Aglaya nişanlanmaya karar verirler. Mişkin, iki kadını da çok sevmektedir ve onlar arasında bir seçim yapamaz. Kimi zayıf görürse onu seçmiş gibi görünür. Sonunda Nastasya ile Aglaya arasın-

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski (1821-1881), Rus yazar.

daki rekabet patlama noktasına ulaşır ve bir tartışmada taraflar birbirlerini aşağılarlar. Nastasya baygınlık geçirdiği için Prens Mişkin Nastasya'yı seçmiş gibi olur. Sonunda Mişkin her iki kadını da mutsuz eder. İki kadın da onurlarını korumak için başkalarıyla mutsuz evlilikler yaparlar.

* * *

Yevgeni Pavloviç belli ki bu konu üzerinde çok düşünmüştü (...) açık ve anlamlı sözlerle, ruhsal temellere dayanarak, Prens'e Nastasya Filipovna'yla ilişkisinin tahlilini yaptı. Zaten iyi bir hatipti, ama bu defa coşmuştu:

“Sizin ilişkinizde baştan beri yalan bir şeyler vardı,” dedi. “Yalanla başlayan şey yalanla biter, tabiatın yasasıdır bu... Size budala diyenlere katılmıyorum, bunu duymak bile kızdırıyor beni. Siz, böyle nitelendirilemeyecek kadar akıllısınız. Ama şunu da kabul etmek gerek, diğer insanlar gibi de değilsiniz; onlar gibi olamayacak kadar tuhaf birisiniz. Bence her şey sanki sizin doğuştan gelen deneyimsizliğinizden (Doğuştan, buna dikkatinizi çekerim.) eşsiz saflığınızdan, ölçü duygusundan bütünüyle şaşılacak derecede yoksun oluşunuzdan (Bunu birkaç kere kendiniz de itiraf etmiştiniz zaten.) ve nihayet kafanızda yaşattığınız ve bunların gerçek olduğuna yürekten inandığınız bir sürü düşüncenin varlığından kaynaklanıyor. Prens, şunu da itiraf ediniz ki Nastasya Filipovna'yla ilişkinizde, sizi baştan beri şartlandıran “kadın sorunlarının” da cezbedici payı vardı. (...) Anayurdunuza coşkuyla geri döndüğünüzde bir şeyler yapmak, işe atılmak arzusuyla yanıyordunuz. Ama daha ilk geldiğiniz gün, sizin gibi şövalye ruhlu bir gence, düşmüş bir kadının yürek sızlatan hikâ-

yesi anlatıldı! Aynı gün onu gördünüz; şeytanî güzelliğiyle -çok güzel olduğunu ben de kabul ediyorum- büyülediniz. Buna sinirlerinizin durumunu, hastalığınızı, Petersburg'daki buzların çözülme mevsiminin güçlü etkisini, rüya gibi bu şehirde ilk günde başınıza gelen bütün olayları da ekleyelim. (...) Heyecandan sarhoş olan siz, soylu bir aileden gelen bir Prens, namuslu bir insan, bir sosyete çapkınının kötü yola düşürdüğü bir kadının namussuz sayılamayacağını kanıtlamak istediniz. Bu asil düşünceyi herkesin önünde savunma fırsatının üstüne atıldınız adeta. (...) Ama ona acıdığınız için ve onun hoşuna gitmesi için neden soylu ve temiz bir kızı rezil ettiniz? Ötekinin kin dolu, küçümseyici bakışları karşısında neden bu masum kızı aşağıladınız? Acıma duygusu daha nereye kadar varabilir? İnsan sevdiği kızı, evlenmek istediği kızı, öteki kadının önünde küçük düşürüp yüzüstü mü bırakmalı? Bu kıza, kız kardeşlerinin, annesinin ve babasının karşısında evlenme teklifinde bulunmuşsunuz! Prens, izin verirseniz sorayım, bundan sonra kendinizi dürüst ve onurlu bir kişi olarak görüyor musunuz? Onu sevdiğinizi söyleyerek, temiz ve saf bir kızı aldatmış olmuyor musunuz?"

Prens:

"İnanın bana, ben hiçbir şeye izin vermedim... Nasıl olup bittiğini hâlâ anlamıyorum... Ben... Aglaya İvanovna'nın peşinden koştum, ama Nastasya Filipovna düşüp bayıldı. O zamandan beri de beni Aglaya İvanovna'nın yanına bırakmıyorlar."

"Öteki bayılsa da onu bırakıp Aglaya İvanovna'nın peşinden koşmalıydınız."

"Orada bırakamazdım, ölebilirdi... Kendisini öldürürdü, siz onu

bilmezsiniz. Ben daha sonra Aglaya İvanovna'ya her şeyi anlatacaktım... Söyleyin bana, beni neden Aglaya İvanovna'ya yaklaştırmıyorlar? Ona her şeyi izah ederdim. O gün ikisi pek anlaşılamadı, çünkü farklı şeyden söz ediyorlardı. Bunu size açıklayamam belki, ama Aglaya'ya anlatırdım, o da beni anlardı. Aman Tanrım! Kaçtığı sırada yüzünü hatırlıyorum... Tanrım, hatırlıyorum! Gidelim, hemen gidelim!" Prens yerinden kalkmış Yevgeni Pavloviç'i kolundan çekiyordu.²

YORUMLAMA

Dostoyevski'nin "Akılcı davranmak için duyguları bastırmak gerekir mi?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Dostoyevski'nin Prens Mişkin karakterini "budala" olarak nitelendirmesinin nedeni, Mişkin'in seçimlerini anlık duygularıyla hareket ederek yapmasıdır. Mişkin, kimi zor durumda görse ondan yana tavır almış görünür. Bu durum hem kendisinin hem de sevdiği iki kadının mutsuz olmasına neden olur. Diğer yandan romandaki kadınların da duygularını yönetememesinden ötürü kendilerini zor durumda bıraktıklarını görürüz.

TARTIŞMA KONULARI

- Hayatî kararlar alırken duygulara göre davranmak doğru mudur?
- Gündelik hayatta "budalalık" olarak tanımlanan tutumlar nelerdir?

1. Akıl, ruhun egemeni midir?

İlkel insanlar doğanın bütünüyle canlı olduğunu düşünürlerdi. Hattâ cansız varlıkları da tıpkı çocukların yaptığı gibi cezalandırmaya kalkışır-lardı. İnsanlar zamanla canlı ve cansız arasında bir fark olduğunu gör-düler ve canlı olanla cansız olanı ayırt ettiler. Gözle görünür olan bu fark, canlıların nefes alıp vermesiydi. Günlük dilde ölümü “Son nefesini verdi,” şeklinde ifade ederiz çoğu kez. Dolayısıyla ilk çağlarda insana hayat veren şeyin hava, nefes olduğunun düşünölmüş olması çok doğal. Ölünce insana can veren havanın, nefes ya da ruhun bedeni terk ederek yaşamını bir başka dünyada sürdürdüğü, bedenin ise ölümlü olduğu için çözünerek toprak olduğu düşünölmeye başladı. İnsanlar, ruhlarıyla da olsa bir başka dünyada ölümsüz olarak yaşama umuduyla avundu. Dili-mizde *ruh* sözcüğüyle karşıladığımız *psykhe* sözcüğünün de nefes, hava, canlılıkla ilgili anlamları vardır.

RUHUN DOĞASI ÜSTÜNE

*Platon*³

Ruhun gerçek formu hakkında yapılan bir konuşmanın, (...) geniş bir konusu olduğu halde, ondan bir benzetme kullanarak söz etmeme izin verin. Bu benzetme bir çift kanatlı atla bir arabacının bir araya gelmesinden oluşsun. Tanrıların atları ve arabacılarının hepsi soylu-

Platon, Antik klasik Yunan filozofu, matematikçi ve Batı dünyasındaki ilk yüksek öğretim kurumu olan Atina Akademisi'nin kurucusu.

dur ve iyi soydandır; oysa öteki ırklara ait atlar ve arabacıların hepsinin soyu aynı değerde değildir. İnsanın arabacısı bir çift atı idare eder ve bu atlardan biri güzel, iyi ve pek üstün bir soydan olduğu halde öteki pek kötü bir soydandır ve birinciye her bakımdan karşıttır: Bu durumda mecburen arabacının işi, güç ve zahmetli olacaktır. Sana ölümlü bir yaratığın ölümsüz bir varlıktan nasıl farklı olduğunu anlatmaya gayret edeceğim. Bütünlüğü içerisindeki ruh her yerde cansız varlığa ilgi gösterir ve çeşitli biçimlerde görünen gökleri bir baştan bir başa gezer. Eğer ruh mükemmel ve bütünüyle kanatlıysa yukarı doğru tırmanır ve bakışı tüm dünyaya hâkim olur; oysa mükemmel olmayan ruh, kanatlarını yitirir ve irtifa kaybederek yere doğru düşmeye başlar ve sonunda oradaki katı zemine iniş yapar, kendisine orada bir ev bularak dünyevî bir çerçeve kazanır, sanki bu çerçeve kendi kendisini hareket ettiriyormuş gibi görünür, oysa ki gerçekte onu hareket ettiren ruhun gücüdür ve ruh ile bedenin bu bileşimi yaşayan ve ölümlü bir yaratıktır.⁴

SORU PANOSU

- Platon'a göre ruh ölümlü mü, ölümsüz mü?
- Ruh iki atlı bir arabaya benzetildiğine göre, atların ve arabacının temsil ettiği şeyler neler olabilir?
- İyi ve kötü atlar neye yöneliyor olabilirler?
- Tüm dünyanın bilgisine hâkim olmak için arabacının ne yapması gerekiyor?

Phaidros, Çev. Nurettin Şazi Köseihal, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s. 246

- Tanrısal ruhlarla sıradan insanların ruhları arasında ne fark var?
- Arabacının amacı ne?
- Gerçekleri kavrayan ruh mu, beden mi? Duygular mı, yoksa akıl mı?
- Doğru bilgiye (hakikate) ulaşmaya engel olan şeyler nelerdir?
- Platon’a göre soylu olan ve olmayan duygular neler olabilir?
- Akılla aydınlanmış istekler neler olabilir?
- Duyguların kontrolü nasıl mümkün olur?
- Aklın eşlik ettiği ve etmediği duygu durumlarına örnek verebilir misiniz?

YORUMLAMA

Platon’un “Akılcı davranmak için duyguları bastırmak gerekir mi?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Platon bilgi teorisini, simgesel bir dille anlatır. Ona göre asıl bilgi, ideaların bilgisidir. Gerçek olan olgular dünyasındaki değişebilir tek tek nesneler değil, zihin dünyasındaki tümel idealardır. İdealara ancak akıl yoluyla ulaşılabilir. Olgular dünyasındaki nesneler, yalnızca ideaları hatırlamamıza vesile olan tikel görüntülerdir. Platon’a göre *Episteme* (doğru bilgi), tümel olan ideaların bilgisidir. Sokrates’e göre de bir şeyi bilmek demek, o şeyin kavramını bilmek demektir. Platon ruhun ölümsüzlüğü düşüncesi ve idealar öğretisiyle insan zihninde bu tümel kavramların nereden geldiğini ve nasıl bulunduğunu göstermek istemiştir.

TARTIŞMA KONUSU

- Tümel kavramlar ve cins adları olmadan düşünebilir miyiz?

2. Duygular, seçimlerimizin belirleyicisi midir?

ARZU İNSANIN ÖZÜDÜR

Spinoza⁵

Duygulanımlar ve insanların yaşam biçimleri üzerine yazan kişiler çoğu, sanki ele aldıkları konu bildik doğa yasalarını izleyen doğal şeyler değilmiş gibi yazıyorlar. Onlar, gerçekten de doğadaki insanı krallık içinde bir krallık olarak düşünür gibidirler. İnsanın doğanın düzenini izlediğini, içindeki ve dışındaki nedensel güçlere uygun bir biçimde hayatını idame ettirdiğini düşünmezler; tersine, insanın kendi eylemleri üzerinde mutlak güce sahip olduğunu ve insanın doğaya olan etkisinin ve müdahalesinin sadece kendisi tarafından belirlendiğini düşünürler. (...)

Doğada olan hiçbir şey ondaki bir kusura atfedilemez; zira doğa her zaman aynıdır. Doğanın bütün olayları yöneten yasaları ve kuralları her yerde ve her zaman aynıdır; bu demektir ki, doğanın mükemmelliği ve eyleme gücü her yerde aynıdır. (...)

Öyleyse bebek özgürce süt istediğini, öfkeli çocuk özgürce intikam almak istediğini ve utangaç çocuk da özgürce kaçmak istediğini düşünür. Bir kişi sarhoşken zihninin özgür bir kararıyla söylediğini düşündüğü şeyden, ayılınca pişman olabilir. O halde deli, boşboğaz, çocuk ve bu türden bir sürü insan, konuşma itkilerini

Baruch Spinoza (1632-1677), 17. yüzyıl felsefesinin önde gelen rasyonalistlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

bastıramazlarken zihinlerinin özgür kararıyla konuştuklarına inanırlar. Şu halde, deneyimin kendisi, akıl kadar açıkça şunu öğretir: İnsanlar eylemlerinin bilincinde oldukları için ve onları bu şekilde hareket ettiren sebeplerden habersiz oldukları için özgür olduklarını düşünürler. Dahası, zihnin kararları iştaktan başka bir şey değildir, dolayısıyla beden hali değiştikçe zihnin kararları da değişir.⁶

SORU PANOSU

- Spinoza'nın insan doğası hakkındaki görüşleri nelerdir?
- Spinoza, insanın eylemlerinde özgür olduğunu düşünüyor mu?
- Spinoza'ya göre insanların kendi eylemleri üzerinde mutlak bir güce sahip olması mümkün müdür?
- İnsanların özgür olduklarını düşünmelerinin nedenleri neler olabilir?

YORUMLAMA

Spinoza'nın "Akılcı davranmak için duyguları bastırmak gerekir mi?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Spinoza'ya göre "Zihinsel alanda özgür irade, fiziksel dünyada tesadüf diye bir şey yoktur." Her şey mutlak bir zorunluluk içindedir ve başka türlü olması mümkün değildir. Olup biten her şey, Tanrı'nın doğasının bir görünümünden ibarettir. Tanrı bütün var olanları kendi özünden türetmiştir. İnsan evrensel doğanın bir parçasıdır. Bu nedenle "İnsan

⁶ *Ethics Demonstrated by Geometrical Order, Part III: The Origin and the Nature of the Affects* Copyright © Jonathan Bennet s. 50-51

zihninin, Tanrı'nın öncesiz-sonrasız ve sonsuz özüne ilişkin yeterli bilgisi vardır." Her şeyin zorunlu olduğunu anlayan kişi doğanın bir parçası olduğunu kavrar. Doğası dışında dış nedenlere dayanmadığı ve kendi kaderini kendisi belirlemiş olduğunu kavradığı için bu zorunluluk aslında özgürlük demektir. Bunu anlayan kişi bilgece davranır. Bir şeyi aklın emri olduğunu kavradığı için istediğini, hiçbir şeyi kendi başına değiştiremeyeceğini bilir. Gelecek de geçmiş kadar sabittir.

TARTIŞMA KONUSU

- Özgürlük insanın bir yanılsaması mıdır? Niçin?

SEÇİMLERİMİZ ÖZGÜRLÜĞÜMÜZÜN KANITIDIR

Sartre'

İnsan ancak özgürlüğünün alanı içinde engellerle karşılaşır. (...) Mutlak engel yoktur. (...) Eğer ne pahasına olursa olsun dağın zirvesine ulaşmak istiyorsam, bir kaya bana engel olmayacaktır; bunun tersine, kendisine doğru atılımda bulunduğum tırmanışı gerçekleştirme arzuma özgürce birtakım sınırlar koyarsam, kaya cesaretimi kıracaktır. (...) Eşit bir tırmanma arzusunun hedefi olsa da, kaya atletik bir dağcı için tırmanılması kolay; acemi, antrenmansız ve cılız yapılı bir başkası için tırmanılması zor olacaktır.⁸

Jean Paul Sartre (1905-1980), Fransız yazar ve düşünür.

Varlık ve Hiçlik, çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2013, s. 614

SORU PANOSU

- Sartre isteklerle özgürlük arasında nasıl bir ilişki kuruyor?
- Sartre’a göre özgürlük ile engeller arasında nasıl bir ilişki var? İkinci Dünya Savaşı sırasında söylediği “Hiçbir zaman Alman işgali altında olduğumuz kadar özgür olmamıştık,” sözünü bu bağlamda nasıl yorumlarsınız? Bu sözün özgür olmayla ilişkisi var mı?

YORUMLAMA

Sartre’ın “Akılcı davranmak için duyguları bastırmak gerekir mi?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Sartre’a göre insan, dünyayı verili koşullara rağmen dönüştürür. İnsanı insan yapan verili koşulları aşmasıdır. Olanaklar alanının sınırlarını mad-dî koşullar çizer. Dolayısıyla olanaklar alanı, mevcut durumu aşma ereğine ulaşabileceğimiz yolları da gösterir. Böylece arzulanan ve tasarlanan, gerçeklik kazanır. Tarihi yapan insanlar verili koşullar içindeki olanakları değerlendirerek engelleri aşanlardır.

TARTIŞMA KONUSU

- Özgürlüğün psikolojik ve sosyal engelleri nelerdir?

İYİ YAŞAM, RUHUN AKLA UYGUN ETKİNLİĞİYLE MÜMKÜNDÜR

Aristoteles⁹

(...) Yapılabilecek tüm iyiliklerin amacı nedir? Adı konusunda pek çok kişi anlaşıyor. Hem sıradan kişiler hem de seçkin insanlar ona mutluluk diyorlar, iyi yaşamayı ve iyi durumda olmayı da mutlu olmakla bir tutuyorlar. Ama mutluluğun ne olduğu tartışma konusudur, çoğunluğun ondan anladığı da bilge kişilerinkiyle aynı değil. Kimi apaçık belli şeyleri, sözgelişi haz, zenginlik, onuru anlıyor; kimi de bir başka şeyi. Çok kez aynı kişi bile başka başka şeyleri anlıyor. (...)

(...) Hiçbir zaman bir başka şey için tercih edilmeyip hep kendisi için tercih edilene ise “sadece kendisi amaçtır” diyoruz. En çok, mutluluğun böyle bir şey olduğu düşünülüyor. Çünkü onu başka bir şey için değil, hep kendisi için tercih ediyoruz. (...)

İnsanın işinin belli bir yaşam olduğunu, bu yaşamın da ruhun akla uygun etkinliği ve böyle eylemler olduğunu; erdemli insana yakışanın bunları iyi ve güzel bir biçimde yapması olduğunu; her şeyin ise kendine özgü erdeme göre iyi yapılırsa, iyi gerçekleştirilmiş olduğunu da ileri sürüyoruz. İnsansal iyi, ruhun erdeme uygun etkinliği olur -üstelik yaşamın sonuna kadar etkinliği. Çünkü ne tek bir kırlangıç baharı getirebilir, ne de bir tek gün ya da kısa bir süre insanı kutlu ve mutlu kılar. (...) ¹⁰

Aristoteles (MÖ-384-MÖ 322) ya da kısaca Aristo, Antik Yunan filozofu.

Nikomakhos'a Etik, çev. Saffet Babür, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988, s. 1095a-1098a

SORU PANOSU

- Mutluluğun bir amaç olduğunun kanıtı nedir?
- İnsana yakışan bir yaşamın nitelikleri nelerdir?
- Mutluluğun ne olduğu konusundaki tartışmaların nedeni ne olabilir?
- Erdemli bir yaşam olmadan mutlu olunabilir mi?
- Bilgelikle mutluluk arasında bir ilişki var mı?

YORUMLAMA

Aristoteles'in "Akılcı davranmak için duyguları bastırmak gerekir mi?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Aristoteles'e göre "iyi yaşam"a ancak erdemli bir ruhla ulaşılabilir. Ruh akıl sayesinde doğruya, iyiye ve güzele yönelir. Aklın kılavuzluğu sayesinde insan özgürlüğe ulaşır. "İyi yaşam"ın teorik temeli bilgi, etik temeli ise adalet, cesaret, ölçülülük, bilgelik gibi değerlerdir. Bir eylemin değeri başka bir amaçla değil, alanına ait değeri gerçekleştirmek için yapılmış olmasındadır: devlet yönetiminde adalet, savaşta cesaret gibi... Aristoteles'e göre iyi ve güzel olan bu eylem tarzları ikinci bir doğa gibi kişiyi sarmalamalı ve ömür boyu sürmelidir. Ancak böyle bir yaşama iyi yaşam ya da mutlu yaşam denebilir.

TARTIŞMA KONUSU

- Yaşamı boyunca erdemli olan ama yaşamsal ihtiyaçlarını gideremeyen biri mutlu olabilir mi?

MUTLU OLMAK İÇİN YALNIZCA ERDEM YETERLİ MİDİR?

*Descartes*¹¹

Hayatımızdan memnun olmamızı engelleyen; arzu, esef ya da pişmanlıktan (nedamet) başka bir şey değildir. Eğer daima aklımızın bize emrettiğini yapmış olsaydık, olaylar daha sonra aldandığımızı gösterse bile, pişman (nadim) olmak için bir gerekçemiz olmazdı: Çünkü yanılmanın kabahatini kendimizde bulmazdık.

İnsan hiçbir zaman daha fazla kolu ya da dili olmasını istemez ama daha sağlıklı ve zengin olmayı ister. (...) Çünkü sağlık ve zenginlik gibi şeylerin davranışla elde edilebileceğini düşünür; bu, başka şeyler için geçerli değildir. Aklımızın öğüdünü dinlersek elimizden gelen her şeyi yapmamıza rağmen, hastalık ve talihsizliğin de sağlık ve zenginlik kadar doğal olduğunu görür, kendimizi yanlış kanıdan kurtarabiliriz. Sabırsızlık ve hüznü doğuranlar hariç, isteklerin tümünün mutluluğumuzu engellediğini söyleyemeyiz. Aklımız hiçbir zaman aldanmayacak diye bir şey de yoktur. Öyleyse hayatımızdan memnun olmak için yalnızca erdem yeterlidir. Yeter ki vicdanımızın iyi olduğuna hükmettiği şeyleri yapma konusunda hiçbir zaman kararlılık ve erdemden yoksun olmayalım. Ancak erdem, akılla desteklenmediği zaman yanlışlar olabilir. Yani, iyiyi gerçekleştirme konusundaki irade ve kararlılığımız, yanlış olduğumuz zaman bizi iyi sandığımız kötü şeylere de götürebilir. Böyle

René Descartes (1596-1650), Fransız filozof, matematikçi ve yazar.

bir erdemden gelen mutluluk sağlam bir mutluluk değildir. Ayrıca erdemi zevkin, iştahın ve ihtirasın karşısına koyduğumuz için, onu pratiğe dökmek de pek güçtür. Halbuki aklın doğru kullanımı bize iyinin doğru bir bilgisini verdiği için, erdemin yanlış yönlendirmesini engeller. Akıl, erdemle meşru zevklerin arasını bularak, onları tatmamızı kolaylaştırır ve bize doğamızın koşullarını öğreterek, arzularımıza sınır koyar. Böylece, itiraf etmek gerekir ki, insanın en büyük mutluluğu aklını doğru kullanmasına bağlıdır ve dolaşısıyla bunu edinmeye yarayan öğrenim, uğraşların en faydalısı olduğu gibi, şüphesiz en güzeli ve en tatlısıdır da.¹²

SORU PANOSU

- Descartes’a göre mutsuzluğun başlıca nedeni nedir?
- Akılcı davranmakla mutluluk arasında bir ilişki var mı? Niçin?
- Akla uygun olan ve olmayan istekler arasındaki ayırım neye göre yapılır?
- Aklı kullanmadan erdemli olmak mümkün müdür?
- Meşru olmayan isteklerimize sınır koyan nedir?
- Metin üzüntü ve pişmanlıklarımızdan kurtulmak için psikolojik bir reçete öneriyor mu? Öneriyorsa bu reçetede neler var?
- Kötü seçimlerden pişmanlık duymamızı sağlayan nedir?
- Descartes’ın ve Aristoteles’in mutluluk hakkındaki görüşlerinin benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

The Correspondance Between Princess Elizabeth of Bohemia and René Descartes, Ed. Lisa Shapiro Egmond, 1945, s. 126

YORUMLAMA

Descartes'ın "Akılcı davranmak için duyguları bastırmak gerekir mi?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Elimizde olan ve olmayan şeyler vardır. Elimizde olmayan şeyler için üzülebiliriz ama pişmanlık duymayız. Ancak kendi seçimlerimizden ve kararlarımızdan dolayı pişmanlık duyabiliriz. Descartes'a göre seçimlerimizden ve kararlarımızdan pişman olmamak için ilk adım, doğruyu düşündürmektir. İkinci adım ise doğruyu eyleyecek şekilde karar vermektir. Eğer elimizde olmayan yani özgürlük alanımız dışında olan şeyler varsa, talihimizden çok kendimizi yenmemiz gerekir. Çünkü değiştirilmesi elimizde olmayan şeyler hakkında yapacağımız bir şey yoktur. O halde doğru soru şudur: Doğruya ulaşmak için elimden gelen her şeyi yaptım mı? Önemli olan ve ruh dinginliğimizi sağlayan başarmak değil, başarmak için elimizden geleni yapmış olmaktır.

TARTIŞMA KONULARI

- İstekleri meşrulaştırarak doyurmak mümkün müdür?
- Duygularımızın akılcı seçimler yapmamızı engellediği olur mu?

Okuma önerileri

KİTAP

Andre Gide, *Denemeler*

Andre Gide, *Vatikanın Zindanları*

Dostoyevski, *Kumarbaz*

Montaigne, *Denemeler*

Nermi Uygur, *Yaşama Felsefesi*

Rousseau, *Yeni Héloïse*

Uluğ Nutku, *İnsan Felsefesi*

FİLM

Budala (Yönetmen: Akira Kurosawa)

II.

Kişinin Başkaldırması Yararlı mıdır?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

İnsan, birey, kişi, özne, özgürlük, otorite, baskı, boyun eğme / başkaldırma.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

YÖNERGE: YÖNLENDİRİCİ OKUMA ÇALIŞMASI (YOÇ)

Aşağıdaki öykü üç bölüme ayrılmıştır. Bölümlere başlamadan önce sizin bazı soruları yanıtlarak tahminlerde bulunmanız beklenmektedir. Ayrıca bölümleri okurken araştırma sorularının yanıtlarını bulmaya çalışınız.

LÜZUMSUZ ADAM

Sait Faik Abasıyanık

ÖYKÜNÜN ADI SİZE NELER DÜŞÜNDÜRÜYOR?

I. Araştırma sorusu: Öykünün kahramanının karakter özellikleri hakkında neler söylersiniz?

Ben bir acayip oldum. Gözüm kimseyi görmüyor, kimsenin kapımı çalmasını istemiyorum. Dünyanın en sevimli insanları olan posta müvezzillerinin bile... Mahallemden pek memnunum. Yedi senedir çıkmadım oradan desem yeri. Hiçbir dostum da nerede oturduğumu bilmiyor. Mahallem dediğim; şu yedi senedir -üç ayda bir Karaköy'e inip dükkân kirasını almak bir yana- yaşadığım yer, üç dört sokak içindedir. (...)

Oturduğum apartmanın altında bir sütçü, onun karşısında iki marangoz vardır. Marangozlara hiç işim düşmedi. Nasıl geçindiklerine şaşar kalırım. Akşamlara dek uğraşırlar. Demek herkes benim gibi değil: Öyle ya, tam kırk sekiz senedir marangoza işim düşmesin. İstanbul'da marangoza işi düşecek insanlara şaşar kalırım. Hem de şu

İstanbul denilen yerde kimbilir kaç marangoz vardır?

Sabahları kalktım mı, koşarım doğru kahveye. Bu kahve tertemiz yedi, sekiz masadan ibarettir. Sessiz insanlar gelir, gider. Bir köşede bezik, kaptıkaçtı, satranç oynarlar. Sahibi Frenk'le Yahudi kırması bir hatundur. Dünyalar kadar iyi bir kadındır. Kahvesine girer girmez, "Bonjur madam," derim. "Bonjur mösyö," der, "Kömantalevu?"

Lazım gelen cevabı veririm. O, bu cevapla kanmaz. Bana Fransızca herhalde pek hoş lakırdılar eder. Kimini anlar, kimini anlamam. Ne kadar vıy demek lazımsa der, bu vıy'ların arasına kaymasın diye iki tane de no yerleştiririm. Rahat rahat anlaşıyoruz. Elime Fransızca bir mecmua sıkıştırır. Ben de resimlerine bakar, anlayamadığım kelimeleri bir yere yazar, eve gidip lügate baktıktan sonra da anlar, ertesi sabah gelip de mecmuayı yeniden okuduğum zaman, "Vay anasını!" derim. (...)

On bire doğru küçük yokuşu çıkar, tramvay yoluna varır, sola döner, on beş adım atar, bir kütüphanenin önüne düşerim. Oradan Fransızca bir resimli mecmua alırım. Koltuğumun altında mecmua, kütüphaneden çıkar çıkmaz hemen dalarım bizim sokağa. Oh! Ne rahatımdır girer girmez. İnsanları başkadır bizim sokağın, bu tramvay yolu insanına benzemez. Korkarım bu tramvay yolu insanından.

Çoğu gün canım yemek istemiyor şimdi. Bizim mahallede bir işkembeci vardır. Temiz adam, çorbası da iyidir. Dükkânı ötedeki pis işkembeci dükkânlarına benzemez. Kâseleri antika, işkembesi de kar gibi beyazdır...

Ekşi ekşi çorbayı içer, odama ıkarım. Kamusu Fransevî karşımda, aldığıım mecmuanın resim altlarını Türkçe edeyim derken uyu- yakalırım. Elifi elifine dört buçukta uyanırım. Dört buçuk gezinti saatimdir. Evimden çıkar, sağı sapar, bir numaralı sokağı geçer, tramvay yolunu geçmeden sol yaya kaldırımından hızlı hızlı yürür, hemen soldaki bizim bir numaralı sokağı paralel iki numaralı sokağı sapıveririm.

Bu sokak çamurlu, dar, pis bir sokaktır. Sağ tarafta bir bar, sonra bir ekmekçi, ekmekiden sonra bir lokanta gelir. Bana da öyle gelir ki, bu lokantada memnu meyvelerle yemekler satılır. Her akşam aynı melankolik, garip adamlarla kadınlar geliyor. (...) Orayı da geçince bizim sokağın başına çıkılmış olurum. Sokağı döner, yemişi kadına “Merhaba,” derim. “Merhaba bey,” der o da. Gözleri pek güzeldir. Sağdaki sokağı sapıp sapmamakta tereddüde düşerim... Neden mi? Anlatayım: Bu her akşamki gezintilerimden birinde.. İnsan gezinirken etrafına bakacak, yolda durup vitrin seyredecek, birinin yüzüne bakacak, ağır ağır yürüyecektir elbette. Bütün bunları yapamam işte. Bu sokağı girince hızlanır, önüme bakarak yürür; kızgınmışım, bu sokaktan da geçmeye mecburmuşum gibi yaparım. Neden mi? Ben de onu anlatacaktım:

SİZCE ÖYKÜ NASIL DEVAM EDEBİLİR?

II. Araştırma sorusu: Öykü kahramanının yaşadığı iç ve dış baskılar nelerdir?

Efendim, buradaki evlerin birinde, ağzı burnu yerinde -Bir gözünde tavuk karası vardır ama, zararı yok!- eski kadınların dediği gibi, ellerinin üstüne fındık oturtulacak kadar yumuk yumuk elli, büyük büyük memeli, entarisinin göğse açılan yerinde hafifçe kirli esmer bir ayrılıp birleşme, hoppa mı hoppa bir Yahudi kızcağızı vardı. Çift kanatlı bir pencerenin önünde oturur, bir şeyler dikerdi. Bazen kapının önüne çıkar, saatlerce sağa sola bakar, adam bulursa çene çalardı. Bir de kalın kalın, yere sağlam basan bacakları vardı. Yahudinin esmeri de başka türlü güzel oluyor... Ne öpmek isterdim bacaklarından şu kızı bir defacık ömrümde.

Bir gün mahut sokağı aşağıya doğru inmeye başlamıştım. Yahudi kızı kapının önündeydi. Karşısındaki marangoz da kapısının önünde. Tam hizalarına gelince marangoz karşıma dikildi:

“Bana baksana,” dedi. “Lop incir! Bir daha buradan geçersen gözünü patlatırım!”

O günden sonra da bu sokaktan geçmek dileği benim için dayanılmaz bir şey olmaya başladı. Ama ilk günleri akşam gezintilerimde oradan geçmek arzusuna dayanmak için ne çarpıntılar geçirdim! Ha şimdi patlatacak gözümü marangoz, ha şimdi!.. Ne günlerdi o günler!.. Senelerden beri bu nevi çarpıntılara yüreğimi kapamıştım. (...) Üç numaralı sokağa da, İstanbul’a olduğu gibi darıldıktan sonra akşam gezintilerim bir zaman tadını kaybetti. İki

sokak içinde mahpus gibi oldum. Ama sıkılmadım.. (...)

Yedi senedir bu sokaktan gayrı İstanbul şehrinde bir yere gitmedim. Ürküyorum. Sanki döveceklermiş, linç edeceklermiş, paramı çalacaklarmış -ne bileyim, bir şeyler işte- gibime geliyor da şaşıyorum. Başka yerlerde bana bir gariplik basıyor. Her insandan korkuyorum. Kimdir bu sokakları dolduran adamlar? Bu koca şehir, ne kadar birbirine yabancı adamlarla dolu. Sevişemeyecek olduktan sonra neden insanlar böyle birbiri içine giren şehirler yapmışlar? Aklım ermiyor. Birbirini küçük görmeye, boğazlaşmaya, kandırmaya mı? Nasıl birbirinden bu kadar ayrı, birbirini bu kadar tanımayan insanlar bir şehirde yaşıyor?

Mahalle gene ne olsa mahalledir. Benim dükkân yanabilir, aç da kalabilirim. Ama bana öyle gelir ki, şu öğleleri limonlu, terbiyeli işkembe çorbasını içtiğim işkembeci beni ölünceye kadar besleyecek. Portakalcı Salomon, çürük portakallarını çıplak Yahudi çocuklarına nasıl dağıtıyorsa, ben geçerken de avucuma iki tane koyacak. O günler belki elbiselerim çok eski olur da, içeriye almaz ama pastanenin madamı, kapısının önünde bana bir kapuçına içirir.

Bunlar hayal ama mahallemi ben böyle seviyorum işte! Hele eski tanıdıkları hiç görmek istemiyorum. Ara sıra mahallede onlardan birine rastlıyorum:

“Vay! Sen buralarda, ha?”

Boynumu büküp “Ne yapayım?” der gibi bakıyorum.

“Kimbilir ne dalgan vardır,” diyorlar.

Sonra, “Ulan! Serserilikten vazgeçmedin gitti.”

Serserilikten değil, kendimden geçtim ama dert anlatamıyorum.

Kimi, “Bilirim seni, hıznır, gene kimin peşindesin kimbilir?” diyor.

Kendi peşimi bile bıraktım. Ama o marangozun dostu, bir gözüne karatavuk oturmuş, elleri çukur çukur, esmer Yahudi kızına bayılıyor. Kimbilir ne tatlı yerleri, ne kokulu tarafları vardır, kalın bacaklarından gayrı.

SİZCE ÖYKÜ NASIL DEVAM EDER?

III. Araştırma Sorusu: Sizce başkaldırma nerede başlıyor, nasıl geliyor? Kahramanımız kime, neye başkaldırıyor?

Dün mahalleden şöyle bir çıkmaya karar verdim. Unkapanı’ndan vurup Saraçhane’ye çıktım. İstanbul bayağı değişmiş. Şaşırdım kaldım. Hoşuma da gitti bir bakıma:

Temiz, asfalt, kocaman yollar... O su kemeri ne güzel şeymiş meğer! Nedir o ta bir kilometreden bir zafer takı gibi görünüşü! Yanında Gazanferağa medresesi şipşirin, bembeyaz. Parklar, ağaçlar gördüm. İnsanlar gördüm. Ürkek ürkek dolaştım. Kıztaşı’na kadar uzandım. Fatih’ten aşağıya yürümeye başladım. Saraçhane’ye vardım. Baktım bir binanın tepesine yıkıcılar çıkmış, yıkıyorlar. Şuhalarda bir hamam vardı dedim, kendi kendime. Yıkılan o hamammış. O sıra vücuduma bu hamamda yıkanmak kaşıntısı geldi.

Ne olursa olsun, artık kepezeliği ele aldık, onu da söyleyeyim: Yedi senedir yıkanmamıştım. Yıkanmak aklıma bile gelmemişti. Beni bir kaşıntı aldı, bir kaşıntı!.. Bitlendim gibime geldi. Bir hamama girdim. Bir yıkandım, bir yıkandım. Fitol fitil de kir çıktı. Ama ben de rahat ettim. Aman bir terlemişim! Elimi nereye sürsem

elimde deri parçası mı, yağ parçası mı, kir parçası mı, ne bileyim, bir şeyler kaldı. Şaştım kaldım insanoğlunun bu kadar çözü çözü olmasına... Bayağı kabuk bağlarmışız.

Hamamdan çıkıp tramvaya atladım. Eve uğrayayım da sonra bir de Teşvikiye taraflarına gideyim diyordum. Eve döndüm. Yatağıma şöyle bir uzanmamla uyumam, yirmi dört saat uyumam bir oldu. Uyandığım zaman saat ertesi gün iki idi. Aşağı yukarı yirmi saat uyumuşum. Doğru işkembeciye koştum. Bayram “Maşallah, renginiz pek iyi Mansur bey,” dedi.

Söyleyemezdim a, “Hamama gittim,” diye. Çorbama sarımsak koydurtmadım. Gezinti yaptım. Hava kararırken Maçka’ya vardım. Oralar da bir başka âlem... Dönüşte, yedi sene daha mahalleden dışarıya çıkmamaya karar vereyim dedim, olmadı. Bu başımı döndüren iki günlük hayattan şaşkına dönmüştüm. Bir ara ne düşündüm, bilir misiniz? Şu bizim dükkânla evi satayım. O sazlı gazino yok mu hani, söz açtığım? Orada, dışarı siparişlerini gören kız vardı ya -hani alını dar olanı- onu metres tutayım. Bir sene sonra da öleyim.

Bineyim bir Boğaziçi vapuruna, günün birinde. Bebek’le Arnavutköy önlerinde arka taraftaki oturduğum kanepeden kalkayım, etrafıma bakayım; kimseler yoksa, denizin içine bırakıvereyim kendimi.¹³

Lüzumsuz Adam, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 1-11 (Kısaltılarak düzenlenmiştir.)

YORUMLAMA

Lüzumsuz Adam öyküsünün kahramanı yaşadığı iç ve dış baskılara başkaldırıyor mu? Sait Faik'in "Kişinin başkaldırması yararlı mıdır?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

"Bana baksana lop incir! Bir daha bu sokaktan geçersen kafanı patlatırım!" Bu, açık bir tehdittir. Mansur Bey özgüveni olan biri değildir. Bütün hayatı üç dört sokak içinde, kendisi için bir tehdit olmadığına inandığı, tanıdık insanlar içinde geçmiştir. Yaşadığı sokaklardaki insanlarla da gerçek bir iletişim kuramaz. Hayatı, sınırlarını çizdiği bu küçük çevrede geçer. Bu sınırlar içinde her gün kendi arzularını yenerek yaşar. Kendisini yenemediğinde dış baskılarla karşılaşır. Kendisini olduğu gibi göstermeyi göze aldığı anda ise içinde güvenle yaşadığı çevreyi kaybetmek tehlikesiyle karşılaşır.

TARTIŞMA KONUSU

- Sürü çoğunluktur. Çoğunluğun baskısına karşı durabilmek için ne gerekir?

1. Özgür olmak için başkaldırmak gerekli midir?

ÜÇ DEĞİŞİM ÜZERİNE

*Nietzsche*⁴

*Sınamalı insan kendini, bağımsızlığa mı yazgılı,
boyun eğmeye mi; bunu tam zamanında yapmalı.
İyinin ve Kötünün Ötesinde... (41)*

Ruhun üç değişiminden söz edeceğim size: ruhun nasıl deve, deve-
nin aslan, aslanın da nihayet çocuk olduğundan... (...)

Ruhun artık efendi ve tanrı diye tanımak istemediği büyük ej-
der nedir? “Yapmalısın”dır bu büyük ejderin adı. Aslanın ruhu ise
“İstiyorum,” der. (...)

Bütün değerler çoktan yaratılmıştır. (...) “İstiyorum,” diye bir
şey olmayacak artık. Böyle der ejder. (...)

Yeni değerler yaratmak -aslanın bile henüz harcı değil bu: ama
yeni bir yaratma için kendine özgürlük yaratmak- buna yeter işte
gücü aslanın.

Özgürlük yaratmak kendine ve kutsal bir “Hayır,” demek ödeve
bile: bunun için, kardeşlerim, gereği vardır aslanın. (...)

Fakat söyleyin kardeşlerim, çocuğun bile yapıp da aslanın ya-
pamadığı şey nedir? Yırtıcı aslanın neden çocuklaşması gerekli ol-
sun?

Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900), Alman filolog, filozof, şair ve besteci.

Masumluktur çocuk ve unutkanlık; bir yeni başlangıç, bir oyun, kendiliğinden dönen bir çark, bir ilk hareket, bir kutsal “Evet”.

Evet, yaratma oyunu için kardeşlerim, bir kutsal “Evet,” gerekir: ruh k e n d i istemini ister artık, dünyayı kaybetmiş olan k e n d i dünyasını kazanır artık.

Size ruhun üç değişiminden söz ettim: ruhun nasıl deve, devenin aslan, aslanın nihayet çocuk olduğundan.¹⁵

SORU PANOSU

- Toplumsal değişime katkıda bulunan insanların geçirdiği evreler nelerdir?
- Nietzsche’nin “ejder” olarak tanımladığı kavram ne olabilir?
- İnsanın kendi istemini gerçekleştirme sürecinin evreleri nelerdir?
- Özgürleşme nasıl bir zihinsel gelişim gerektirir?
- Eskimiş değerlere boyun eğmeyi reddetmek neden önemlidir?
- Boyun eğmenin değerli olduğu/olmadığı durumlar nelerdir?
- Başkaldırmanın meşru olduğu/olmadığı durumlar nelerdir?
- Başkaldıran insanın aradığı toplumsal düzenin özellikleri neler olabilir?
- Başkaldırının saygı göstermesi gereken sınırlar var mıdır?
- Başkaldırma ile isyan arasındaki fark nedir?
- Terörün insanlık suçu sayılmasının nedenleri nelerdir?

YORUMLAMA

Nietzsche’nin “Kişinin başkaldırması yararlı mıdır?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

¹⁵ Zerdüşt Böyle Diyordu, Çev. Osman Derinsu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1996, s.29-30

DEĞERLENDİRME

Özgür insan (aslan), içine doğmuş olduğu toplumun değer yargılarına, değer biçmelerine saplanıp kalmayan, cesurca “Hayır,” diyebilen insandır. Özgür insan, sürü insanının (deve) aksine kendisine dayatılan her şeye gözü kapalı itaat etmez. Kendi deneyimlerini ve aklını kullanarak ezbere değerlendirmeleri aklının süzgecinden geçirerek eleştirir. Yobazlığa ve fanatizme karşı çıkar. O, kendi kendisini eğitmiş olan birisidir. İnsanların saplanıp kaldıkları boş inançları yıkarak toplumda yeni değer yargıları, yeni başlangıçlar yaratabilecek, hayata “Evet” diyen insanların (çocuk) yolunu açar.

2. Politik özgürlüğün engelleri nelerdir?

KORKU VE POLİTİKA

Zeynep Direk

Platon’a göre demagojik söylemlerin amacı çocuğu, ruhu, yakını, halkı aldatmak; onun karşısında bilen konumunu alarak, habersiz olduğu bir “hakikati” ona fısıldamak ve nihayetinde onu bazı iktidar konumlarını korumak için harekete geçirmektir. Onunla sahici bir konuşma yapmadan, sağlaması eksik, inşa edilmiş bir “gerçeği” iletmek suretiyle çocuğun, halkın özgür iradesinin onayını almaya çabalayan kanaat önderliğinin hedefi, onayı isteneenin özgürlüğünü ortadan kaldırmak, onu bir araç haline getirip

kullanmaktır. Bu mânâda retorik, gerçeklikten bahsetmenin bir yolunu arzulayan aklın kendi hadlerini tecrübe ettiği bir sınır deneyim değil, gizli şiddettir.

Politik pedagoji ve psikagoji “donanımsız” olduğuna hükmedilen bir aklı duygulandırmayı dener. Kendini bu duyguyla sarmalanmış bulan düşünce iki seçenekle karşı karşıya kalır: Ya korkuya kapılacak ve korkulandan kaçmanın veya onunla mücadele etmenin yollarını hesap edecek ya da kendisine zaman tanıyacak, sakin ve mesafeli bir tavırla bu korkunun anlamını, nesnesinin nasıl kurulduğunu, onda gizlice işleyen yönelimsellikleri sorgulayacaktır. Bu iki tavır arasındaki fark, can havliyle hareket etmek ile düşünsel bir biçimde kendine dönerek tehdit eden nesnenin verililiğini sorgulamak arasındaki farktır. Politik eylem düşünüp taşınma olmalıdır, can havliyle yapılan politik seçimler ise düşünmeden ve kendini sorgulamadan verilen bir tepkiden ibarettir. Politik retorik bir korku duygusunu yaratırken düşünümün ve eleştirinin imkânını ortadan kaldırmaya, bize düşünecek vakit bırakmamaya çalışır. Vakit kalmamıştır, eylem acildir, düşünüp taşınmanın agorasındaki merkezî boşlukta durup bir anlamı yeniden ele almaya fırsat yoktur. Varlığını ya da var olma tarzından aldığı keyfi kaybetmekten korkan varlık, korku duygusunun öznesi haline gelip onu denetleyemediğinden, can havliyle yapılması beklenebilecek olanı yapacak kadar makul olabilir ancak. Bu yüzden retorikten fayda gören politik girişim tarafından kolayca öngörülebilir ve manipüle edilebilir bir unsur haline gelir. (...)

Zulüm ad verme hakkını yalnızca kendine tanımak, adlarını

sorgulamadan çekip çıkarmaktır. Zulüm doğrudan kaba fiziksel şiddet olduğu zaman dahi retorikten vazgeçmez, çünkü kendini haklılaştırma ihtiyacı hisseder. Zulmün retoriğine göre kurban, gördüğü zulümden mesul olandır, zalimin tetiklediği şiddetten de ahlâken o sorumludur. Zalim aslında günahsız ve mağdurdur, başka çaresi olmayandır; hattâ sorumluluğu kolektif varlık adına kahramanca taşıdığının en büyük delili, bizzat uygulamak zorunda kaldığı şiddettir. Zalimi mağdur olarak temsil eden bu tersine çevrilme, zulmün başkasının özgürlüğüne tahammül edememekten müteşekkil olduğunu gizler.¹⁶

SORU PANOSU

Aşağıda metnin ileri sürdüğü tezler sıralanmıştır. Metinden yararlanarak tezlerin yanıt olabileceği soruları yazınız.

..... ?

Demagojik söylemlerin amacı halkı aldatarak iktidar konumunu sürdürmektir.

..... ?

Politik retorik yoluyla korku yaratarak eleştiri hakkını ortadan kaldırır.

..... ?

Çocukların büyüklere, kadının erkeğe, halkın devlete itaati, fiziksel ve retorik şiddetle yaratılır.

..... ?

¹⁶ zeynepdirek.wordpress.com (Kısaltılarak alıntılanmıştır)

Korku duygusu kişide varlık kaygısı yaratır. Hayatta kalmak için aklını kullanamaz, sürüye katılır.

..... ?

Aklı kullanarak eleştirel düşünebilmek, bireysel bir fikre sahip olmak ancak karşılıklı özgürce konuşma ve tartışmanın mümkün olduğu politik ortamlarda mevcuttur.

YORUMLAMA

Zeynep Direk'in "Başkaldırmak yararlı mıdır?" sorusuna verebileceği yanıtı zamanın politik koşullarını da düşünerek gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Demokrasi, halk idaresi olarak tanımlanan bir siyasî rejimdir. Bu rejimlerde halk, kendi hak ve ödevlerinin bilincinde olan özneler topluluğu olarak düşünülür. Dolayısıyla seçimlerini düşünüp taşınarak yapacağı, oyunu doğru değerlendirmeler yaparak verdiği, ilkece kabul edilir. Demokrasinin karşılaşacağı en büyük tehlike, kitlelerin demagojinin etkisinde kalmasıdır. Aristoteles bu durumda demokrasinin en kötü yönetim biçimi olan demagoji idaresi haline geleceğini söyler. Çünkü böyle bir durumda halkı aldatma konusunda en başarılı olanlar başa geçecektir.

TARTIŞMA KONUSU

- Ailede, eğitimde, politikada ve dinde korkuyu baskı aracı olarak kullanmak, istenen sonuçları sağlar mı? Niçin?

ÇARKIN DIŞLİSİ OLMAK YA DA OLMAMAK

Arendt¹⁷

Sanığın, “Bunları yapan birey olarak ben değildim; benim kendi inisiyatifimle bir şeyler yapmaya ne iradem ne de gücüm vardı. Ben çarkın, yeri bir başkasıyla doldurulması mümkün olan bir dişlisiydim; benim yerimde olan herkes aynı şeyi yapardı. Benim bugün mahkeme karşısında olmam sadece bir rastlantıdır,” biçimindeki yanıtı esasla ilgili olmadığı gerekçesiyle değerlendirmeye alınmaz. Çünkü eğer yanıt “Ben değil, benim sadece bir dişlisi olduğum sistem bunu yaptı,” biçimindeyse, derhal ikinci soru gelir: “Peki neden böyle bir dişli oldunuz ya da o koşullar altında böyle bir dişli olarak kaldınız?” Sanığın bir sistemin temsilcisi olarak suçluluğu ya da suçsuzluğu araştırılmaya kalkılırsa, ortaya zavallı bir günah keçisinden başka bir şey çıkmazdı.

Bunların buldukları ahlâkî gerekçe ise ehvenişer mantığına dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, karşı karşıya bulunduğumuz kötülüklerin küçüğünü seçmek bir zorunluluk, böyle bir seçimi prensip olarak reddetmek ise sorumsuzluktur. Bu yaklaşımın zayıflığı, kötünün iyisini seçenlerin, kötülükten yana karar vermiş olduklarını çok çabuk unutmalarıdır.¹⁸

Hannah Arendt (1906-1975), Almanya doğumlu, Amerikalı siyaset bilimci.

Diktatörlük Dönemlerinde Kişisel Sorumluluk (Kaynak: Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, H. Arendt, R. Dworkin, J. Habermas, J. Galtung, M. L. King, H. Saner, J. Rawls, H. D. Thoreau, Çev. Yakup Coşar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 178, 180)

SORU PANOSU

- “Emre itaat” kavramı suçluluğu ortadan kaldırır mı?
- Suçlu sandalyesinde oturanlar “Daha kötü şeylerin olmasını engelledik,” şeklinde kendilerini savunabilirler mi?
- İşbirliği yapan birine “Neden itaat ettin?” diye sormakla, “Neden destekledin?” diye sormanın arasında ne fark vardır?
- İçinde bulunduğumuz yüzyılda politik ve ahlâkî meselelerde şiddete dayalı olmayan barışçı direniş biçimleri var mıdır?

YORUMLAMA

Hannah Arendt’in “Kişinin başkaldırması yararlı mıdır?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Büyük karmaşa ve savaş dönemlerinde ortaya çıkan büyük kötülükler ve kırımlar yalnızca canî ruhlu insanların eseri değildir. Bunların bir kısmı “Ben yapmasam başkası yapacaktı,” diyen insanların, bir kısmı da “Benim elimden bir şey gelmezdi,” diyen ya da “Görmedim, duymadım,” diyen insanların suça değişen oranlarda iştirakiyle oluşur. Doğrudan yana taraf olmayan, yanlıştan yana taraf demektir. II. Dünya Savaşı’nda ölüm kamplarının yakınında oturanlar kamplardaki fırınlarda yakılan insanların yanan bedenlerinden çıkan dumanları görmezden geldiler. Bu tür cinayetler ve felaketler çoğunluk egemenliğinin yarattığı “hain”, “dinsiz”, “soysuz” gibi tehlikeli suçlamalarla kurgulanır. Sivil itaatsizlik, haksızlıklara karşı bütün yasal yolların tükendiği noktada kamu vicdanına çağrı yapan, barışçıl, şiddeti dışlayan eylemlerden oluşan bir direnme

biçimidir. Bu eylem biçiminin en önemli örneğini Hindistan'daki İngiliz egemenliğinin meşruiyetine karşı çıkan Gandhi vermiştir.

TARTIŞMA KONUSU

- Sivil itaatsizlik ifade özgürlüğünün bir türü sayılabilir mi?

Okuma önerileri

Andre Gide, *Dünya Nimetleri*

Yaşar Kemal, *İnce Memed*

F. Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*

Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*

H. Arendt, *İnsanlık Durumu*

Michel Foucault, *Doğruyu Söylemek*

H. Arendt, R. Dworkin, J. Habermas, J. Galtung,

M. L. King, J. Rawls, H. Saner, H. D. Thoreau; *Kamu Vicdanına Çağrı-Sivil İtaatsizlik*

III.

Sorgulama Düşünmenin Zirvesi midir?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

Sorgulamanın hayatımızdaki yeri nedir?

Neden, ne zaman, niçin, kime sorular sorarız?

ANAHTAR KAVRAMLAR

Düşünme, akıl yürütme, merak, gözlem, hipotez, deneyim, kontrol, doğruluk.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

Soruları yönelişlerine bakarak dış dünyaya yönelen sorular ve kendimize yönelttiğimiz sorular olarak iki gruba ayırabiliriz. Felsefe soruları kendimize yönelttiğimiz sorulardır. Bunların yanıtını başkalarından beklemeyiz. Kendimiz düşünür, bu konuyu ele alan filozofların düşüncelerini sorgulayarak kendi yanıtlarımızı oluşturmaya çalışırız. Dünya hakkındaki sorularımız gündelik hayat soruları ve bilimsel sorulardır. Bu sorular dış dünyaya yönelir. Gündelik hayat sorularının yanıtları basit duyuşsal algılarla kurulan bağlantılarla oluşturulur. Bilimsel sorularda ise gözlemlere, gözlemlere dayanan hipotezlere ve bu hipotezlerin sınanması için araştırmacı tarafından koşulları sağlanmış deneyimlere dayanan sorgulamalar vardır. Bu sorgulama pozitif bilimlerin her olayın bir nedeni olduğu (determinizm) ve aynı nedenlerin aynı sonuçları (identification) doğuracağı şeklindeki temel ilkelerine dayanmaktadır.

1. Bilimsel sorgulamanın aşamaları nelerdir?

YÖNERGE

Kodlayarak Okuma: *Bayan Niccollini'nin düşünme aşamalarında bilimsel yöntemin basamaklarına uygun düşen bölümleri aşağıdaki sembollerini kullanarak işaretleyiniz.*

Gözlemler: G1, G2.....

Hipotezler: H1, H2.....

Deneyimler: D1 , D2,....

MATEMATİK ÜZERİNE DİYALOGLAR

*Rényi*¹⁹

BAYAN NICCOLINI: Bay Toricelli'yi uğurlayalım... Bu Toricelli hoş bir genç... Şu harika Floransa kayısılarından tadın, Bay Galilei. Bunlara bakan, tüm sıkıntılarını unutuyor. Her şeyi çok iyi anlamasam da, söylediklerinizi büyük bir zevkle dinledim. Vaktiniz olduğunda, bazı şeyleri bana açıklamanızı rica edeceğim.

GALILEI: Bunu şimdi yapın. Sizinle bilim hakkında konuşmaktan mutluluk duyarım, Catherine. Çünkü skolastik budalalıklarla bozulmamış sağlam ve özgür bir aklınız var.

BAYAN NICCOLINI: Dinlenmek istemez misiniz? Deminki konuşmadan ötürü yorulmuş olmalısınız.

GALILEI: Hiç de yorulmadım. Sadece biraz üzgünüm. Gayet zindeyim ve sizinle istediğiniz her konuda zevkle konuşurum. İlginizi çeken şeyi söyleyin bana.

BAYAN NICCOLINI: Copernicus'un öğretisi hakkında söylediklerinizi anlamadım. Doğruluğuna inanıyorsunuz, ama kanıtlamıyorsunuz. Eğer ispatlayamıyorsanız, nasıl olur da doğruluğuna inanıyorsunuz? Yok eğer inanmak için iyi bir sebebiniz varsa, daha başka bir kanıta niçin ihtiyaç olsun?

GALILEI: Bir iki kelimeyle cevaplandıramayacağım, çaba gerektiren bir soru. İlk size bilimsel metot hakkında bir şeyler söylemeliyim. Fakat bundan evvel, size beni meraktan öldüren bir şey soracağım. Söyleyin bana, hizmetkârınızın benim hakkımda ca-

¹⁹ Alfréd Rényi (1921-1970), Macar matematikçi.

susluk ettiğini nasıl anladınız?

BAYAN NICCOLINI: Bunu şöyle ya da böyle öğrendiğinize göre, size olup biteni anlatacağım. Adı Giuseppe olan o alçağın kimi zamanlar birkaç saatliğine ortadan kaybolması dikkatimi çekmişti. Derken geçen cuma günü pazara gittiğimde, onu bir kapı aralığında bir Dominiken'le fısıldaşırken gördüm. Durum elbette şüphe uyardırıcıydı ama bunun anlamından henüz emin değildim. Bu adamı sinamam gerektiğini düşündüm. Şahinlerimden birini bir çuvala koydum ve Peder Castelli'den onu sanki size gönderilmiş gibi eve göndermelerini rica ettim. Birinin kapıyı çaldığını işittiğimde Giuseppe'yi kapıyı açmaya gönderdim. Birkaç dakika sonra ardından gittim. Şahin koridor boyunca uçuyor. Giuseppe kanlı elleriyle onu yakalamaya çalışıyordu. Artık neredeyse emindim ama hâlâ bazı şüphelerim vardı. Belki sadece meraklı biriydi. Onu bir kez daha sinamaya karar verdim. Başpiskopos Ascanio Piccolomini'ye sağlığınıza bahseden bir mektup yazdım. Mektubu masanın üstünde bıraktım. Ardından da yere mürekkep döktüm. Giuseppe'yi çağırıp yeri silmesini söyledim ve terasa çıktım. Ancak küçük Venedik aynamdan yaptıklarını izliyordum. Alçak adamın mektubu hararetle okuduğunu ve notlar aldığını gördüm. Artık düşüncelerimden emindim ama son bir sinama için ertesi gün ona "Okuma yazma biliyor musun?" diye sordum. Kendi adını bile yazamadığını söyledi. Ben de, "Defol git evimden, böyle beyinsiz birine ihtiyacım yok," dedim... Bu uzun hikâye için sizi niçin yoruyorum, bilmem ki.

GALILEI: Beni yorduğunuz falan yok. Sözlerinizden anlıyorum ki hiç öğrenmemiş de olsanız bilimsel metot hakkında Padova

Üniversitesi'ndeki Aristoteles müritlerinden daha çok şey biliyorsunuz. Aslında ne yaptığınıza bir bakın: Giuseppe'nin ortadan kaybolduğunu gördünüz ve bunun nedeninin ne olduğunu merak ettiniz. Onu bir Dominiken'le fısıldaşırken görünce de Giuseppe'nin bir casus olduğu hipotezini geliştirdiniz. Sonra da, yeni bir gözlem fırsatının kendiliğinden ortaya çıkmasını beklemeden, şahini kullanarak bir deney yapmayı tasarladınız. Kendi kendinize şunu söylediniz: "Giuseppe bir casus ise o torbayı açacaktır." Öyle de oldu. Üstünkörü düşünen biri, şüphesini doğru kabul ederdi. Ancak siz şu soruyu sordunuz: "Giuseppe'nin davranışını başka bir biçimde, mesela onun meraklı biri olmasıyla açıklayamaz mıyım?" Yani, deneyiniz beklediğiniz sonucu vermiş olsa bile, bunun son nokta olmadığını fark ettiniz. Böylece, bu kez mektubu kullanarak yeni bir deney geliştirdiniz. Sonuç yine beklediğiniz gibiydi. Bütün bunlara rağmen, son bir denemede daha bulundunuz. Kendisine okuyup yazma bilip bilmediğini sordunuz. İnkâr ettiğini görünce, gerçekten bir casus olduğuna emin olarak onu kapının önüne koydunuz. Doğanın sırlarını çözmek isteyen birisi de özünde aynı metodu kullanmak zorundadır. Gözlemlerinden yola çıkarak bir hipotez geliştirir ve onu iyi tasarlanmış deneylerle sınar. Sadece doğanın gelişigüzel sözlerini dinlemek yetmez; onu sıkı sıkıya sorgulamak gerekir. Eğer deney istediğiniz sonucu vermezse, hipoteziniz yanlışlanmış demektir. Fakat bu istediğiniz sonucu verse de henüz doğrulanmış sayılmaz. Çünkü "Bu sonucu başka bir biçimde açıklayamaz mıyım?" sorusunu sormak gerekir: Bir başka açıklama, ilkinden farklı yeni bir hipotez bulursak; hipotezlerden hangisinin

doğru olduğuna karar verebilmek için bir başka deney yapmak zorunda kalırız. Eğer bu ikinci deneyin sonucu ilk hipotezle uygunluk içinde, ancak ikinciyle çelişiyor ise, bu son hipotezin geri çekilmesi ya da en azından değiştirilmesi gerekir.²⁰

SORU PANOSU

- Bazı olaylar nedensiz meydana gelseydi bilim yapabilir miydik? Niçin?
- Doğada olayların nedeni her gün değişseydi bilim yapabilir miydik?
- Doğa yasaları ile hukuk yasaları arasında ne fark vardır?
- Yanlışlanması olanaksız olan bir hipotezin bilimsel değeri olabilir mi?
- Bir hipotezin doğrulanması, onun bilimsel bir yasa olarak kabul edilmesi için yeterli midir?
- Bir olay hakkında birbirine aykırı hipotezler kurulabilir mi?
- Araştırdığımız konuda *olana aykırı* hipotezler kurulabilir mi?
- Metinde sergilenen akıl yürütme tümevarımdır. Buna göre tümevarım yönteminin doğru bilgiye ulaşmak için takip ettiği aşamalar nelerdir?
- Pozitif bilimlerde matematiğin rolü nedir?

YORUMLAMA

Alfred Renyi'nin "Sorgulama düşünmenin zirvesi midir?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Galileo'ya engizisyon mahkemesi tarafından ölüm cezası verilmişti. Daha sonra bu ceza sözlerini geri alma şartıyla ev hapsine çevrildi. Sö-

²⁰ *Matematik Üzerine Diyaloglar*, Çev. İskender Taşdelen, Dost Yayınevi, Ankara, 2003, s. 64-67

zünden dönmeseydi engizisyon kazanmış olacaktı; sözünden dönünce bilim kazandı. Galileo'nun başına gelenleri düşünürsek, bilim insanının bilimsel doğruluğun savunulmasını en yüce değer olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü Galileo, bilimin gelişmesi uğruna korkak olarak tanınmayı göze almaktadır.

TARTIŞMA KONUSU

- Tümdengelim genelden özele, tümelden tikele giden bir akıl yürütme yoludur. Matematik neden tümdengelim yöntemini kullanır?

2. Sorgulamanın bilimlerin gelişmesindeki rolü nedir?

KUŞKU

Nermi Uygur

Kimi insanı, rahata düşkünlüktür kuşkudan alıkoyan. Ona göre yaşamayı ağılamaktır kuşkuya kapılmak. Kısacık zaten yaşama zamanı, bir de kuşku, olacak şey mi bu? İrili ufaklı inançlarla bezemiştir insan. Çocuksu bir güvenle benimsemişizdir bu inançları. Neredeyse doğal bir iyimserlikle inançlarımızın doğruluğuna inanırız. Başka türlü tasarlayamayız kendimizi. Bir tekini bile soru konusu yapmak olanca varlığımızı sarsabilir. Azıcık deşelim, kimi insandaki kuşkusuzluğun, kuşkunun her türlüşüne uzak yaşamamanın korkuyla beslendiğini görürüz. Her değdiği şeyi altüst etme

yetkisi var kuşkuda; inancı evirir çevirir, kendi istediği yönden bakar inanca kuşku; inancın sözümona kesinliğini “belki”yle karşılayan bir güçtür o. (...)

‘Daha’cıdır kuşku sever, basmakalıbın sağladığından daha öteye uzanmadan yapamaz. “Doğru” dediğin kuşkulara karşın doğruluğunu koruyabilmeli, kuşkuya dayanıklı bir yapıda olmalıdır. (...) Bilme istemiyle sorduğumuz soruların hepsi kuşkudan türemiştir. (...) Sorucunun öbür adı kuşkucudur. (...)

Aydın dediğin kuşkudan korkmayan kişidir bence. Kuşkuyla aydınlanır çünkü kafa. Kendi düşünmeyen aydın olamaz. Kuşkudan kuşkuya atlamaktır düşünmek. Karanlığı, bulanıklığı, belirsizliği dağıtan bir ışıldak kuşku. Büyük ölçüde kuşkulanmakla görevlidir akıl. O çok övülen aydınlığını kuşkuya borçludur.²¹

SORU PANOSU

- İnsanları kuşkudan alıkoyan nedenler nelerdir?
- Kuşku sever insanların özellikleri nelerdir?
- Kuşkunun bilimin gelişmesine katkısı var mıdır?
- Bilimsel kuşku bir araç mı yoksa bir amaç mıdır? Niçin?
- Aydınlanmanın engeli kuşkulanmaktan korkmak olabilir mi?

YORUMLAMA

Nermi Uygur’un “Sorgulama düşünmenin zirvesi midir?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

²¹ *Güneşle*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 27-30

DEĞERLENDİRME

Septisizm (kuşkuculuk) hiçbir kesin bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını, bu nedenle her türlü yargıdan kaçınmamız gerektiğini savunan bir görüştür. Tezlerini şöyle özetleyebiliriz: Varlık kavranamaz. O halde yargıda bulunmaktan kaçınmak gerekir (*Epoche*). Böylece yanılgıların bizi sarsmasından kurtuluruz (*Ataraxia*).

Septisizmin şüpheciliği ile bilimsel bir yöntem olarak kullanılan metodik şüphe arasında fark vardır. Septisizmin şüphesi sürekli dir. Bilimsel şüphe ise hipotez kanıtlandığında sona erer.

3. Sorgulamanın bireysel yaşamdaki rolü nedir?

SORGULANMAYAN HAYAT YAŞANMAYA DEĞMEZ

Platon

“Sokrates! Sesini çıkarmaz, dilini tutarsan yaşayamaz mısın sürgünde, ha?” denecek belki bana. İşte içinizden birtakım kimselere anlatılması en güç olan asıl bu. Çünkü dediğinizi yapmanın Tanrı’yı dinlememek, ona boyun eğmemek olacağını; onun için de dilimi tutamayacağımı söylersem inanmayacaksınız bana. Eğlendiğimi, alay ettiğimi sanacaksınız. Öte yandan bir insan için en büyük iyiliğin her gün erdem üstüne, sözünü ettiğimi işittiğiniz daha başka konular üstünde konuşmak, tartışmak olduğunu; kendimi ve başkalarını böylece sınadığımı

söylersem, sonra da sorgulanmayan bir yaşamın yaşanmaya değmeyeceğini eklersem, gene inanmayacaksınız bana. Oysa durum söylediğim gibidir Atinalılar, ama kolay değil buna sizi inandırmak.²²

SORU PANOSU

- Sokrates'in yaşamı pahasına savunduğu değer nedir?
- Sokrates'in boyun eğdiği emir nasıl bir emir? Kimin ya da neyin emri?
- Sokrates'in başkaldırdığı emir nasıl bir emir? Bu emre uymama gerekçesi nedir?
- Sokrates verdiği kararlar hangi seçenekler arasında bir değerlendirme yapıyor?

YORUMLAMA

Sokrates'in "Sorgulama düşünmenin zirvesi midir?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Sokrates'in ölüme razı olurken koruduğu değer doğruluktur. Sokrates doğruyu söylemek adına ölümü göze almıştır. *Doğruluk* değerini kendi yaşamından üstün tutmuştur. Galileo ise aynı nedenlerle doğruyu söyleyebilmek, dünyaya duyurmak adına ölüm cezası karşısında sözünden dönmüş, çalışmalarını gizlice sürdürerek engizisyonu yenmiştir. Her iki eylemde de savunulan değer *doğruluk*dur. Fakat bu değeri korumak için birbirine zıt eylemler seçilmiştir.

²² *Sokrates'in Savunması*, çev. Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 38a

DÜNYADA OLMAK NE DEMEKTİR?

Sartre

Gözümüzü açmamız ve dünya-içindeki-insan olarak o bütünlüğü tam bir naiflik içinde sorgulamamız yeter. Bu bütünlüğün benim-
senmesi yoluyla şu iki soruya yanıt verebiliriz: 1) Dünyada olma
diye adlandırdığımız sentetik münasebet nedir? 2) Aralarındaki
münasebetin mümkün olması için insan ve dünya ne olarak anla-
şılmalıdır? Doğrusunu söylemek gerekirse bu iki soru birbiri üze-
rine taşmaktadır ve bunları ayrı ayrı yanıtlamayı umamayız. Zira
insan davranışlarından her biri dünya üzerindeki insan davranışı
olarak bize aynı zamanda hem insanı, hem dünyayı hem de onları
birleştiren münasebeti verebilir; yeter ki bu davranışları ancak dü-
şünümün bakışıyla tespit edilebilecek öznel duyum izleri gibi değil
de, nesnel olarak kavranabilen gerçeklikler gibi düşünelim. (...)

(...) Kendisi olduğum bu ben olan insanı eğer şu anda dünya üze-
rinde olduğu haliyle kavrarsam, onun varlık karşısında sorgulayıcı
bir tavır içinde olduğunu saptarım. "Bana insanın dünya ile olan
münasebetini açıklayabilecek bir davranış var mıdır?" diye sordu-
ğum anda bile sorguluyorum. (...)

Her soruda, sorguladığımız bir varlık karşısında bulunuruz.
Dolayısıyla her soru, sorgulayan bir varlık ile sorgulanan bir var-
lığı varsayar. (...) Öte yandan sorgulanan varlığı bir şey hakkında
sorgularız. Varlığı ne hakkında sorguluyorsam, işte o varlığın aş-
kınlığına katılır; varlığı varlık tarzı ya da varlığı konusunda sor-

gularım. Bu bakış açısından soru, bekleyişin değişik bir türüdür: Sorgulanan varlıktan bir yanıt beklerim.(...)

Varlık hakkındaki sorularımızı koşullandıran, varlık olmayanın bizim dışımızdaki ve içimizdeki sürekli olabilirliğidir. Ve yanıtın sınırlarını çizecek olan da yine de varlık olmayandır. (...) Bu yanıt ne olursa olsun, şu biçimde formüleleştirilebilir: “Varlık *bu’dur* ve bunun dışında *hiçbir şey değildir*.”²³

SORU PANOSU

- İlk filozofların “Varlığın ilk temel maddesi (*arche*) nedir?” sorusunu ele almış olmasını Sartre’ın bakış açısından nasıl değerlendirirsiniz?
- Varlık sorusu niçin felsefenin temel sorularından biri olmuştur?
- İnsan ne zaman hem sorgulayan hem de sorgulanan olur?
- Sorumluluk bilincine ulaşmanın sorgulamayla ilişkisi var mıdır?
- Neden her soru bir varlığa ilişkin bir soru olmak zorundadır?
- Sorgulama insanı diğer canlılardan ayıran bir özellik olabilir mi?
- Varlıklarını sorguladığımız şeyler nelerdir?
- “Nasıl?” vb. soru kalıplarıyla hangi tür bilgileri üretiriz?
- “Nedir?” vb. soru kalıplarıyla hangi tür bilgileri üretiriz?
- Varlık, hiçlik olmadan tanımlanabilir mi?
- Her türlü yanıtın sınırını çizen nedir?

YORUMLAMA

Sartre’ın “Sorgulama düşünmenin zirvesi midir?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

Varlık ve Hiçlik, Çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2009, s. 50-52.

DEĞERLENDİRME

Sartre *Varlık ve Hiçlik*'e kendi-için-varlık (être-pour-soi) ile kendin-de-varlık (être-en-soi) arasında bir ayrım yaparak başlar. Kendi-için-varlık terimiyle kastedilen “bilinç”tir. Kendinde-varlık’tan kasıt ise bilincin dışındaki gerçekliğin zeminidir. (...)

Bilinç dünyadaki gerçekliği yaratmaz ama nasıl bir dünyada yaşayacağına seçer. Yöneldiğimiz imkânlar, yaptığımız tasarılar, seçtiğimiz hedeflerle kendi insanî gerçekliğimizi bir bakıma biz kurarız.

Kendisi-için-varlık tanım itibarıyla özgürdür. Özgürlük bilincin esası, olmazsa olmaz bir özelliğidir. *Varlık ve Hiçlik*'te Sartre onu yönelimsellik, aşkınlıkla iç içe düşünür. “Özgürlük, bana dünyanın nasıl belireceğini belirler,” şeklindeki sav bu yaklaşımın bir sonucudur. Sartre’ın bir başka önemli savı da kendisi-için-varlık’ın “hiçlik” olduğudur. Bunun sebebi ilkin bilincin verili bir özünün olmaması, dışa doğru bir hareketten ibaret olmasıdır. (...)

Sartre hiçliğin dünyaya bilinç sayesinde girdiğini söyler. Hiçliği dünyaya sokan, bilincin (kendisi-için-varlık) kendi hiçliğidir. O halde insanın gerçekliği *varlık ile hiçlik*’in bir sentezidir²⁴.

TARTIŞMA KONULARI

- Var olmak, dünyada olmaktan mı ibarettir?
- Bilincin verili bir özü var mıdır?
- İnsan neden varlıkla hiçliğin bir sentezidir?
- İnsan niçin hem kendisinden hem de herkesten sorumludur?

Zeynep Direk, *Çağdaş Felsefe II*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s. 105-108 (Kısaltılarak alıntılanmıştır)

- “İnsan özgürlüğe mahkûmdur,” düşüncesinde, sorumluluk kavramının yeri nedir?
- Felsefenin insanı özgürleştiren işlevi nedir?
- Sorgulama dünyayı değiştirebilir mi?

Okuma önerileri

Jacques Ranciere, *Cahil Hoca*

Descartes, *Felsefenin İlkeleri*

F. Bacon, *Novum Organum*

Nermi Uygur, *Felsefenin Çağrısı*

Zeynep Direk, Ömer E. Albayrak, Devrim Çetinksap, Gaye Çankaya, *Jean Paul Sartre: Tarihin Sorumluluğunu Almak*

İdol öğretisi için bkz. dusundurensozler.blogspot.com/2008/01/francis-baconun-idol-retisi-ebru-erol.html

IV.

İnsan Doğanın Egemeni midir?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

İnsan, doğa, egemenlik.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

Washington'daki Büyük Şef topraklarımızı satın almak istediğini bildiren sözünü göndermiş! Büyük Şef aynı zamanda dostluk ve iyi niyet sözlerini de göndermiş! Bu çok nazik bir davranış. Çünkü karşılık olarak bizim dostluğumuza hiç gereksinimi yok. Ama biz onun önerisini düşüneceğiz. Çünkü iyi biliyoruz ki eğer topraklarımızı satmazsak, beyaz adam silahlarla gelip onu gene elimizden alabilir. Ama biz bazı şeyleri anlamıyoruz. Gökyüzünü, toprağı, kayaların ısını, nasıl olur da alıp satabilirsiniz? Bu düşünce bize garip geliyor! Eğer biz havanın tazeliğine ve suların pırıltılarına zaten sahip değilsek, siz onları nasıl satın alabilirsiniz?

Biz bunları belki de vahşi olduğumuz için anlayamıyoruz! Bu dünyanın her parçası benim insanlarım için kutsaldır. Parlayan her çam iğnesi, bütün o kumsallar ve sahiller, karanlık ormanlardaki sis, uçsuz bucaksız alanlar ve havada vızıldıyarak uçuşan her bir böcek, halkımızın anılarında kutsaldır. Ağaçların gövdelerinden sızan sular, Kızılderili'nin anılarını taşır. Beyaz adamın ölüleri, yıl-

1854 yılında ABD Başkanı Franklin Pierce yazdığı bir mektupla Amerika'ya gelen beyaz göçmenlere toprak bulmak amacıyla Kızılderililerden toprak istemiş ve bu isteği kabul edilecek olursa Kızılderililere rahatlıkla yaşayabilecekleri bir bölgenin ayrılacağını bildirmiştir. Topraklarının büyük bir bölümü zaten beyazlar tarafından zorla ellerinden alınmış olan Duwarmish Kızılderililerinin Reisi Seattle, bir söylemiyle ABD Başkanına yanıt vermiş ve bu yanıt mektup olarak ABD başkanına gönderilmiştir. Mektubun aslı Amerika, Seattle, Squamish Müzesi'nde korunmaktadır. İnsan ve doğa diyalektiğini en güzel dile getiren metinlerden biri olarak günümüzde değeri daha çok anlaşılmaktadır. Son zamanlarda UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Koruma Teşkilatı) tarafından da yayımlanan bu mektup, çevre üzerine şimdiye dek bilinen en güzel ve en içten anlatım olarak tanımlanmıştır. Kaynak: bilgelik yolu.wordpress.com/category/. erişim tarihi: 8 Ağustos 2018

dızlar arasında yürümeye gittikleri vakit, doğdukları ülkeyi unutturlar. Halbuki bizim ölülerimiz bu güzel dünyayı asla unutmazlar. Çünkü o Kızılderili'nin anasıdır. Nasıl biz dünyanın bir parçası isek, o da bizim bir parçamızdır. Güzel kokulu çiçekler, bizim kız kardeşlerimizdir. Geyik, at, büyük kartal... Bunlar da bizim erkek kardeşlerimizdir. Kayalık tepeler, ıslak çayırlardaki damlalar, atın vücudundan buharlaşan ısı ve insan; hepsi aynı ailedendir. Öyleyse, Washington'daki Büyük Şef, topraklarımızı almak isterken bizden çok şey istemiş oluyor.

Büyük Şef bize rahatça yaşayabileceğimiz bir yer ayırdığını söylemiş. O bizim babamız ve biz de onun çocukları olacaktık! Öyleyse topraklarımızı alma önerisini düşüneceğiz. Ama bu kolay olmayacak. Çünkü bu toprak bizim için önemlidir. Dereler ve nehirlerden akan pırıltılı sular, sadece su değildir. Onlar bizim atalarımızın kanıdır. Eğer toprağı size satarsak, onun kutsal olduğunu hatırlayınız ve bunu çocuklarınıza da öğretiniz. Göllerin berrak sularındaki her bir yansıma, halkımızın yaşamından olaylar ve anılar anlatır. Suyun şırıltısı, babalarımızın babalarının sesidir. Nehirler ise bizim erkek kardeşlerimizdir. Susuzluğumuzu giderirler, kanolarımızı taşırlar ve çocuklarımızı beslerler.

Eğer toprağımızı size satarsak, nehirlerin bizim olduğu kadar sizin de kardeşiniz olduğunu hiçbir zaman unutmayın ve çocuklarınıza da öğretin. Bu nedenle herhangi bir kardeşinize göstereceğiniz saygıyı nehirlerle de göstermelisiniz.

Kızılderili her zaman, ilerleyen beyaz adamın önünde geri çekilmiştir. Tıpkı dağlardaki sisin sabah güneşi önünden kaçması gibi.

Ama babalarımızın külleri kutsaldır. Mezarları kutsal topraklardır. Bu tepeler, ağaçlar, dünyanın bu parçaları bize sunulmuştur. Beyaz adamın bizim yollarımızı anlamadığını biliyoruz. Beyaz adam için, toprağın bir parçası diğeri ile aynıdır. O sadece geceleri bir hırsız gibi gelip, topraktan ihtiyacı olanı alıp giden bir yabancısıdır. Aldıklarının kendinden parçalar olduğunun bilincinde değildir. Dünya onun anası değil, düşmanıdır. Onu yendikçe ilerlemeye devam eder. Ve yolunda giderken babalarının mezarını geride bırakır. Buna da hiç aldırmaz. Dünyayı çocuklarından uzaklaştırır. Buna da aldırmaz. Babalarının mezarları, çocuklarının bu dünyadaki hakları unutulmuştur.

Beyaz adam, anası dünyaya ve kardeşi gökyüzüne sanki satın alınabilen veya yağma edilebilen bir mal gibi, koyunlara ve parlak boncuklara davrandığı gibi davranır. Onun bu iştahı ve hırsı bir gün dünyayı yiyip bitirecek ve geriye sadece çorak bir çöl bırakacaktır.

Bilmiyorum, bizim yollarımız sizinkilerden farklı. Sizin kentlerinizin gürültüsü bile Kızılderili'nin kulaklarına acı verir. Beyaz adamın kentlerinde sakın yer yoktur. Orada bahar gelince yaprakların açılışını veya böceklerin kanat seslerini dinleyecek yer bulunmaz. Ama bu belki de benim vahşi olduğumdan ve anlamadığımdandır. Çünkü, takırtı bizim kulaklarımıza bir hakaret gibi gelir. İnsan eğer bir kuşun yalnız başına ağlayışını veya su birikintisi etrafında tartışan kurbağaların seslerini dinleyemezse, yaşamın ne anlamı kalır? Ben Kızılderiliyim. Bunlardan başkasını anlayamam...

Bir Kızılderili, su birikintisi üzerine vuran rüzgârın yumuşak

sesini, yağmurun temizliğini, çam kokulu rüzgârı her şeye yeğler. Hayvanlar, ağaçlar, insanlar; hepsi aynı nefesi, aynı havayı paylaşır. Hava Kızılderililer için çok kutsaldır. Aldığı nefes, beyaz adamın dikkatini çekmiyor gibi. Beyaz adam öleli uzun günler olmuş ve kötü kokuyla uyuşmuş gibidir. Ama eğer size toprağımızı satarsak, havanın bizim için çok değerli olduğunu hatırlamalısınız. Unutmamalısınız ki, hava sağladığı tüm yaşamla aynı ruhu taşır. Büyük babamıza ilk nefesi veren rüzgâr, onun son soluğunu da kabul etmiştir ve aynı rüzgâr çocuklarımıza yaşam ruhunu verir. Eğer size toprağımızı satarsak, çayırlardaki çiçeklerden tat alan rüzgârı koklamasını öğrenmelisiniz, onu korumalısınız ve kutsal tutmalısınız. Bu kokuya beyaz adamın bile ihtiyacı vardır.

Toprağımızı alma önerinizi düşünceğiz. Eğer kabul etmeye karar verirsek, bir koşulumuz olacak: Beyaz adam bu toprağın hayvanlarına kardeşleri gibi davranacak. Kızılderililer sizin yollarınızı, sizin âdetlerinizi anlamazlar. Çayırlarda çürüyen binlerce bufalo gördüm! Beyaz adamın, geçerken dumanlı demir attan vurup bıraktığı ve ne amaçla öldürdüğünü hâlâ anlayamadığım binlerce bufalo. Ben vahşiyim ve dumanlı demir atın bufalodan nasıl önemli olabileceğini anlayamıyorum! Ve biz vahşi olduğumuzdan bufaloyu yalnız aç kalmamak için öldürürüz. Hayvanlar olmadan insanlar nedir ki? Eğer bütün hayvanlar yok olsaydı, insan ruhu o büyük yalnızlığa dayanamaz, ölürdü. Ayakları altındaki toprakların, büyük babalarımızın külleri olduğunu çocuklarınıza öğretmelisiniz. Toprağın, akrabalarımızın yaşamlarıyla dolu olduğunu çocuklarınıza söyleyin. Böylece toprağa saygı duyarlar.

Bizim çocuklarımıza öğrettiğimizi, siz de kendi çocuklarınıza öğretin: Dünya anamızdır. Dünyaya ne kötülük olursa, oğullarına da aynı kötülük olur. Eğer insanlar yere tükürürlerse, kendi yüzlerine tükürürler. Biz bunları biliyoruz. Dünya insanlara ait değildir. İnsanlar dünyaya aittir. Bütün her şey, aileyi bağlayan kan bağı gibi, birbirine bağlıdır.

Halkım için ayrılan bölgeye gitme önerinizi düşüneceğiz. Ayrı ve barış içinde yaşayacağız. Geri kalan günlerimizi nerede geçireceğimiz o kadar önemli değil artık. Çünkü çocuklarımız babalarının aşağılandığını görürler. Kalan günlerimiz çok olmayacaktır. Bir zamanlar sizin gibi güçlü olanların ve ormanlarda özgürce dolaşanların mezarları da kalmayacak. Onları anmak ve yaslarını tutmak için, bir zamanlar bu dünyada yaşamış olanların çocukları da kalmayacak... Bunun için neden yas tutalım?

Kabileleri insanlar yapar. İnsanlar gidince, kabileler de olmaz. Kızılderili de yok olur. Tıpkı denizin dalgaları gibi; insanlar gelir ve insanlar gider. Şimdi de sanki arkadaşımı gibi kendisiyle konuşabilen Tanrı'sıyla birlikte beyaz adam gelmiştir. Bildiğim bir şey var ki, belki beyaz adam da bir gün bunu keşfedecektir. Siz nasıl şimdi bizim toprağımıza sahip çıkmak istiyorsanız ve sonunda sahip olduğunuza inanacaksanız, aynı şekilde Tanrı'nıza da sahip olduğunuza inanıyorsunuz. Ama hiçbir zaman olamayacaksınız! Eğer Tanrı sizin anlattığınız gibi gerçek Tanrı ise, sevecenliği yalnız beyaz adama olamaz.

Beyazlar da bir gün diğerleri gibi geçip gideceklerdir. Tıpkı denizin dalgaları gibi. Yatağına pislik yığmaya devam eden, bir gece

kendi pisliğinde boğulacaktır.

Son, bize bir sırdır... Sizin getirdiğiniz gibi bir sonu biz anlamıyoruz. Dipdiri tepelerin neden konuşan tellerle lekелendiğini, ormanın gizli köşelerini neden pek çok beyaz adamın kokusunun doldurduğunu, vahşi atların neden tutsak edildiğini, bufaloların neden katledildiğini biz anlamıyoruz. Böyle bir son bize bir şey anlatmıyor. Çalılıklar nereye gitmiş? Kartal nereye kaybolmuş? Hızlı koşan bir ata ve av avlamaya neden veda etmek gerekmiş? Bütün bunlar ne demektir? Yaşamın sonu... Ve herhalde yeniden yaşama-ya çalışmanın başlangıcı...

Toprağımızı alma önerinizi düşünceğiz. Kabul edersek, bu belki de bize vaat ettiğiniz bölge için olacaktır. Orada belki de kalan günlerimizi gönlümüzce yaşayabiliriz. Bu dünyada, son Kızılderili de yok olduğu zaman, yalnızca çayırlar üzerinde bulut gibi hareket eden bir anı kalacaktır. Bu kıyılar, bu ormanlar halkımın ruhunu koruyacaktır. Çünkü onlar bu dünyayı yeni doğan bir çocuk anasının yürek atışını nasıl severse, öyle severler... Öyle ise, toprağımızı alırsanız, onu bizim sevdiğimiz gibi seviniz. Onunla bizim ilgilendiğimiz gibi ilgileniniz. Anılarını da aynen saklayınız.

Onu çocuklarınız için; bütün gücünüzle, bütün aklınızla ve bütün kalbinizle koruyunuz ve seviniz. Göreceksiniz... Bütün bunlardan sonra, kardeş de olabiliriz.

YORUMLAMA

Kızılderili Reisi'nin "İnsan doğanın egemeni midir?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

İlkel dediğimiz toplumlarda doğa dostu bir anlayış hâkimdir. Doğa, hem sevilen hem de korkulan güçleriyle ilkel insanın yaşamına egemen olan kutsal bir kaynaktır. İnsanın doğa hakkındaki bilgilerinin artmasıyla birlikte, insan için bir dereceye kadar doğaya egemen olma olanağı elde edilmiştir.

Sanayileşme ve kapitalizmin gelişmesiyle insan kendisini adeta doğanın efendiliğine atamış ve onun bir parçası olduğunu unutmuştur. Doğayı bir ham madde deposu olarak görmeye başlamıştır.

Günümüzdeki çevre sorunları bu anlayışın bir ürünüdür ve doğa dostu politikalar benimsenmezse insan soyunun yeryüzünden silinmesine neden olacaktır.

1. Bilgi güç müdür?

BİLGİ GÜÇTÜR

*Bacon*²⁶

1

Doğanın hizmetkârı ve yorumcusu olarak insan, gözlemlerinin ve düşünme yetisinin izin verdiği ölçüde doğanın düzenini anlayabilir. Ne daha fazlasını bilir ne de daha fazlasını anlayabilir. (...)

2

Yardımcısı olmayan bir el ve zihin kendi başına bırakıldığında ancak kısıtlı bir güce sahip olabilir. Zihin ancak el kadar ihtiyaç duyduğu araçlar ve yardımlar aracılığıyla birtakım sonuçları elde edebilir. (...)

3

İnsan bilgisi ve insan gücü birliktedir; nedenin bilinmediği yerde sonuç üretilemez. Doğaya ancak onun emirlerine itaat edilerek hükmedilebilir. (...)

9

Bilimlerde görülen her kusurun asıl nedeni ve kaynağı aşağı yukarı şudur: Biz aklın gücünü gereğinden fazla yüceltip takdir ediyoruz, fakat onun gerçek yardımcılarını araştırmayı önemsemiyoruz. (...)

Francis Bacon (1561-1626), İngiliz filozof, bilim ve devlet insanı, hukukçu ve yazar.

Doğa çoğu zaman duyulardan ve zihinden daha karmaşıktır. Böylece aldatıcı düşünceler, düşünüm ve insanlığın ortaya koyduğu kuramlar doğanın karmaşıklığını anlamak isteyen bir kimseye yardım eder, fakat bunlar gözlem olmadan yapılırsa kişiyi şımarıklığa düşürerek maksadından uzaklaştırabilir. (...)

İnsan anlığını şimdiye kadar kuşatan ve orada derinlemesine kök salmış idoller ve yanlış fikirler, yalnızca insan zihnini şöyle bir kuşatıp girişi güçleştirmekle kalmaz; girişten sonra bile insanlık kendini bunlara karşı çok iyi korumazsa ileride bilimlerin gelişmesi sırasında yeniden karşılaşılan aynı idoller ve yanlış fikirler tehlikeli saldırılarına devam ederler. (...)

İnsan zihninde belirlediğimiz dört idol bulunmaktadır. Bunların birincisine Soy idolleri, ikincisine Mağara idolleri, üçüncüsüne Çarşı-Pazar idolleri, dördüncüsüne Tiyatro idolleri²⁷ adını veriyoruz. (...)²⁸

SORU PANOSU

- İnsanın doğaya egemen olduğu söylenebilir mi?
- Bilgi niçin güç kazandırır? Bu güç hangi amaçla kullanılır?
- Doğanın insan tarafından kontrolünün koşulları nelerdir?
- Bilimin ilerlemesine engel olan boş inançlar ve idoller nelerdir?

Soy idolleri “insanın her şeyin ölçüsü olduğu” görüşünü savunur. Mağara idolleri doğruluğun ölçüsünü yaşıyan “küçük dünyalarda” arar. Çarşı pazar idolleri toplumsal ilişkilerden derlenen “bulanık düşüncelere” dayanır. Tiyatro idolleri “dogmalara ve kusurlu akıl yürütmelere” dayanır.

The New Organon http://www.constitution.org/bacon/nov_org.htm s. 4-10

YORUMLAMA

Bacon'ın "İnsan doğanın egemeni midir?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

İnsan-merkezci görüşlerin dinsel ve din dışı kaynakları olmuştur. Dünyanın evrenin merkezinde olduğunu kabul eden evren anlayışı, tektanrılı dinlerin her şeyin insan için yaratıldığı inancını pekiştirmiştir. İnsanın bütün yaratılmışların en üstünü ve şerefli olarak kabul edilmesi onun kendisini doğanın bir parçası olduğunu unutarak kendisini doğanın egemeni olarak düşünmesi sonucunu doğurmuştur. Bacon, gözleme ve deneyime dayalı yeni bir metodoloji önerirken, insan zihninin işleyişini eleştirmekle işe başlamamız gerektiğine dikkatimizi çeker.

2. Hangisi akla uygundur; doğaya uymak mı, doğaya egemen olmak mı?

DOĞADAN YAKINAN ÇILGINLAR, SİZE BÜTÜN KÖTÜLÜKLER KENDİNİZDEN GELİYOR!

*Rousseau*²⁹

İnsanı bir bakıma kendi çabalarıyla hiçlikten doğarken görmek görkemli ve güzel bir tabloyu seyretmek gibidir: Doğanın onu kuşatan karanlığını usunun ışığı ile dağıtışı, kendi üzerine yükselişi, giderek düşüncesiyle göksel bölgelere ulaşarak evrenin enginlikleri boyunca güneş gibi dev adımlarla ilerleyişi (...) Dünyanın bu parçasının bugün böylesine aydınlık içindeki insanları, birkaç yüzyıl önce bilgisizlikten de kötü bir durumda yaşıyorlardı. Bilgisizliğin kendisinden de sefil bir tür bilimsel jargon, bilgi adını gasp etmişti ve bilginin yeniden kazanılmasının karşısına neredeyse yenilmez bir engel çıkarıyordu. İnsanları yeniden sağduyuya döndürebilmek için bir devrim zorunluydu. (...)

Anlığın da tıpkı beden gibi gereksinimleri vardır. Bedeninkiler toplumun temelleri, anlığinkiler yaşamı hoş kılan şeylerdir. Hükmüt ve yasalar insanlar için onların topluluk yaşamlarında güvenlik ve iyilik sağlarken; bilimler, yazın ve sanatlar ise, daha az

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Cenevreli filozof ve yazar.

despotik ve belki de daha güçlü olarak, insanları çökerten demir zincirlerin üzerine çiçek çelenkleri serpiştirir, uğruna doğmuş göründükleri kökensel özgürlük duygusunu yatıştırır, insanlara köleliklerini sevdirebilir ve böylece onları uygar bir halk dediğimiz şey yaparlar. Gereksinim tahtlar kurmuştur; bilimler ve sanatlar onları güçlendirmiştir. (...) Siz mutlu köleler, onunla öylesine övündüğünüz o beğeni inceliğini, aranızdaki ilişkileri öylesine toplumcul kılan ve kolaylaştıran o karakter yumuşaklığını ve o kentli tavırlarını, tek bir sözcükle, hiçbir erdemden pay almaksızın tüm erdemlerin görünüşünü üstlenmeyi onlara borçlusunuz.³⁰

SORU PANOSU

- Rousseau'nun bilime ve sanata yönelttiği eleştiri nedir?
- Rousseau'nun bilime ve sanata düşmanca davrandığı söylenebilir mi?
- Rousseau'nun özlemini çektiği çağın özellikleri neler olabilir?
- Rousseau insan doğası hakkında ne düşünüyor?
- Rousseau'nun görüşleri ile Kızılderili Reisi'nin görüşleri arasında benzerlikler var mıdır? Varsa nelerdir?

YORUMLAMA

Rousseau'nun "İnsan doğanın egemeni midir?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

³⁰ *Sanatlar ve Bilimler Üzerine Söylev*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13-14

DEĞERLENDİRME

Rousseau, Dijon Akademisi'nin açtığı bir yarışmada "Bilimlerin ve sanatların gelişmesi ahlâkın gelişmesine hizmet etmiş midir?" sorusuna olumsuz yanıt vermiş, Sokrates'e referans vererek görüşlerini şöyle savunmuştur: "Sokrates cehaleti övüyor. Zannediyor musunuz ki Sokrates yeniden doğup aramızda yaşasa idi bizim âlimlerimiz ve sanatkârlarımız hakkında başka türlü düşünürdü?"

Rousseau, Sokrates'in "erdem bilgidir" görüşüne referansla amacının bilimleri kötölemek olmadığını, erdemi savunmak olduğunu belirtir. Bilimlerin ve sanatların gelişmesinin ahlâkın gelişmesine hizmet etmediğini vurgular.

TARTIŞMA KONUSU

- Rousseau'nun ileri sürdüğü tezlerde katıldığınız ya da katılmadığınız görüşler nelerdir? Niçin?

AKIL TUTULMASI

*Horkheimer*³¹

İnsan türü bağımsızlaşma süreci içinde, içinde yaşadığı dünyanın yazgısını paylaşır. Doğa üzerindeki egemenlik, insan üzerindeki egemenliği getirir. Her özne sadece dışsal doğanın köleleştirilmesine katılmakla kalmaz, bunu yapabilmek için kendi içindeki doğayı

Max Horkheimer (1895-1973), Alman düşünür ve toplumbilimci.

da boyunduruk altına alır. Egemenlik için egemenlik “içselleştirilir”. (...)

Sanayi toplumunda bireyin kendi kendini yadsımasının bu toplumu aşan bir hedefi yoktur. Böyle bir kendini silme, araçlara rasyonellik kazandırırken, insan hayatını akıldışı kılar. (...) İnsanın içindeki ve dışındaki doğanın köleleştirilmesi anlamlı bir amaç olmadan gerçekleştiği için, doğa aşılmış ya da kazanılmış değil, sadece bastırılmış olur.

Doğanın bu bastırılışının sonucu olan direnme ve tepki başlangıcından beri uygarlığın içinde bir çıbanbaşı olmuştur. (...) Bazen toplumsal başkaldırıları biçiminde, bazen de bireysel suçlar ve akıl hastalıkları biçiminde... Çağımızın özelliği ise, bu isyanın uygarlığın kendi egemen güçlerince kullanılmasıdır: İsyan, kendisine yol açan ve hedef aldığı koşulları sürdürme aracı olarak kullanılmaktadır. Rasyonelleştirilmiş bir akıldışılık olarak uygarlık, doğanın başkaldırısını da kullandığı araçlardan biri olarak kendisiyle bütünleştirmektedir.³²

SORU PANOSU

Yukarıdaki metne dayanarak aşağıdaki kalıplara uygun biçimde sorular üretmeye çalışınız. Kalıplarda gerekli değişimleri yapabilirsiniz.

- neden önemli ?
- varsayımı neye dayanıyor?
- ilgili kanıtlar neler?

Akıl Tutulması, Çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s: 120-121

- neye işaret eder?
- den ne kadar emin olabiliriz?
- ya ne gibi bir örnek verebiliriz?
- kavramından ne anlıyoruz?
- neden inanıyoruz?
- engelleri nelerdir?
- sonuçları neler olabilir?
- başka nedenleri olabilir mi?

YORUMLAMA

Horkheimer'in "İnsan doğanın egemeni midir?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Yaşadığımız çağ, bireyin özerkliğinin son kırıntılarını da yok etme eğilimindedir. Liberalizmde vatandaş, belli sınırlar içinde kendi gizil gücünü geliştirebiliyordu; kendi yazgısını, belirli sınırlar içinde kendisi belirleyebiliyordu. Ne var ki toplum değiştikçe, özgürlük ve adaletten birinin artışı, genellikle ötekinin azalışı anlamına gelmiştir... Teknolojinin kumsuzlaşması, alışveriş ve iletişimin genelleşmesi, nüfus artışı –bütün bunlar toplumu daha sıkı örgütlenmeye itmektedir. Muhalefet de ne kadar çabalarsa çabalasın, karşı koymayı umduğu gelişmenin bir parçası haline gelmektedir. Yine de bildiğini dile getirmek ve belki böylece yeni bir terörden kaçınabilmek bugün hâlâ yaşayan bir insanın hakkıdır. Günümüzün gençliğini harekete geçiren dürtülerin bir kısmını ben de

paylaşıyorum: daha iyi bir hayat ve adil bir toplum isteklerini, bugünkü düzene ayak uydurmak istemeyişlerini... Ayrılığımız gençlerin uyguladığı şiddetle ilgilidir, aslında güçsüz olan düşmanlarının işine yarayan, onları güçlendiren şiddetle.³³

TARTIŞMA KONULARI

- Doğaya egemen olma konusunda kişiler ve uluslar arasındaki rekabetin yarattığı ve yaratabileceği sonuçlar nelerdir?
- Dünyaya neyi geri vermeliyiz? İade programımıza ne yazmalıyız? (Michell Serres)
- Çağımızda doğa-insan ilişkilerinin önemli problemleri nelerdir? Bu problemleri çözmek için çevre etiği, bilim etiği ve uluslararası ilişkiler açısından yapılması gerekenler nelerdir?

Okuma önerileri

KİTAP

Michell Serres, *Doğayla Sözleşme*

Bacon, *Novum Organum*

Horkheimer, *Akıl Tutulması*

Rousseau, *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı*

Rousseau, *İlimler Ve Sanatlar Hakkında Nutuk*

FİLM

Kevin Costner & Kevin Reynolds, *Kurtlarla Dans*

Orhan Koçak, *age.*, (önsöz), s.14

V.

Yasalar Karşısında Özgür müyüz?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

Yasa, özgürlük, adalet, birey, toplum.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

ANTIGONE

Sophokles³⁴

Antigone, Oidipus'un kendi anası olduğunu bilmeden evlendiği Iokaste'den doğma kızıdır. Oidipus, durumu öğrenip korkunç bir suç işlediğini duyunca üzüntüsünden gözlerini kör eder, yurdundan ayrılp yollara düşer. Oğulları ve halkı tarafından lanetlenir. Yalnızca Antigone babasına sahip çıkar. Babasını savunarak, ona ölümüne kadar yaşayacağı bir sığınak bulur. Babasının ölümünden sonra tekrar Tebai (Thebai) şehrine döner. Kardeşleri Eteokles ve Polyneikes, iktidarı ele geçirmek için savaşa tutuşurlar ve birbirlerini öldürürler. Tahta çıkan Kreon, Eteokles'in yurdunu savunurken öldüğünü ve bu yüzden kahraman sayılıp törenle gömülmesini, yabancılarla işbirliği yaparak yurduna saldıran Polyneikes'in ölüsünün ise mezarsız kalarak kurda kuşa yem edilmesini buyurur. Antigone, kralın emrine karşı gelerek kardeşini gömer ve eyleminin suç değil, borç olduğunu söyler.

* * *

Antigone: Ben yaptığımı itiraf ediyorum. (Hiçbir şeyi inkâr etmiyorum.)

Kreon: Bu işi yasak eden emrimi bilmiyor muydun?

Antigone: Biliyordum. Nasıl bilmem? Herkese ilan edildi.

Kreon: Demek buna rağmen benim emrime karşı gelmeye cüret ettin?

³⁴ Antik Yunan'ın Eshilos ve Evripides ile beraber 3 büyük tragedya yazarlarından biridir.

Antigone: Fakat bana bu emri veren Zeus değildi, Hades'te hüküm süren Dike de biz fanilere böyle bir nizam yüklememişti. Ve senin emirlerinde insan sözlerini tanrıların yazılmamış, değişmez kanunlarından daha üstün yapacak bir kudret bulunduğunu zannetmiyorum. Çünkü bu kanunlar yalnız dün ve bugün yaşamıyorlar. Bunlar ebediyen mer'idirler (geçerlidirler) ve ne zamandan beri mevcut olduklarını bilen yoktur?

Kreon: Thebaililer arasında bunu böyle gören yalnız sensin.

Antigone: Hepsi böyle görüyorlar, fakat korkudan dillerini tutuyorlar.

Kreon: Bunlardan ayrı düşündüğün için utanmıyor musun?

Antigone: Öz kardeşime saygı göstermekte utanacak ne var?

Kreon: Onunla dövüşüp ölen de bir kardeşin değil miydi?

Antigone: Aynı ananın ve aynı babanın oğluydu.

Kreon: Ötekine karşı alâka göstermekle buna karşı günaha girmiyor musun?

Antigone: Mezarında yatan ölü böyle hüküm vermeyecektir.

Kreon: Fakat sen bir günahkâra karşı aynı hürmeti gösteriyorsun.

Antigone: Onunla beraber ölen bir kardeşti, köle değil.

Kreon: Birinin koruduğu bu memleketi öbürü harap ediyordu.

Antigone: Olsun, Hades ikisi için de mezar hakkını tanır.

Kreon: Ama orada da iyi adam kötü adamla müsavi muamele görmeyi istemez.

Antigone: Ölüm diyarında da böyle bir kaide olduğunu bana kim söyleyebilir?

Kreon: Düşmanımız bizim için hiçbir zaman, hattâ ölümünden sonra bile, dost değildir.

Antigone: Ben dünyaya kin değil, sevgi paylaşmaya geldim.³⁵

SORU PANOSU

- Tarihte iktidarı ele geçirmek için yapılan kardeş kavgaları var mı? Örnek verebilir misiniz?
- İktidar sahipleri her istedikleri yasayı koyma hakkına sahip midirler?
- Yasaların koruması gereken değer nedir?
- Değerler mi yoksa değer yargıları mı değişkendir?
- Yasa ile adalet arasında nasıl bir ilişki var?
- Yasalar adaletsiz olabilir mi?
- Yasalar ile özgürlük arasında nasıl bir ilişki var?

YORUMLAMA

Sophokles'in "Yasalar karşısında özgür müyüz?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Sophokles'in Antigone tragedyasında ele aldığı konu yasalar, adalet ve insan hakları arasındaki ilişkidir. Yazarın bu konuda ileri sürdüğü tezleri şöyle özetleyebiliriz:

İnsan eliyle konulmuş yasalar, yine insan eliyle değişebilir. Tanrı'nın (Hakk'ın) yasaları egemenin yasalarının üstündedir. İlahî adaletin yasaları insan onurunu korumayı talep eder. Sophokles bu metinde insan-

Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972 s. 49-50

ca muamele görme hakkının, hangi suçu işlemiş olursa olsun, bir insan hakkı olduğunu savunmaktadır.

TARTIŞMA KONUSU

Siyasal özgürlüğün anlamını iki şekilde ifade edebiliriz.

- Ben ne yapabilirim? (Özgürlük alanımın sınırı nedir?)
- Bana ne yapamazlar? (Devlet beni nelerden korumalıdır?)

Bu soruları nasıl yanıtlarsınız?

1. Bireyin özgürlüğünün sınırları nelerdir?

GİDERİLMESİ MÜMKÜN BİR ZORUNLULUK

*Alain*³⁶

Hiç kimse anasını babasını, hattâ iyice düşünürse dostlarını bile seçmiş değildir. Bir insan büyük ya da küçük, sarışın ya da esmerse kendi isteği ile böyle olmamıştır. Yaşantımızın en sağlam koşullarından biri olan bu koşulu bir oldubitti olarak benimsemek ve buradan yola koyularak çalışmak zorundayız. Kötü bir belleğim varsa sızlanacak yerde onu daha iyi bir duruma sokmam gerek; ağır işiten bir kulağım varsa, sokakta karşıdan karşıya geçerken o yana daha dikkatle bakmam gerek. Öfke hiçbir işe yaramaz. Hepimizin bildiği bir şeydir bu.

³⁶ Émile-Auguste Chartier (1868-1951), Fransız felsefeci, eğitimci ve yazar.

Doğamız ve çevresindeki şeylerin tümü bize verilmiştir; onları bir giysi gibi değiştirmek elimizde değildir; onları, bize doğuştan verilmiş bu koşulları biraz değiştirmekle yetinmemiz gerek.³⁷

SORU PANOSU

- Değiştirilmesi bütünüyle elimizde olmayan şeyler nelerdir?
- Kısmen değiştirmekle yetinmemiz gereken şeyler nelerdir?
- Seçimlerimize bağlı olan şeyler nelerdir?
- Seçmediğimiz şeylerden sorumlu tutulabilir miyiz?
- Seçimlerimizin özgür olup olmadığı niçin tartışmalıdır?
- Seçimlerimiz bize sorumluluk yükler mi?
- Birey, sosyal değişime nasıl katkı sağlayabilir?

YORUMLAMA

Alain'in "Yasalar karşısında özgür müyüz?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz. (Yasa kavramının farklı anlamlarını düşünerek yanıtlayınız.)

DEĞERLENDİRME

Yasa sözcüğünün farklı anlamları vardır. Doğa yasaları, olgular arasındaki sebep-sonuç ilişkileri hakkında bilimsel yöntemlerle yapılan araştırmalar sonunda yapılan tespitlerin kısa özetleridir. Doğa bilimlerinde bu tespitler matematiksel bir dille yapılır. Hukuk yasaları ise özünde devlet otoritesiyle güçlendirilmiş kurallardır sadece. Kısaca doğa yasalarını in-

Söyleşiler III, Çev. Fehmi Baldaş, İstanbul, MEB, 1988, s. 35-36

san eliyle değiştiremeyiz ama hukuk yasalarını insanların ihtiyaçlarına paralel olarak değiştirebiliriz. Dolayısıyla zgrlk problemi doğa açısından ve toplum açısından aynı biçimde ele alınamaz. Doğa yasaları açısından özgürlük, bizim akıl ve irademizle doğal engellerin üstesinden gelmeye yönelik bilgi ve teknolojiyi üretme kapasitemizdir. Bu anlamda doğanın belirlemeleri olan yasalarla insan özgürlüğü arasında bir karşıtlıktan söz edilebilir. Eğer yaşamak istiyorsam yerçekimi yasasını hesaba katmam, nlem almam gerekir. Bu anlamda doğa yasaları özgürlüğümü sınırlar. Aynı biçimde toplumsal yasalar da benim her istediğimi yapmamı engeller. Eğer zgrlk her istediğini yapmaksa, özgürlüğün bir yanılısama olduğu bile söylenebilir. Ancak insanın yalnız olmadığı her yerde toplumsal özgürlüğün teminatı olan adil yasalara gerek vardır. Hakları ihlâl eden, baskıcı, ortak çıkarları gözetmeyen dayatılmış yasalarla, insanın temel haklarını evrensel adalet ilkelerine uygun olarak koruyan yasaları birbirinden ayırt etmek gerekir.

TARTIşMA KONUSU

- “Mutlak zgrlk” içinde yapılmış gibi görünen bir eylem düşününüz. Bu eylemin mutlak özgürlük içinde yapılmadığını göstermeye çalışınız.

İNSAN KENDİSİNİ NE YAPARSA ODUR

Sartre

İnsan, kendi tasarısından başka bir şey değildir; o, ancak kendini gerçekleştirdiği ölçüde var olur. O halde insan, eylemlerinin bütününden, hayatının kendisinden başka bir şey değildir. Böylece öğretimizin bazı insanları niçin korkuttuğunu anlayabiliriz. Çünkü çoğunlukla onların mutsuzluklarına tek bir tahammül etme tarzları vardır. Bu, şöyle düşündürmektir: “Koşullar bana karşı oldu. Aslında olduğumdan çok daha değerliyim. Şüphesiz hayatımda büyük bir aşk olmadı, büyük bir dostluk yaşamadım. Ama bunun nedeni bu duygularıma lâyık olacak bir erkek veya kadına rastlamamış olmamdır. Çok iyi kitaplar yazmadım, çünkü onları yazmak için zamanım yoktu. Kendimi adayacağım çocuklarım olmadı, çünkü hayatımı kendisiyle birleştireceğim bir insana rastlamadım. O halde bende bir sürü kabiliyet, eğilim, imkân kullanılmadan, öylece tümüyle imkân olarak kaldı. Onlar bana sadece gerçekleştirmiş olduğum eylemler dizisinin hakkımda yargıda bulunmaya izin verdiğinden daha büyük bir değer kazandırmaktadır.” Oysa bir varoluşçu için gerçekleşmiş olan aşktan başka bir aşk, ortaya çıkmış olan aşk imkânından başka bir aşk imkânı yoktur. (...) Bir insan hayatında bir şeye bağlanır, bağlandığı şeyi gerçekleştirir, bunun dışında o hiçbir şey değildir. Şüphesiz bu düşünce hayatta başarı göstermemiş olan birine acımasız gelebilir. Ama öte yandan insanları önemli olanın sadece gerçeğin kendisi olduğunu anlamaya hazırlıklı kılar; düşler, beklentiler (umutlar

ise yalnızca gerçekleşmemiş bir rüya, hayal kırıklığıyla karşılaşmış ümitler, faydasız beklentiler) olarak bir insanı tanımlarlar; yani onlar insanı pozitif anlamda değil, negatif anlamda tanımlar.³⁸

SORU PANOSU

- İnsanın diğer var olanlardan farkı nedir?
- İnsanın varoluşu nasıl mümkündür?
- İnsan, ne zaman mazeretler bularak kendisini avutur?
- Düş kurmak kötü müdür?
- Varoluşçuluğun bazı insanları korkutmasının sebebi nedir?
- Varoluşçuluk niçin bir hümanizmadır?

YORUMLAMA

Sartre'ın "Yasalar karşısında özgür müyüz?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Eylem özgürlüğü: Hiç kimsenin bir şeyi yapmama engel olmaması ve onu yaptığım için beni cezalandırmaması ya da bana onu yapma zorunluluğunu dayatmaması koşuluyla eylemde bulunmakta özgürüm. Bir şeyi yapmakta özgür olmak ile bir şeyi yapmaya muktedir olmak arasında fark vardır. Bir şeyi yapmaya muktedir olduğum halde başkaları tarafından engelleniyorsam, özgür değilim, demektir. Herkes, başkalarını ilgilendirmeyen her konuda yaşamını istediği gibi düzenleme hakkına sahiptir.

³⁸ Jean Paul Sartre, "Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir" (Tülin Bumin, *Felsefe 2002*, TÜSİAD, İstanbul, s. 131)

İrade özgürlüğü: Her insan, kendisinden başkasını ilgilendirmeyen her şeyde, kendi yaşamını düşündüğü gibi düzenleme hakkına doğuştan sahiptir. Yani hayatını nasıl yaşaması gerektiği konusunda seçim yapma hakkına sahiptir.

TARTIŞMA KONULARI

Hangisinde kişi özgürlüğünden söz etmek daha güçtür?

- Özgür olmayan bir ülkede düşüncelerinden dolayı hapiste olmak.
- Özgür bir ülkede dogmatik bir zihin yapısına sahip olmak.

2. Politik özgürlüğün sınırları nelerdir?

GÜNLÜK YAŞAMIN ORTAK AHLÂKSAL TEMELİ

Erich Fromm³⁹

Benimsemiğimiz bu en küçük ortak ahlâksal temel, rastgele belirlenmiş bir töre olma tehlikesi taşımamaktadır; çünkü, bu noktaları belirleyen bizler yaşam deneylerimizden yola çıktık. Ahlâk ilkelerimizden hepsi gerçek yaşamda, günlük yaşamda, herkesin yaşamında denenmiştir. (...) Bu insanların kendi başlarına ve adım adım yeniden buldukları şey, en doğal ahlâk kuralları On Emir'di.

Erich Fromm (1900-1980), Amerikalı psikanalist, sosyolog ve filozof.

Bu On Emir'i onlar şöyle dile getirdiler:

Komşunu seveceksin.

Öldürmeyeceksin.

Komşunun malına el sürmeyeceksin.

Yalan söylemeyeceksin.

Verdiğin sözü tutacaksın.

Ekmeğini alın terinle kazanacaksın.

Komşuna, onun kişiliğine, özgürlüğüne saygı göstereceksin.

Kendine saygı duyacaksın.

Önce kendine, insanı alçaltan tüm kötülöklere, insanı tutsak eden ve onun toplumsal yaşamına zarar veren tüm tutkulara karşı savaşacaksın: gurur, tamah, şehvet, açgözlölük, oburluk, öfke, tembellik.

Yaşamından da değerli iyiliklerin bulunduğuna inanacaksın: özgürlük, insan onuru, hakikat, adalet...⁴⁰

SORU PANOSU

- Yazarın On Emir konusundaki görüşünü gerekçelendiriniz.
- Yazara göre On Emir'de ifadesini bulan ortak etik temel nedir?
- Saygının yöneldiğı nesneler nelerdir?
- On Emir ile insan hakları arasında nasıl bir kavramsal ilişki var?
- İnsanı alçaltan kötölükler nelerdir?

⁴⁰ *Sağlıklı Toplum*, çev. Yurdanur Salman-Zeynep Tanrıseven, Payel Yayınları, İstanbul, 1982, s. 336

YORUMLAMA

E. Fromm'un "Yasalar karşısında özgür müyüz?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Erich Fromm sağlıklı bir toplumun törelere, dine, ahlâk ve hukuk kurallarına dayanan ortak bir temeli olduğunu söylüyor. Yukarıda saydığımız kurumların günah, ayıp, suç gibi yaptırımlarına rağmen kötülüklerin sürmesi insan özgürlüğüyle açıklanabilir. Sağlıklı bir toplum düzeni, özetle On Emir'de konulan buyruklarla sağlanabilir. Bir toplumda bu tür yasakların sürekli ihlali toplumsal bir hastalığın belirtisidir. Toplumsal hastalıkların belirtisi, değerlerin değersizleştirilmesidir. Örneğin hırsızlığın ve dolandırıcılığın beceriklilik olarak görülmesi, bir katilin kahraman muamelesi görmesi gibi...

TARTIŞMA KONULARI

- Bir toplum hasta olabilir mi?
- Toplumsal hastalıkların belirtileri ve nedenleri neler olabilir, nasıl tedavi edilebilir?

EN İYİ HÜKÜMET EN AZ HÜKMEDENDİR

Thoreau⁴¹

Bir vatandaş olarak konuşacak olursam, kendilerini hükümet karşıtı olarak niteleyenlerin aksine, hükümetin feshedilmesini değil, hükümetin işe yarar olmasını isterim. Herkes, kendi saygısını kazanacak bir hükümet isterse, daha iyi bir hükümete doğru bir adım yaklaşılmış olur. (...)

Ben önce insan olmamız gerektiğini, daha sonra başka sıfatları edinmemiz gerektiğini düşünüyorum. Yasalara duyulan saygının doğrulara duyulan saygıyı geçmesi istenen bir şey değildir. Hak saydığım tek zorunluluk, her zaman doğru olduğunu düşündüğüm şekilde davranmaktır. (...)

Adaletsiz yasalar var: Bunlara uymalı mıyız yoksa değiştirmek için çaba mı göstermeliyiz? Ya da yasa değişene kadar uymalı mıyız yoksa bir defada çiğneyip geçmeli miyiz? İnsanlar genellikle, böyle yönetimler varken, değişim için çoğunluğun ikna olması gerektiğini düşünür. Eğer insanlar tek başlarına direnişe kalkarlarsa durumun daha kötü olduğunu düşünürler. Ama durumun giderek kötüleşmesi, *yönetimin* suçudur. Reformu anlamak ve buna zemin hazırlamak daha uygun değil midir? Neden yönetimler çözüm sunan azınlığı dikkate almazlar?⁴²

Henry David Thoreau (1817-1862), Amerikalı yazar, filozof, şair, tarihçi.

Sivil İtaatsizlik, Çev. Melis Olçum, Kafe Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.9-10.

SORU PANOSU

- Devletin şiddet kullanma tekelinin faydalı ya da zararlı yanları neler olabilir?
- Demokratik devletin neden hizmetkâr olması gerekir?
- Montesquieu'nün "kuvvetler ayrılığı ilkesi" neden demokratik devletin olmazsa olmaz koşuludur?
- Yasaları eleştirmek meşru mudur?
- Beğenmediğimiz yasalara uymak zorunda mıyız? Neden?
- Yasaları değiştirmek mümkün müdür? Nasıl?
- Beğenmediğimiz yasaların değişmesi demokrasilerde nasıl mümkün olur?
- İnsan haklarına aykırı yasaları protesto etmenin meşru yolları nelerdir?
- İnsan hakları niçin tüm yasaların üstündedir?
- Demokratik olmayan toplumlarda insan haklarını savunanların karşılaşılabileceği riskler nelerdir?

YORUMLAMA

H.D. Thoreau'nun "Yasalar karşısında özgür müyüz?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Özgürlük kişinin her istediğini yapması, bencilce çıkarlarını gerçekleştirme anlamına gelmez. Böyle bir özgürlük yanılsamadır. Özgürlükle toplumsal yasaların birbirine karşıtmış gibi görünmesi çoğunlukla "bireysel özgürlüğün" yanlış tanımlanmasından kaynaklanır. Ortaklaşa olan her şey sınırlayıcıdır.

Doğa yasaları ve toplumsal yasalar insan eylemlerini sınırlandırır. İnsanın özgürlüğü, doğa yasalarını ve toplumsal yasaları bilmek ve tanımaktan geçer. İnsan, amaçlarına bu bilgileri kullanarak ulaşır. Yasaların olmaması, toplum içinde yaşayan insanın özgürlüğü için en büyük engeldir. Özgürlüğümüzü engelleyen yasalar değil, adil olmayan yasalar ve yönetimlerdir. Adil olmayan *yasaları* değiştirmek zor olsa da imkânsız değildir.

Demokratik toplumlarda yasalar, toplumsal bir sözleşmenin ürünüdür. Bu nedenle her yurttaş yasalara uymak zorundadır. Ancak ihtiyaçların değişmesiyle, yasaların da değişmesi gerekir. Yasalar mutlak değildir. Onları eleştiren insanların düşünceleriyle şekillenip değişir. Bu değişim isteklerinin taraftarları çoğunluk olduğunda yasalar değişir. Meclislerin görevi yasaları ihtiyaçlara göre düzenlemektir. Şiddet kullanılmadığı takdirde yasaları protesto etmek meşrudur. Gandhi'nin yaptığı gibi şiddet karşıtı yöntemlerle yapılan protestolara sivil itaatsizlik adı verilir. Demokratik olmayan ülkelerde bu protestolar kimilerince teröristlik, kimilerince devrimcilik olarak adlandırılır.

İnsan hakları, çağlar boyunca ötekileştirilmiş olanların görmüş oldukları kötü muamelelerden alınan derslerle şekillendirilen meşru değerlerle beslenirler. Bunların korunması için kamu vicdanında yerleşmiş olması gerekir.

TARTIŞMA KONULARI

- Gandhi, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun Hindistan'da kurduğu tuz tekeline karşı çıkmak için 338 kilometre yürümüş, kıyidan çamura bulanmış bir avuç tuz alarak temizlemiş ve tüketmiştir. Böylece tuz tekeli yasasını

ihlâl etmiştir. Bu eylemin sivil itaatsizlik olarak tanımlanmasının nedeni nedir?

- Atatürk'ün, Gençliğe Hitabe'sinin işaret ettiği tehlikeler ve gençlere yüklediği görevler nelerdir? Neden Cumhuriyet'i gençliğe emanet etmiştir?

Okuma önerileri

Dostoyevski, *Suç ve Ceza*

Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*

Franz Kafka, *Dava*

İoanna Kuçuradi, *Sanata Felsefeyle Bakmak*

İbrahim Kaboğlu, *Özgürlükler Okulu*

J. S. Mill, *Özgürlük Üzerine*

J. P. Sartre, *Özgürlüğün Yolları, Akıl Çağı*

VI.

Kötülüğü İnsan mı İcat Etti?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

İyilik, kötülük, iktidar, rekabet, yasa, özgürlük, adalet, birey, toplum, vicdan, ahlâk.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

DORIAN GRAY'İN PORTRESİ

Oscar Wilde⁴³

Dorian Gray çok yakışıklı, genç bir adamdır ama kötü bir kişiliğe sahiptir. Basil Hallward, Dorian'ın güzelliğine hayran bir ressamdır. Onun bir portresini yapar. Basil'in arkadaşı Lord Henry Wotton, hayatta en önemli değer zevk ve güzellik olduğunu düşünen biridir. Onun bu düşünceleri Dorian'ı çok etkiler. Bir gün güzelliğini yitireceğini düşünerek endişelenir ve acı çeker. Kendisinin yerine Basil'in çizdiği resminin yaşlanması için her şeyi yapmaya hazırdır. Dorian'ın bu dileğini şeytan gerçekleştirir. Dorian, ölümsüz güzellik için ruhunu şeytana satar. Portresi, Dorian'ın işlediği her günahın izini taşımak üzere lanetlenir. İşlediği günahların her biri portresinde çirkinlik ya da yaşlanma belirtisi olarak kendini gösterir. Bu nedenle portresini kilitli bir odada muhafaza eder ve herkesten gizler. Dorian, çılgın bir hayat yaşar ve hiç yaşlanmaz. Kendisinin dış güzelliği kalıcıdır ama iç dünyasının çirkinliği herkesten sakladığı resimde görülmektedir.

“Göz kamaştırıcı güzellikte bir yüzünüz var, Bay Gray. Kaşlarınızı çatmayın; gerçekten öyle. Ve güzellik üstün yetenekliliğin bir biçimidir -doğrusunu söylemek gerekirse, hiç açıklama gerektirmedikten üstün yetenekten daha yukarıdadır. Dünyanın büyük gerçeklelerinden güzelliği; tıpkı güneş ışığı gibi ya da bahar mevsimi gibi ya da ay dediğimiz o gümüş rengi kürenin karanlık sularda yansıması

Oscar Wilde (1854-1900), İrlandalı oyun yazarı, roman yazarı, kısa öykücü ve şair.

gibi. Sorgulanması mümkün değildir. Kendi kutsal egemenlik hakkı vardır onun. Ona sahip olanları prens yapar. Gülümsüyor musunuz? Ah! Onu kaybettiğinizde gülümsemeyeceksiniz ama. (...) Gençliğiniz geçip gittiğinde güzelliğiniz de onunla birlikte gidecek ve o zaman birdenbire ya sizin için artık kazanılacak hiçbir zafer kalmamış olduğunu fark edecek ya da kendinizi geçmişinizin anılarının yenilgilerden daha acı bir tat vereceği o değersiz zaferlerle avutacaksınız.” (...)

Lord Henry kendini büyük bir hasır koltuğun üstüne atıp onu seyretmeye koyuldu. Hallward'ın arada bir geri çekilip eserine uzaktan baktığı sırada çıkan sesler dışında sessizliği bozan tek şey fırçanın tuvalin üstünde çıkardığı sürtünme ve darbe sesleriydi. (...)

Yaklaşık bir çeyrek saat kadar sonra Hallward resim yapmayı bıraktı, uzunca bir süre Dorian Gray'e baktı ve ardından da kocaman fırçalarından birinin sapını ısırıp alını kırıştırarak uzunca bir süre resme baktı. Sonunda, “Epeyce tamam sayılır,” diye bağırdı ve öne doğru eğilip tuvalin sol alt köşesine uzun, narçiçeği rengi harflerle adını yazdı. (...)

Lord Henry yaklaşık resmi incelemeye başladı. Resim gerçekten müthiş bir sanat eseri olmuştu ve modeline de bir o kadar müthiş bir şekilde benzemişti. (...)

O sırada hâlâ gözlerini hiç ayırmaksızın kendi resmine bakmakta olan Dorian “Ne kadar iç karartıcı!” diye mırıldandı. “Ne kadar iç karartıcı! Yaşlanıp yüzüne bakılmaz ve ürkütücü biri olacağım. Oysa bu resim daima genç kalacak. Asla bu özel haziran gününden kinden daha yaşlı olmayacak. Keşke bunun tersi olsaydı! Ben daima genç kalsaydım da yaşlanan resim olsaydı! Bunun için -bunun

in- her Şeyi verirdim! Ruhumu isteseler verirdim!" (...) (...)

Nihayet hüzünlü bir gülümsemeyle, "Tamam Dorian," dedi ressam, "seninle bu korkunç Şey hakkında bir daha konuşmayacağım bu günden sonra. Sadece senin adından bu konuyla bağlantılı olarak söz edilmeyeceğini umut ediyorum ben. Soruşturma bu öğleden sonra yapılacak. Seni çağırıyorlar mı?"

Dorian hayır anlamında başını salladı ve soruşturma kelimesini duyunca yüzünden bir rahatsızlık ifadesi geçti. O tür Şeylerin hepsinin çok nezaketsiz ve hoyrat bir yanı vardı ona göre. "Adımı bilmiyorlar," diye cevap verdi.

"Ama eminim Sibyl biliyordu, değil mi?"

"Sadece vaftiz adımı biliyordu ve hiç kimseye söylememiş olduğundan tamamen eminim. Bir defasında bana herkesin adımı öğrenmek için can attığını ve kendisinin hepsine hiç değişmeksizin adımın Alımlı Prens olduğunu söylediğini söylemişti. Benim için Sibyl'in bir resmini çizmen gerek, Basil. Ondan birkaç öpücüğün ve bazı beli bükük, i acıtan sözlerin ötesinde bir Őeyim daha olması hoşuma gider."

"Eğer hoşuna gidecekse, bir Şey yapmaya çalışırım, Dorian. Fakat sen kendin de gelip karşımda oturmalısın. Sen olmadan yapamam."

Dorian geriye doğru bir iki adım atıp sesini yükselterek "Bir daha asla sana modellik edemem, Basil. Mümkün değil!" dedi.

Ressam gözlerini ona dikerek, "Canım evladım, amma saçmaladın!" diye bağırdı. "Yaptığım resmini sevmediğini mi söylemek istiyorsun? Nerede? O paravanı niye çektin önüne? İzinle bir bakayım şuna. Bu benim şimdiye dek yaptığım en iyi Şey. Dorian, ek şu

paravanı şunun önünden. Uşağının benim eserimi böyle gizlemesi tek kelimeyle ayıp. (...) Dur bakayım.” Hallward bunu der demez odanın köşesine doğru yürüdü.

Dorian Gray’in dudaklarından bir korku çılgılığı koptu ve pür te-
laş ressamla paravanın arasına geçti. Beti benzi atmış bir suratla,
“Basil,” dedi, “ona bakmamalısın. Bakmanı hiç istemiyorum.”

(...)

Geçmiş her zaman ortadan kaldırılabilirdi. Pişmanlık, inkâr ya
da unutkanlık bunu yapabilirdi. Ama gelecek kaçınılmazdı. Kor-
kunç çıkış yolları bulabilecek tutkular, kötülüklerin gölgesini ger-
çeğe dönüştürebilecek hayaller kol geziyordu içinde.

Kanepeyi örten o sırmalı mor örtüyü alıp paravanın arkasına
geçti. Tuvalin üstündeki yüz öncekinden de sefil miydi ne? Sanki
değişmemiş gibi görünüyordu, ama yine de o yüze karşı duyduğu
tikinti daha da yoğunlaşmıştı. Altın sarısı saçlar, mavi gözler, gül
kırmızısı dudaklar, işte hepsi oradaydı. Sadece ifadeydi değişmiş
olan. Zalimlik bakımından daha da korkunç olmuştu o ifade. (...)

(...)

Fakat şu cinayet -ömrü boyunca bırakmayacak mıydı acaba ya-
kasını? Geçmişin sorumluluğu hiç mi inmeyecekti omuzlarından?
İtiraf etmeli miydi gerçekten? Asla. Kendisinin aleyhine olabilecek
sadece bir tanecik bulgu kalmıştı. Resmin kendisi -o bir kanıt-
tı. Onu yok etmeliydi. Ne diye bu kadar zaman elde tutmuştu ki?
Tamam, bir zamanlar onun değiştiğini ve yaşlandığını izlemekten
zevk alıyordu, ama son zamanlarda öylesi bir zevk aldığı filan yok-
tu. Geceleri uyuyamamasına sebep oluyordu resim. Evden uzakta

olduğunda da başkaları onu görürse diye korkular sarıyordu içini. Tutkularının karşısına hüznü dikmişti resim. Sırf onu anımsamak bile pek çok zevk anının tadını kaçırmıştı. O resim vicdan gibi olmuştu onun için. Evet, vicdan olmuştu o resim. Onu yok etmeliydi.

Geçmiş i öldürebilirdi ve geçmiş öldüğünde kendisi özgür olabilirdi.

Bir feryat, ardından da büyük bir gürültü duyuldu. Feryat, yansıttığı şiddetli ıstırap bakımından öylesine dehşet vericiydi ki uşaklar korkuyla uyandılar ve ürpertiler içinde odalarından çıktılar. Aşağıdaki meydandan geçmekte olan iki beyefendi durup büyük evin yukarılarına baktı. Sonra bir polisle karşılaşana kadar yürüdüler ve onu alıp geri getirdiler. (...) Yaklaşık bir çeyrek saat kadar sonra, Francis yanına arabacıyı ve ayak işlerine bakanlardan birini alıp sessizce yukarıya çıktı. Kapıyı çaldılar, ama karşılık alamadılar. Bağırıldılar, fakat her şey alabildiğine sessiz ve sakindi. Bir süre boş yere kapıyı zorlayarak açmaya çalıştıktan sonra nihayet çatıya çıkmayı akıl ettiler ve oradan balkona indiler. Pencerele r, sürgüleri eski olduğu için kolayca açıldı.

İçeri girdiklerinde, duvarda asılı duran ve efendilerini, onu en son gördükleri gibi, yani bütün o sıradışı gençliği ve güzelliği içinde yansıtan muhteşem bir resimle karşılaştılar. Yerde ise smokinli, kalbine bir bıçak saplanmış ölü bir adam yatıyordu. Pörsük, buruşuk ve tiksindirici bir görünüşü vardı adamın. Parmaklarındaki yüzükleri inceleyene kadar onu tanıyamadılar.⁴⁴

⁴⁴ *Dorian Gray'in Portresi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018, s.38, 41-42, 44, 172-174, 185-186

SORU PANOSU

- Dorian Gray’ın karakter özellikleri nelerdir?
- Dorian Gray’ın ne gibi korkuları var?
- Dorian Gray’ın ne gibi tutkuları var?
- Dorian Gray’ın diğer insanlar üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan nedir?
- Dorian Gray’i kötü olmaya iten güdü nedir?
- Bir kişinin diğer insanlar üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan başka güçler var mıdır?

YORUMLAMA

Oscar Wilde’ın “Kötülüğü insan mı icat etti?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Bu metinde kişinin eylemlerini hiçbir engelle karşılaşmadan yapmasını mümkün kılan değer, güzelliştir. Güzellik yerine örneğin para, toplumsal statü, şöhret konulsaydı yine durumda bir değişme olmayabilirdi. Çünkü gücün kaynağı toplumsal onaylamadır. Toplumun rızasıyla elde edilen bu kontrolsüz güç karşısında onu sınırlandıran başka bir güç olmadıkça her türlü kötülük ve zorbalığa izin verilmiş olur. Güç ile adalet arasında bir denge kurulmadıkça düzen sağlanamaz. Adaletsiz güç zorbalıktır, güçsüz adalet ise işlevsizdir.

1. İnsandaki kötülük eğiliminin kaynakları nelerdir?

SİNEKLERİN TANRISI

William Golding⁴⁵

Golding'ın kitabı, gelecekteki bir atom savaşından kurtarılmak ve güvenilir bir yere götürülmek üzere bindirildikleri uçağın saldırıya uğramasıyla bir mercan adasına düşen ve orada kalan 6-12 yaş arası İngiliz çocuklarının öyküsüdür. Bu bir çocuk kitabı değildir. Gerçekçi bir anlatımla yazılmış, simgesel anlamları olan bir öyküdür. Çocuklardan Ralph eşitliğe, sevgiye ve uzlaşmaya önem veren; Jack ise kendinden başkasını hor gören, zorba ve baskıcı bir karaktere sahiptir. Bu iki çocuk arasında liderlik mücadelesi vardır. Zorbalığa dayanan üstünlüğünü bu adaya gelmeden önce kilise korosunun başyken kuran Jack, güçlendikçe zorbalığı da arttırır. Küçük bir Hitler gibi davranmaya başlar. Ona hizmet etmedikleri, sadece meyve yiyip oyun oynadıkları, geceleri de korkudan ağladıkları için, altı yedi yaşındaki küçükleri yaşamaları gereksiz yaratıklar sayar... Aklına esince, kulu kölesi haline gelen çocukların elini kolunu bağlatıp hiçbir neden göstermeden onlara dayak atar; faşistlerin şatafatlı törenlere düşkünlüğüyle yüzünü boyalarla, başını çelenklere süsleyip bir put gibi kururur...

William Golding (1911-1993), İngiliz roman yazarı ve şair.

SORU PANOSU

- Metinden yola çıkarak yazarın, insanı zorbalığa, baskıcılığa ve kötülüğe götüren faktörler hakkındaki görüşlerinin neler olduğunu söyleyiniz.
- İssiz adayı zorbalık için elverişli kılan nedir?
- Oscar Wilde’ın öyküsüyle William Golding’in öyküsü arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

YORUMLAMA

William Golding’in “Kötülüğü insan mı icat etti?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Şiddetin, haksızlığın, tecavüzlerin ve her türlü kötülüğün artmasına yol açan sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, psikolojik nedenler vardır. Bu nedenlerin başlıcaları şunlardır:

- Sosyal Nedenler: Savaşlar, doğal afetler vb.
- Siyasal Nedenler: Siyasal karışıklıklar, totalitarizm, terör vb.
- Ekonomik Nedenler: Ekonomik krizler, işsizlik, yolsuzluk vb.
- Kültürel Nedenler: Irk, din, cinsiyetle ilgili önyargılara dayanan ayrımcılık vb.
- Psikolojik Nedenler: Travmalar, kitle psikolojisi vb.

TERCİH, ELİMİZDE OLANLARI DÜŞÜNDÜKTEN SONRA İSTENEN ŞEYDİR

Aristoteles

—

Erdem konusunda incelemelerde bulunanlar için bir eylemin istenerek mi yoksa istenmeden mi yapıldığını belirlemek gerekir. Yine yasa yapıcıların verecekleri ödül ve cezalar açısından da bu önemli bir noktadır. Bir şey zorla yaptırılıyorsa ya da bilgisizlikten dolayı yapılıyorsa, o istenmeden yapılanlar grubuna girer. Bir eylem onu yapan kişi tarafından başlatılmadıysa ya da bu eylemin başlamasında o kişinin hiçbir şekilde payı yoksa, o eylem zorla yapılandır. Yani bir insanın rüzgâr ya da kendisini rehin tutanlar tarafından bir yere sürüklenmesi örneğini verebiliriz. Öte yandan başına daha kötü bir şey gelmesinden korkarak bir şey yapanların ya da iyi bir şey yaptığını zannedenlerin durumuna da bakmak gerekir. Örneğin bir tiran akrabalarınızı rehin tutarak size bir şey yaptırmaya çalışıyorsa ve bu yapıldığı zaman rehineler kurtulacaksa, yapılan eylem istenerek mi yoksa istenmeden mi yapılmış olur? (...) Bu tür eylemlerin durumu karışıktır fakat yine de daha çok istenerek yapılan eylemlere benzerler. Çünkü hem yapılmaları tercih ediliyor hem de böyle tercih edilmesinin nedenleri var. Bir eylemin istenerek mi yoksa istenmeden mi yapıldığına eylemin yapıldığı an bakılmalıdır. (...) Sonuç olarak bu tür eylemlerin istenerek yapıldığını fakat gerçek anlamda istenmeden yapıldığını söylemeliyiz. (...)

Ancak neyin neye tercih edilmesi gerektiğini belirlemek kolay değildir. (...) Bir eylemi istemeden yapanlar acı çekerken, isteyerek yapanlar ise keyif duyarlar.(...)⁴⁶

SORU PANOSU

- Bir şeyi zorla ya da istemeden yapmak kişiye etik sorumluluk yükler mi? Niçin?
- Bir eylemi isteyerek yapan ile istemeyerek yapan arasındaki duygusal fark nedir?
- Düşünülmeden yapılan tercih edilmiş sayılır mı?
- Her “istenen şey” iyi midir? Niçin?

YORUMLAMA:

Aristoteles’in “Kötülüğü insan mı icat etti?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Erdemli kişinin başka insanlardan farkı tek tek şeylerde “doğru”yu görebilmesidir. Bilgi, ahlâkî eylemin ölçütüdür. Bu bilgi etik değerlerin bilgisidir. Yanılma, bir şey iyi olmadığı halde iyi sanılmasından ya da haz kaynağının çekim gücünden kaynaklanır.

TARTIŞMA KONUSU

- Erdem öğretilir mi?

⁴⁶ *Nikomakhos’a Etik*, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say Yayınları, 2014, 1110a 1110b-1111 (Kısaltılarak alıntılanmıştır.)

ÇIKARSIZ ZARAR VERME DUYGUSU

Saint Augustinus⁴⁷

Rezillikte genç arkadaşlarımdan geri kalmak utanç verici bir şeydi benim için. Çapkınlıklarıyla övünmelerini, sefiş yaşantılarını anlatmalarını dinliyordum. Bunu sadece şehvetten değil de sırf övünmek için yapmaktan zevk alıyordum. (...) Ben ayıplanmayayım diye daha da ah-lâksızlaşıyordum. (...) Görünmeyen düşman beni derinlere batırdıkça batırıyor ve orada kalmamı sağlıyordu ve beni dünden razı olduğum baştan çıkarmalara sürüklüyordu. (...) Annemle babam sağduyuyu kaybetmemem için dizginleri ellerinde tutmaları gerekirken bana kaptırmışlardı. Ben kendimi eğlenceye ve sefahate vermiştim. Her yanıma bir sis bulutu kaplamıştı. Bu, senin dingin gerçeğinin ışığını görmeme engel oluyordu Tanrı'm. Eş deyişle, "Kötülük içimden fışkırıyordu."

Seni seviyorum Tanrı'm, sana şükrediyorum, adını yüceltiyorum. Hatalarımı ve iğrenç davranışlarımı bağışladığın için. Bağışlayıcılığın ve inayetle günahlarımı güneşte eriyen buz gibi yok ettin. Yapmamış olduğum kötülükleri de senin iyiliğine borçluyum. Ben kötülüğü kötülük yapmak için seviyordum. Kimbilir neler yapardım?

Ey kişisel hiçbir çıkar ve intikam duygusu olmadan oyundan ve eğlenceden doğan zarar verme duygusu, ey insan ruhunun anlaşıl-maz kandırmacası, ey zararlı arkadaşlık! "Hadi gidelim! Yapalım!" dendiğinde utanç duymaktan utanılır. ...⁴⁸

Augustinus (354-430) ya da Aurelius Augustinus, Aziz Augustinus olarak bilinen filozof ve tanrıbilimci.

İtiraflar, Çev. Domi ik Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 40-47.

SORU PANOSU

- Gençlerin çıkarsız kötülük yapma nedenleri nelerdir?
- Gençlerin yaptıkları kötülüklerin bağışlanması uygun mudur? Niçin?
- Çıkar ve intikam alma arzusundan kaynaklanan kötülüklerin önüne nasıl geçilebilir?
- Gençleri kötülüğe iten zararlı arkadaşlıklardan korumak için ne yapmak gerekir?
- “Anne-babalar gençleri kötülüklerden korumak için dizginleri elden bırakmamalıdır,” görüşüne katılır mısınız? Niçin?

YORUMLAMA

Augustinus’un “Kötülüğü insan mı icat etti?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Hristiyanlık inancına göre insanlığın bu dünyadaki serüveni ilk günah ile cennetten kovulmayla, bir düşüşle başlayan ve Tanrı’nın inayeti ve bağışıyla kurtuluşa doğru ilerleyen bir süreçtir.

Gündelik hayatta kötülüğün bağışlanmasının duruma göre olumlu ve olumsuz yanları vardır. Örneğin Hristiyan inancındaki “Bir yanağına vururlarsa öteki yanağını çevir,” öğüdü ya da günah çıkarma öğüdünün psikolojik ve toplumsal faydalarına karşın zararları da olabilir. Dirilerin kendi günahlarının affı için ettikleri duaların ya da ölülerin günahlarının affedilmesi için edilen duaların onların günahlarını affettirebileceği inancı, mağdur açısından adil değildir. Bir başkasının ettiği dualarla kişinin günahlarından arınması adil olmaz. Dualar yaşayanların geleceklerine yöneldiği zaman anlamlı ve uyarıcı olur.

2. Kötülük engellenebilir mi?

KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI

Baudrillard

49

Kötülüğü dile getirmeyi bilmiyoruz artık.

Bildiğimiz tek şey, insan hakları söylemini bağıra bağıra tekrarlamak; dindar, zayıf, gereksiz, ikiyüzlü iyiliğin doğal çekimindeki aydınlıkçı inanca ve insan ilişkilerinin ideallğine dayanan bir söylemdir. (Oysa kötülüğe kötülükle karşılık vermekten başka çare yoktur.)

Üstelik bu iyilik, bu ideal değer her zaman koruyucu, zavallılaştırıcı, olumsuz ve tepkisel biçimde kavranmıştır. Bu, kötülüğün en aza indirgenişi, şiddetten korunma ve güvenliktir. İyi niyetin alçakgönüllülük gösteren ve çökertici gücüdür bu; bu güç dünyada olsa olsa doğruluk hayal eder ve kötülük eğrisini, kötülüğün akıllılığını göz önünde bulundurmaya yanaşmaz. (...)

Kötülük ilkesi bizi cennetten mahrum bıraktığından bu yana, kötülük bir bilme ilkesidir. Madem cennetten bilme suçuyla kovulduk, hiç olmazsa bundan tam yararlanalım. Lanetli yanı geri almaya yönelik her tür girişim, kötülük ilkesini geri almak için her girişim olsa olsa sahte cennetler kurabilir, uzlaşmanın sahte cennetlerini; gerçek birer ölüm ilkesidir bunlar. (...) ⁵⁰

⁴⁹ Jean Baudrillard (1929-2007), Fransız düşünür ve sosyolog.

Kötülüğün Şeffaflığı, Çev. Emel Abara, Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 83, 102

SORU PANOSU

- İyiliğin zaafı nereden kaynaklanıyor?
- Kötülüğün gücü nereden kaynaklanıyor?
- Kötülük engellenebilir mi?
- Cennetten kovulma öyküsünde bilgiyle kötülük arasında nasıl bir ilişki var? Baudrillard'ın bu konudaki yorumuna katılır mısınız? Niçin?

YORUMLAMA

Baudrillard'ın "Kötülüğü insan mı icat etti?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Baudrillard'a göre günümüzde dünyaya egemen olan güç, kötülüktür. Kötülüğün egemenliği karşıtı olan iyiliğin var olmasına izin vermez. Ancak paradoksal olarak kötülük hakikatin ortaya çıkmasını da sağlayabilmektedir. Bu dünya düzeninin yaratıcısı olan Batı kapitalizminin umabileceği tek iyilik, kötülükten korunmak için mümkün olduğu kadar güvenliği sağlamak olabilir. Böylece kötümser bir dünya resmi çizilmektedir.

Bilgi, düşünen insanın ortaya koyduğu zihinsel bir üründür. Dolayısıyla bireyin içinde bulunduğu toplumsal olgulardan etkilenebileceği unutulmamalıdır. Bilgiyle kötülük kavramı arasındaki ilişki, bakılan pencerelere göre farklı açılardan yorumlanabilir.

TARTIŞMA KONUSU

Sokrates, "Erdem bilgidir. Hiç kimse bilerek kötülük işlemez," demişti.

- Bilgi ile kötülük ilişkisi konusunda Baudrillard'ın farklı düşündüğünü

söyleyebilir miyiz?

- İki filozofun “bilgi” sözcüğüyle ifade ettikleri içerik aynı mı, farklı mı?

KÖTÜLÜĞÜN SIRADANLIĞI

Hannah Arendt

Eichmann, (...) zaman geçtikçe bir şeyler hissetme gereksinimini kaybetmişti. İşler artık böyle yürüyordu, bu toprakların yeni kanunu böyleydi, her şey Führer’in emirlerine dayanıyordu; düşünüyordu da, ne yaptıysa, yasalara bağlı bir vatandaş olarak yapmıştı; (...) sadece emirlere değil, yasalara da uymuştu. Her şeyi birbirine karıştıran Eichmann bu ayrımın önemli olduğunu sanıyordu, ama savunma da hâkimler de onu ciddiye almadı. (...)

Eichmann, bir anda üstüne basa basa hayatı boyunca Kant’ın ahlâk kurallarına ve özellikle de Kant’ın görev tanımına uygun yaşadığını ilan etti. İlk bakışta tam bir rezaletti, üstelik bu duruma akıl erdirmek neredeyse imkânsızdı; zira Kant’ın ahlâk felsefesi insanın muhakeme yetisiyle yakından ilişkilidir ve bu yeti de körü körüne itaati imkânsız kılar. (...)

Alman generallerinden biri Nürnberg’de kendisine yöneltilen “Siz onurlu generaller nasıl oldu da sorgusuz sualsiz bir sadakatle bir katile hizmet etmeye devam edebildiniz?” sorusuna “Başkomutanını yargılamak askerin işi değildir. Bırakın da bu işi tarih veya yukarıdaki Tanrı yapsın,” cevabını vermişti. (...)

Nasıl medenî ülkelerde yasalar, insanın doğal arzu ve eğilimlerinin

bazen ölümcül olmasına rağmen, vicdanın sesinin herkese “Öldürmeyeceksin!” dediğini farz ediyorsa; Hitler’in topraklarının kanunu da, katliamlar düzenleyenlerin, cinayetin pek çok insanın normal arzu eğilimlerine aykırı olduğunu gayet iyi bilmelerine rağmen, vicdanının sesinin herkese “Öldüreceksin!” demesini istiyordu. Nazi Almanyası’nda kötülük, insanların görür görmez kötülük olduğunu anlamalarını sağlayan bir niteliğini -baştan çıkarıcılığını- kaybetmişti. (...)⁵¹

SORU PANOSU

- Karizmatik politikacıların kitlelerde şiddet eğilimini körüklemesinin sonuçları nelerdir?
- Kitle psikolojisi kişilerin vicdanî sınırlarını yitirmesine yol açabilir mi?
- Aklını bir otoriteye ya da ideolojiye kaptırmış kitleler suça iştirak etmiş sayılırlar mı?
- Yasalara ve emirlere uymuş olmak insanlığa karşı suç işlemenin mazereti olabilir mi?
- Kötülüğü sıradan kılan etkenler nelerdir?

YORUMLAMA

Hannah Arendt’in “Kötülüğü insan mı icat etti?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Hannah Arendt, kötülüğün kökten mi yoksa basit ve sıradan insanların

⁵¹ *Kötülüğün Sıradanlığı*, Çev. Özge Çelik, İstanbul, Metis Yayınları, 2009, s. 142-143, 156-157

itaat eğiliminin bir sonucu mu olduğunu sorgulamaktadır. Sürüye katılma güdüsünün Yahudi Soykırımı’nı nasıl normalleştirdiğini ve böylelikle sıradan, normal sayılan insanların beyinlerinin nasıl yıkanarak düşünme yetilerini yitirdiğini ve birer canavara dönüştüğünü anlatır. Korkunç olan “canavar” bireylerden çok, insanlık tarihinin bir döneminde yaşanan duyarsızlaşma ve ahlâkî çöküştür.

Arendt, böylelikle popülizmin nasıl totalitarizme dönüştüğüne dikkatimizi çeker. Kamusal alanın çoğulculuğunda tartışmayı sürdürme siyasetin özü olmalıdır. İnsan başkasıyla konuşarak ve birlikte eyleyerek dünyada var olur. Çünkü insan ancak kamusal alanda diğer insanlarla etkileşerek politik özgürlüğüne kavuşur.

DÜŞÜNME KONULARI

Kötülüğün sıradanlaşmasına hangi cümle kalıpları hizmet ediyor olabilir? Örnek verebilir misiniz?

Herkes

Zaten

Hiç kimse.....

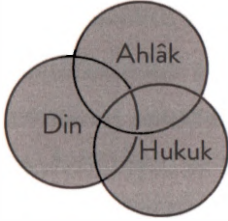
O / Onlar da

TARTIŞMA KONULARI

- Tanrı ya kötülüğe engel olabilir ama bunu istemiyordur; ya da engel olmak istiyor ama gücü yetmiyordur.⁵²
- Hemen hemen tüm zamanlarda ve bütün dinlerde kötü olarak tanım-

⁵² Server Tanilli, *Voltaire ve Aydınlanma*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1994, s. 131

lanan insan eylemleri hukuk, ahlâk ve din kümelerinin ortak kesişim kümesinde yer alır. Bu kurumların düzenleyici olarak yaptırım güçlerini ve yaptırımın kaynağı olan gücün ne olduğunu düşünerek kötülüğü engellemedeki rollerini değerlendiriniz.

- Öldürmeyeceksin
- Zina yapmayacaksın
- Yalan yere tanıklık yapmayacaksın
- Çalmayacaksın
- Komşunun malına göz dikmeyeceksin

Okuma önerileri

F. Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*

Dostoyevski, *Yer Altından Notlar*

V. Hugo, *Sefiller*

Yusuf Atılgan, *Anayurt Oteli*

Andre Gide, *Vatikanın Zindanları*

VII.

Her Şeyi Hoş Görmek Mümkün müdür?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

Hoşgörü, tolerans, bağnazlık, ötekileştirme, kültür, birey, toplum, ideoloji, demokrasi.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

CADI KAZANI

Arthur Miller⁵³

1692’de Amerika’nın Salem kasabasında halkın arazilerini gaspetmek isteyen zenginler bir plan kurar. Tarikat ve ticaret işbirliğiyle kasabada sözde bir cadı avı başlatılır. Hayata geçirilen bu plan yüzünden kasaba cehenneme döner. Salemli genç kızlar korku iklimi içinde kendilerine işaret edilen herkese “Cadı!” diye çığlıklar atarak saldırırlar. Suçlananlar hemen tutuklanır, idama mahkûm edilip asılırlar. Kurtulmak için ihbarcı olmaları istenir. Bazı kişiler yakınları hakkında cadı diye ihbarda bulunmak zorunda kalırlar.

Arthur Miller, Cadı Kazanı oyununda ABD’de McCarthy döneminde yaşanan komünist avının benzeri bir atmosferi yansıtır. O yıllarda Amerikan kapitalizmine ve emperyalizmine karşı tepkiler “dinsizlik”, “ahlâksızlık”, “vatan hainliği” ve “komünistlik” olarak nitelendirilir. Yazar, Amerika’nın yaşadığı siyasal ve toplumsal sorunlar ile Ortaçağ’ın toplumsal ve siyasal sorunları arasında bir paralellik kurar, analogik bir akıl yürütmeye başarılı biçimde politik mesajını iletir.

Soğuk savaş zamanında senatör McCarthy komünistlerin Amerika’yı ele geçirmek için çalıştıkları iddiasıyla “Amerikan Karşıtı Faaliyetler Komisyonu”nu kurdurur ve ülkenin aydınları ve sanatçılarının adlarının yer aldığı kara listeler hazırlar. Bu isimler arasında Orson Welles, Charlie Chaplin gibi sinema ustaları, Bertolt Brecht, Arthur Miller gibi oyun yazarları da vardır. Aydınlara hapis, pasaport iptal-

Arthur Asher Miller (1915-2005), Amerikalı yazar.

li gibi çok ciddi baskılar uygulanır. Arthur Miller'in yaşadığı baskılar Cadı Kazanı gibi bir dünya klasiğinin doğmasını sağlamıştır.

* * *

Proctor: Orospu, evet, orospu bu kız! Surata bakın! Bir çığlık da benim için atar şimdi! Cadı der bana da! (...) Yattım bayım, ben yattım bu kızla! (...) İnsan durup dururken adını kirletmez. Bundan kuşkunuz olmaz herhalde. (...) Tam yerinde... Hayvanlarımın yattığı ahırda, sekiz ay kadar önce...

O günden sonra da olan oldu bana. Bu kız benim evimde hizmetçiydi, bayım. İnsan bazen Allah'ı uykuda sanır, uyumaz oysa; Allah her şeyi, her şeyi görür. Biliyorum artık bunu. Yalvarırım bayım, yalvarırım, bu kızı olduğu gibi görün artık. Karım, sevgili, iyi yürekli karım, olan bitenden biraz sonra bu kızı kapı dışarı etti, so-kağa attı. İşte içerlediği bu sadece, yediremediği bu kendine! Onun için de, kalkmış şimdi...

Sayın başkan, beni bağışlayın, bağışlayın bu halimi! Niyeti karımın mezarı üstünde benimle hora tepmek! Hani olmayacak şey de değil bu, düşkünlüğüm yok değildi bu kıza. Allah yardımcım olsun! Düşkünlüğümü belli ettim ona, umuda kapıldı bundan. Ama kahpece öç almak, onun bütün istediği bu. Görün böyle olduğunu. Kendimi teslim ediyorum size, ne isterseniz yapın. Ama, görün her şeyi olduğu gibi. Görmezlik edemezsiniz artık. (...) Kendi şerefime teneke çaldım uluorta! Kendimi kepaze ettim önünüzde! Bana inanmazlık edemezsiniz artık Bay Danforth. Karım suçsuzdur, tek kusuru bir kahpenin kahpeliğini fark etmiş olmaktır.⁵⁴

Cadı Kazanı, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, İstanbul, MEB Modern Tiyatro

SORU PANOSU

- Mağduru, mağduriyetinden sorumlu tutmak için kullanılan ötekileştirme biçimleri nelerdir?
- Bu metinde ne tür bir ötekileştirme yapılıyor?
- Cadı avının hâkim olduğu bir toplumda ötekileştirilenlerin birbirinin ihbarcısı olması nasıl sağlanmaktadır? İktidar hangi duyguyu yaratarak hükmeder?
- Arthur Miller'in referans verdiği egemen siyasal ideoloji nedir?
- Otoriter rejimler neden bir düşmana gereksinim duyar?
- Korkuya dayanan iktidarların sonsuza kadar başarılı olması mümkün mü? Tarihsel örneklerini yorumlayınız.

YORUMLAMA

Arthur Miller'in "Her şeyi hoş görmek mümkün müdür?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Bir toplumda egemen olan dinsel inançların farklı inançlar üzerinde baskı kurmasını engelleyen siyasal rejimler, demokratik laik rejimlerdir. Bu rejimlerde farklı olanın hakları anayasaların güvencesi altındadır. Bu hakların azınlıkta kalanlar için kullanılması egemen inanç ve görüşlerin hoşgörüsüne değil, devletin yasal güvencesine bırakılmıştır.

1. Farklılıklarla birlikte yaşamak mümkün müdür?

TOLERANS ÜSTÜNE BİR MEKTUP

John Locke^{ss}

Din, zahirî bir ihtişam meydana getirmek veya ruhanî egemenliği ele geçirmek yahut zorlayıcı kuvvet uygulamak için değil; insanların hayatını erdem ve dindarlık kurallarına göre düzenlemek için kurulmuştur.

Siyasî yönetimin işlerini, din işlerinden kesinlikle ayırt etmeyi ve ikisi arasına sınırlar koymayı bütün her şeyin üzerinde zorunlu buluyorum. Eğer bu yapılmazsa, bir tarafta insan ruhunun çıkarlarıyla ilgilenenler, yahut en azından ilgilendiklerini iddia edenler ile, öte tarafta devleti koruyan, yahut en azından koruduklarını ileri sürenler arasında sürekli ortaya çıkacak olan ihtilaflara son verilemez.

Hiç kimse, doğuştan bir kiliseye veya bir mezhebe bağlı değildir; herkes, Tanrı indinde hakikaten makbul olan inancı ve ibadeti bulduğuna inandığı topluluğa gönüllü olarak katılır. Kurtuluş ümidi, onun bu cemaate girmesinin tek nedeni olabilir. Çünkü bir kimse gönüllü olarak katıldığı topluluğun doktrininde yanlış olan yahut ibadetinde aykırı gelen herhangi bir şey bulursa, bu topluluğu terk

John Locke (1632-1704) İngiliz filozof.

etmek, neden ona girdiği zamanki kadar serbest olmasın?

Dince birbirlerinden farklı olan kişilerin, birbirlerini karşılıklı olarak hoş görmelerine ilişkin olarak söylediklerimi, kendi aralarında özel kişiler gibi ilişkiler kuran kiliseler için gerekli sayıyorum. Bu kiliselerden hiçbiri diğeri üzerinde hiçbir yargılama yetkisine sahip değildir.

Sözün kısası, hiç kimse, ne tek tek kişiler, ne kiliseler, hattâ ne de devletler, din vesilesiyle birbirlerinin dünyevî mallarına ve sivil haklarına tecavüz etme yetkisine sahiptirler. Başka kanaatte olanlar, böylece insanlığa nasıl öldürücü bir ihtilaf ve savaş tohumu ettiklerini, sonsuz düşmanlıkları, yağmaları ve katliamları nasıl tahrik ettiklerini kendi başlarına iyice düşünsünler.⁵⁶

SORU PANOSU

- Devletin siyasî işlerle din işleri arasında adil bir sınır çizmesinin gereği nedir?
- Bir etnik topluluk nasıl tanımlanır?
- Bireyin aidiyetinin doğuştan olduğu kabul edilen toplulukların birey üzerindeki etkileri nelerdir?
- Dinsel topluluklara gönüllü olarak katıldığımız söylenebilir mi? Niçin?
- Bütün insanların tek tip düşünce ve inanca sahip olması mümkün müdür?

⁵⁶ *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, Çev. Melih Yürüşen https://ozgurtoplumundegerleri.com/res/John_Locke_Hosgoru_Ustune_Bir_Mektup.pdf, s. 13, 16, 23, 25.

- Tarihte görülen mezhep savaşlarının başlıca nedenleri nelerdir?
- Siyasal ve ekonomik çıkarlarını korumak isteyenler hangi araçları kullanırlar?
- Din ile siyasî işleri karıştırmak bağnazlığa yol açabilir mi?

YORUMLAMA

John Locke'un "Her şeyi hoş görmek mümkün müdür?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Dindarlıkla bağnazlık arasında fark vardır. Bağnaz, hoşgörülü olması beklenmeyendir. İnsanların seçmedikleri şeyler yüzünden baskı görmesi, ayrımcılığa uğraması adil değildir. Bağnazın kendisinden farklı olana tahammülü yoktur. Dindar kişi ise başka inanışlara karşı hoşgörülüdür. Din alanında hoşgörünün en güzel örneği Mevlana tarafından verilmiştir.

Laiklik; din, inanç ve kanaat özgürlüğünü kişilerin hoşgörüsüne emanet etmeyi yetersiz bularak, bu hak ve özgürlükleri güvenceye alan devlet sisteminin özelliğidir. Laiklik, demokratik devletin onsuz olunamaz bir ilkesidir.

HOŞGÖRÜ İNSANLIĞIN BİR PARÇASI, DOĞANIN İLK YASASIDIR

*Voltaire*⁵⁷

Nedir hoşgörü denen şey? İnsanlığın en güzel yönü. Hepimiz zayıflıklarla, yanılırlarla yoğrulmuşuz; birbirimizin budalalıklarını karşılıklı olarak hoş görelim, doğanın ilk yasası budur.

Kendi inancını paylaşmadığı için bir insana, kendi kardeşine zulmeden her adam kesinlikle bir canavardır. Bu yargıya varmakta zorluk çekmeyiz. Peki ama hükümetler, yargıçlar, hükümdarlar kendi tapınışlarının dışında bir tapınışa bağlı kalanlara nasıl davranacaklar? Bunlar güçlü yabancılarsa, bir hükümdarın kendileriyle birleşeceği kuşkusuzdur.

Size daha önce de söylendi, şimdi de söylenecek daha başka söz yok: Yurduzda iki din varsa, birbirlerini boğazlayacaklar, otuz din varsa barış içinde yaşayacaklardır.

Yüzyıllardan beri sürüp giden bu korkunç bölünme, birbirimizin yanılırlarını karşılıklı olarak bağışlamak gerektiğini apaçık gösteren bir ibret dersidir; bölünme insanoğlunun en büyük hastalığıdır, bu hastalığı iyi edecek tek ilaç da hoşgörüdür.⁵⁸

François Marie Arouet (1694-1778), Fransız yazar ve filozof.

Felsefe Sözlüğü, Çev. Lütfi Ay, İstanbul, MEB Yayınları, 1995, s. 377, 380, 381, 384.

SORU PANOSU

- Farklı dinlere hoşgörü göstermekle laik olmak arasında ne fark var?
- Batıl inançların ve bağnazlığın toplumsal sonuçları nelerdir?
- Voltaire’e göre çok dinli olmak neden iki dinli olmaya göre daha avantajlıdır?
- Osmanlı’nın başka dinlere karşı gösterdiği hoşgörüyü Müslümanlık içindeki farklılıklara gösterdiği söylenebilir mi?
- Dinî ve kültürel çatışmalara engel olabilmenin yolu nedir?
- Dinsel önermelerle bilimsel önermelerin farkı nedir?
- Dinlerin “doğruları” kimler açısından tartışmalı, kimler açısından tartışmasızdır?
- Farklı düşüncelerin düşmanlığa dönüşmemesi nasıl mümkündür?
- Farklılık hangi toplumlarda bir zenginlik, hangi toplumlarda bir zaaf olarak kabul edilir?

YORUMLAMA

Voltaire’in “Her şeyi hoş görmek mümkün müdür?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

İfade ve inanç özgürlüğü demokratik bir toplumda temel hak ve özgürlüklerden biri olarak anayasada yer alır. Anayasa maddeleri ancak salt 2/3 çoğunlukla değişebildiği için hak ve özgürlüklerin anayasal teminat altında olması önemlidir. Yine de hak ve özgürlüklerin anayasanın teminatı olması yetmez. Demokratik değerlerin kamu vicdanında yerleşmiş olması gerekir. Bir ülkenin ne kadar demokratik olduğunu, anayasal

hakların azınlıkta olan etnik gruplar tarafından pratikte ne kadar kullanılabildiği gösterir.

TARTIŞMA KONULARI

- Eğer düşünceler sözlü ya da yazılı olarak ifade edilemiyorsa düşünce özgürlüğünden söz edilebilir mi?
- Bir özgürlükten yararlanmak için o özgürlüğün yasalarda yer alması yeterli midir?
- İfade özgürlüğünün sınırları nelerdir?
- Özgürlüğün sınırlarının dayandığı ölçütler neler olabilir?

2. Hoşgörsüzlüğü hoş görebilir miyiz?

HOŞGÖRÜ: KAVRAMI VE SINIRLARI

İoanna Kuçuradi

Nedir hoşgörü? İlkın şunu belirteyim: Türkçede şu anda ‘hoşgörü’ dediğimiz ile Batı dillerindeki ‘tolerance’ çakışmıyor, en azından benim kafamda. Bunun için burada, ‘tolerance’ı düşünerek kavramını belirlemeye çalışacağım, sonra da biraz ‘hoşgörü’den söz edeceğim.

Tolerans isteminin dinsel-mezhepsel çatışmalarla ilgili olan tarihsel kaynağını gözden kaçırmadan, ayrıca da dünyamızın bugünkü koşullarını gözönünde bulundurarak, tolerans konusuna baktı-

ğımızda, ‘tolerans’ın en azından iki ana açıdan ele alınabileceğini görüyoruz: bir kişi tutumu olarak tolerans veya hoşgörü (kişilerin hoşgörülü-hoşgörüsüz, toleranslı-toleranssız olmasından söz ediliyor) ve kamu işlerinin düzenlenmesi ve yönetilmesiyle ilgili bir istem olarak: yani aynı konuya ilişkin farklı düşünce ve pratiklerin oluşturduğu ve kapsadıkları önceden belirlenemeyecek olan bir alanla, ama sınırlarını tolerans konusu olamayacakların –bu alanın dışında kalması gerekenlerin– çizdiği alanla ilgili bir istem. (...)

İnsanlarla ilişkilerinde toleranslı kişinin özelliği, kendisinden “farklı” olan, hatta karşı olduğu düşüncelere, kanaatlere, inançlara sahip kişilerin veya kendisinin onayladıklarından farklı olan, onaylamadığı davranışlarda bulunan ya da tutumları olan kişilerin haklarına (çıkarlarına değil, haklarına) zarar vermemesi ya da zarar vermek istememesi özelliğidir. (...)

Böylece diyebiliriz ki, bir açıdan bakıldığında tolerans, belirli tek tek durumlarda, bir konuda kendisinin onayladıklarından farklı düşüncelere–inançlara–kanaatlere sahip olan, dolayısıyla onun onaylamadığı– karşı olduğu biçimlerde davranan kişilerin haklarına –verebilecek durumda olduğu halde– zarar vermeyen ya da bu hakların zarar görmesini engelleyen kişinin tutumudur. (...)

Ne var ki toleranslı kişinin tolere ettiği şey, bu farklı düşünceler-kanaatler-inançlar, davranış tarzları-pratikler-tutumlar değildir; tolere ettiği , bu düşüncelere sahip olan veya öyle davranan kişinin -kendisi gibi bir insan olan kişilerin- varlığıdır. Bunun için, verebileceği halde, haklarına zarar vermez.⁵⁹

“Hoşgörü: Kavramı ve Sınırları”, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2011 (ikinci baskı), s. 88-89.

SORU PANOSU

Aşağıdaki savların yanıtı olduğu sorular nelerdir?

Tolerans; başka olana katlanmak, tahammül etmek anlamına gelir. Hoşgörü ise bağışlamak anlamına gelir.

Tolerans isteminin tarihsel kaynakları din ve mezhep çatışmalarıdır.

Tolerans, kişisel ve kamusal olmak üzere başlıca iki alanda karşımıza çıkar.

Bireyin tercihlerini farklı olanı kabul edecek, haklarını kullanmasına engel olmayacak şekilde kullanmasıdır. Örneğin arkadaş, eş, komşu seçiminde farklı olanı kabul edebilmektir.

Tolerans konusunun sınırlarını insan hakları, adalet, dürüstlük gibi konulardaki felsefî değer bilgisi çizer.

YORUMLAMA

İoanna Kuçuradi'nin "Her şeyi hoş görmek mümkün müdür?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Demokratik bir toplumda etnik köken, sınıf, cinsiyet farkı gözetmeden her yurttaş eşit haklara sahiptir. Yasalar karşısında eşit muamele görmek herkesin hakkıdır. Tolerans ise kişisel ilişkilerinde ve tercihlerinde

kendi aidiyetinden farklı aidiyete ait olanlara eşit mesafede duran kişinin tutumuna dair bir özelliktir. Farklılıklara gönlünde yer açmaktır.

Hoşgörüde, hoş gören egemen olan ve bağışlayandır. Farklı olanı (güçsüz, çocuk, yaşlı vb.) aşağı bir statüye oturarak mazur görür ya da bağışlar.

TARTIŞMA KONULARI

- Hoşgörü mü yoksa tolerans mı demokrasinin ruhuna daha uygun düşün kavramdır? Niçin?
- Kamusal alanda tolerans gösterilmemesi gereken sınırlar nasıl çizilir? Sınır çizerken bilgiyi mi kanaatleri mi göz önünde bulundurmak gerekir?

DEMOKRASİ VE TOLERANS

Hüseyin Batuhan

Tarihe mal olduğu sanılan tolerans probleminin günümüzde tekrar dirilmesi ilkece “düşünce hürlüğüne” dayanan demokrasi dediğimiz yaşama biçiminin karşısına bu düzene aykırı, tümelci dediğimiz yeni bir toplum ve hayat anlayışının çıkmasıyla ilgili. Bugün yüzyıllar süren bir uğraşma ve savaşma sonunda kazanılmış olan “düşünme ve düşündüğünü dile getirme hürlüğüne” yeni baştan tehlikeye düştüğünü görüyoruz. Tarihe karışan dinî toleranssızlık ekonomik ve politik dünya görüşleri alanında patlak vermiş bulunuyor. Bunu hem ekonomik-politik düşüncelerin manevî hayatın

ilgi merkezi haline gelmesiyle, hem ekonomik-politik öğretilerin gerçek bir din haline gelmesiyle, hem de ekonomik-politik öğretilerin gerçek bir din karakteri ve çapı kazanmasıyla açıklamak mümkün. Gerçekten de, tarihte tolerans problemini incelerken göreceğimiz gibi, toleranssızlık daima belli bir inançlar sisteminin fanatik bir tekelcilikle toplum düzenine hâkim olmasını şart koşar. (...)

Demokrasi her çeşit dünya görüşünün ve yaşama idealinin bir arada barış içinde yaşamasına imkân veren bir toplum düzeni olup kökçe aşırılıkların uzlaştırılmasına dayanır. Demokrasi gerginlik ve çatışmaları büsbütün ortadan kaldırmaz, sadece yumuşatır.⁶⁰

SORU PANOSU

- Tümelci görüşlerin tehdit ettiği özgürlükler nelerdir?
- Fanatizmin yol açtığı toplumsal sorunlar nelerdir?
- Tümelci görüşlerin güç kazanmasını sağlayan nedir?
- Demokratik bir toplum, fanatizme ve tek tip düşünme ve yaşama biçimlerine karşı direnmede ne gibi engellerle karşılaşır?
- Çoğunluk zorbalığıyla, demokrasi arasında ne fark vardır?

YORUMLAMA

Hüseyin Batuhan'ın "Her şeyi hoş görmek mümkün müdür?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

⁶⁰ *Batıda Tolerans Fikrinin Gelişmesi*, Anıl Yayınları, İstanbul, 1959, s.6-7

DEĞERLENDİRME

Demokrasi halk egemenliğine dayanan bir siyasî rejimdir. Bu yüzden cehaletle demokrasi bir arada bulunamaz. Çünkü egemen sınıf, cehaleti bir silah gibi kullanarak çoğunluğun rızasını sağlayabilir. Goethe, “Dünyanın en tehlikeli hali cehaletin örgütlü eyleme geçme halidir,” der. Cehalet egemen olursa, demokrasi çoğunluk faşizmine dönüşür.

TARTIŞMA KONULARI

- Terör ve şiddetin artması fanatizmin hoş görülmesinin ya da desteklenmesinin sonucu mudur? Niçin?
- Cehaletin tek korkusu kadındır, çünkü kadın öğrenirse çocuklarına da öğretir. (Emine Supçin)
- Bulunduğunuz çevrede tolerans gösterilmeyen kişiler, gruplar, topluluklar var mı? Gençler, kadınlar, çocuklar için neler söyleyebilirsiniz? Sizce çocuklara tolerans mı hoşgörü mü gösteririz? Niçin?

Okuma önerileri

Bertrand Russell, *Din ile Bilim*

Bertrand Russell, *İktidar*

Bertrand Russell, *Eğitim ve Toplum Düzeni*

Hüseyin Batuhan, *Batıda Tolerans Fikrinin Gelişmesi*

Alain Touraine, *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*

İoanna Kuçuradi, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, Hoşgörü Kavramı ve Sınırları*

VIII.

Aşkın Farklı Biçimleri Var mıdır?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

Aşk, sevgi, seven, sevilen, yüceltme, güvenme, fedakârlık.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni
Ben yanaram dünü günü, bana sana gerek seni

Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni

Aşkın âşıklar öldürür, aşk denizine daldırır
Tecelli ile doldurur, bana seni gerek seni

Aşk şarabından içem, Mecnûn olup dağa düşem
Sensin dün ü gün endişem, bana seni gerek seni

Sûfilere sohbet gerek, ahîlere ahret gerek
Mecnûnlara Leyla gerek, bana seni gerek seni
Eğer beni öldüreler, külüm göğe savuralar
Toprağım anda çağıra, bana seni gerek seni

Yunus'durur benim adım, gün geçtikçe artar odum
İki cihanda maksudum, bana seni gerek seni.⁶¹

⁶¹ İlhan Başgöz, *Yunus Emre*, İstanbul, Pan Yayıncılık, 1995, s. 132

SORU PANOSU

- “Şiirde sözü edilen sevgili kimdir? Görüşünüzün metindeki dayanaklarını gösteriniz.
- Âşığın amacı nedir?
- Âşık kendisine nelerin gerekmediğini söylüyor? Nelerden vazgeçiyor?
- Âşık sevgilisine nasıl kavuşabilir?

YORUMLAMA

Yunus Emre’nin “Aşkın farklı biçimleri var mıdır?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Yunus Emre, tasavvuf düşüncesini şiir formunda dile getiren mistik bir şair ve düşünürdür. Şiirlerinde kâmil insan; yani olgun bir insan olmanın yollarını göstermeye çalışır. Yaradani ve yarattıklarını seven, hümanist bir anlayışa sahiptir. Tanrı’ya ulaşmanın yolunun Tanrı’nın yarattıklarını sevmeye başladığını düşünür. Yunus Emre’nin şiirleri Tanrı sevgisini öğütler.

TARTIŞMA KONUSU

Yunus’un yaşadığı aşk nasıl bir aşk? Tarafları kimler? Sevilenin özellikleri hakkında nasıl bir fikri var? Aşkı başka aşklarla karşılaştırınca kavuşmayı umduğu şeyi nelerden üstün ya da yüce görüyor?

AŞK ACILARI

Goethe⁶²

21 Ağustos Günü

Boşuna uzatıyorum kollarımı ona, sabah ağır rüyalarından ağarırken, beyhude arıyorum onu geceleri yatağında, mutlu safiyane bir düş beni aldatınca, çayırdaki onun yanında oturup binlerce öpücükle onu örtüyormuşçasına. Ah, uyku sersemi sendeleyerek el yordamıyla ona yürüyüp kendime gelince basınç altındaki kalbimden gözyaşı selleri akıyor ve karanlık bir geleceğe bakarak umarsız ağlıyorum. ...

30 Ağustos Günü

Bedbaht! Bir budala değil misin sen? Kendi kendini aldatmıyor musun? Ne olacak bu kudurgan sonsuz tutku? Dualarım artık yalnız ona; hayalimde başka bir şey görünmüyor ve etrafımdaki dünyada her şeyin ölçüsü o. Bu da bana mutlu saatler veriyor. Kendimi ondan koparmak zorunda kalıncaya dek!⁶³

SORU PANOSU

- Werther'in aşkı karşılıklı bir aşk mı?
- Metinde Werther'in aşkının bir saplantı olduğuna işaret eden sözler neler?

Johann Wolfgang Von Goethe (1749-1832), Alman edebiyatçı, siyasetçi, ressam ve doğabilimci.

Genç Werther'in Acıları, çev. Yüksel Pazarkaya, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 76, 78

- Werther niçin acı çekiyor?
- Werther aşk yüzünden çektiği acılardan şikyet ediyor mu?

Aşk derdiyle hşem el ek ilcumdan tabb
Kılma dermn kim helkm zehri dermnundadır.

(Aşk derdiyle hoşum ey tabip bana ilc verme, derdime derman olma. / çünkü beni helak edecek zehir senin vereceğin dermandadır.)

Fuzul'nin bu şiirde söz ettiği aşk ile Werther'in aşkının benzerlikleri/farklılıkları var mı?

YORUMLAMA

Goethe'nin "Aşkın farklı biçimleri var mıdır?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEğERLENDİRME

Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları*'nda anlattığı aşk ile Yunus Emre'nin dile getirdiği aşk arasında farklılıklar vardır. Werther, acılarından yakındığı halde Yunus Emre acılarının dindirilmesini istemez. Onların Tanrı'ya kavuşmasını kolaylaştıracadığını düşünür.

HİÇBİR ŞEY İNSANI SEVGİ KADAR GÜZEL YAŞATMAZ

Platon

Sevgi, insanlar ve tanrılar arasında eşsiz bir yer tutan büyük bir tanrıdır. Eşsizdir her bakımdan, hele doğuşu düşünülecek olursa. Bir defa bütün tanrılardan çok eski olması... (...) Hesiodos'a bakılırsa ilkin Khaos olmuş, derken bütün varlıkların oldum olası temeli, koca göğüslü Toprak Ana, sonra da Eros: Sevgi Tanrı.

Güzel yaşamak isteyenleri ömürleri boyunca nedir güzel yaşatan? Akrobaları mı? Hayır. Şanlar şerefler mi? Hayır. Zenginlik mi? Hayır. Ne şu ne bu, hiçbir şey insanı sevgi kadar güzel yaşatmaz.

Bana kalırsa mesele şu: Başta da söylediğim gibi, bu iş tek taraflı değil, sevgi kendiliğinden ne güzeldir ne de çirkin. Güzeldir güzel yapılırsa, çirkindir çirkin yapılırsa. Düşkün bir insanın arzularına çirkince kapılmak ne kadar kötüyse, değerli bir insana kendini güzel bir şekilde vermek o kadar iyidir. Düşkün dediğimiz, orta malı sevgiye düşen, candan çok bedeni seven adamdır. Bu sevgi uzun sürmez, çünkü sevilen şey sürekli değildir. Asıl sevdiği şey, sevgilinin bedeni bir çiçek gibi solar solmaz, sözler ve antlarla birlikte sevgi de uçar gider. Bir insanı içi güzel diye severse ömür boyu sever, çünkü sürekli bir şeye bağlanmıştır.⁶⁴

⁶⁴ *Şölen*, Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 24-25, 30.

SORU PANOSU

Aşağıda metnin savları verilmiştir. Bu savlara 0-10 arası hangi oranda katılırsınız? Her madde için belirlediğiniz değeri gösteren sayıyı ilgili savın yanına yazınız.

- Sevgiden başka hiçbir şey insan yaşamını güzel kılmaz.
- Sevgi kendi başına güzel ya da çirkin değildir.
- Sevginin değeri sevilenin değerine (düşkün ya da değerli olmasına) göre değişir.
- Orta malı sevgi; ruhu değil, bedeni sever.
- Bedensel sevgi sürekli değildir, sonludur.
- Bir insanı ruhu için seven ömür boyu sever.

YORUMLAMA

Platon'un "Aşkın farklı biçimleri var mıdır?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Platon'da duyuşal olan, ideal olanın bir yansımasıdır. Asıl bilgi tümel olan ideanın bilgisidir ve akılla kavranır. Tümel olmadan hiçbir şey ifade edilemez. Nesnelerden alınan duyular ideaları hatırlatan uyarıcılardır yalnızca. Platon tikel olanla tümel olan, nesnelerle idealar arasındaki ilişkiyi, iki öğretille çözer: idealar öğretisi ve ruhun ölümsüzlüğü. Ruh idealara hakikat sevgisiyle ulaşır. Ruhun yöneticisi olan akıl, bunu aşağı duyguları dizginleyerek ve yüksek duyguları destekleyerek başarır. Ruh asıl gerçek olan *idealara* yöneltlen bilgelik sevgisi en sürekli ve kararlı sevgidir.

TARTIŞMA KONUSU

- Filozof “bilgeliği seven” demektir. Bu bilgiyi sevmekten farklı bir şey midir? Niçin?

SEN İNSANLARIN VE TANRILARIN EFENDİSİ AŞK!

*Schopenhauer*⁶⁵

Bütün aşk oyunlarının (işlerinin) nihaî amacı, bunlar ister soket çoraplar ister sandaletler üzerinde oynansın, insan hayatındaki bütün öteki amaçlardan gerçekte daha önemlidir; bu nedenle, herkesin onları sürdürürkenki büyük ciddiyeti, buna fazlasıyla değer. Anlayacağınız, böylece kesin olan, sonraki kuşağın ortaya koyulmasından başka bir şey değildir. Bizler sahneden indikten sonra ortaya çıkacak olan *dramatis personae* (sahne oyununun kişileri), bu hafifmeşrep, havaî aşk oyunlarında varlıkları ve yapısal nitelikleri bakımından belirlenirler.

Bu nedenle, âşıklar ruhlarının ahenginden coşku ve heyecanla söz ederlerken, aslında çoğunlukla, burada kanıtladığımız gibi, gerek o üretilecek (meydana getirilmek zorunda olan) varlık gerekse de onun kusursuzluğunu sağlayacak uyum, meselenin çekirdeğini oluşturmaktadır ve işin bu yanı, besbelli ki, çoğu kez evlendikten

⁶⁵ Arthur Schopenhauer (1788-1860), Alman filozof, yazar ve eğitimci.

kısa süre sonra birlikteliğin şiddetli bir uyumsuzluğa dönüşmesiyle dağılan ruhlarının uyumundan çok daha önemlidir.

Öldürücü oku, körlüğü ve kanatları Eros'un sıfatlarıdır. Sonuncusu vefasızlığı anlatır. Vefasızlık kuralda, tatminin sonucu olan hayal kırıklığıyla birlikte ortaya çıkar. ...

SORU PANOSU

Schopenhauer'ın aşk hakkındaki belirlemeleri nelerdir?

- Aşk ve evlilik ilişkisi
- Cinsellik güdüsü ve aşk ilişkisi
- Soyunu sürdürmek ve aşk ilişkisi
- Aşk ile nesnel değerlendirme arasındaki ilişki

YORUMLAMA

Schopenhauer'ın "Aşkın farklı biçimleri var mıdır?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

⁶⁶ *Aşkın Meta fiziki*, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 19, 42, 59

DEĞERLENDİRME

Schopenhauer'a göre aşk ne kadar yüce görünürse görünsün, cinsiyet içgüdüsünden ve soyunu devam ettirme güdüsünden kaynaklanır. Tutkulu aşk tarafların birbirine uygunluğundan kaynaklanır. Yani aslında her şey içgüdüye bağlıdır.

Schopenhauer'ın kadınlar hakkında cinsiyet ayrımcı bir yaklaşımı vardır. Bu konudaki düşünceleri cinsiyetçi klişeleri besler niteliktedir.

AŞKIN FARKLI BİÇİMLERİ VAR MIDIR?

“Bilgelik en güzel şeylerden biri, sevgi de her güzelin sevgisi olduğuna göre, ister istemez bilgelik dostu, filozof oluyor. Filozof olunca da, bilgilerle bilgisizler arasında yer alıyor. Bütün bunlar yaratılışından; bir babası var her şeyi bilir, her şeyi bulur; bir annesi var, ne bir şey bilir, ne bir şey bulur.” (Platon, *Şölen* 202-d/204)

“Erdemi sevenlerin yaşamı ayrıca bir takı gibi hazza gereksinim duymaz, hazzı kendi içinde taşır.” (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 1099 a)

Bizim sevdiğimiz Hak'tır. (Yunus Emre, *Divan*)

“İnsan türünü sürdürmek için bireye kurulmuş bir tuzaktan başka bir şey değildir aşk. (A. Schopenhauer, *Aşkın Metafiziği*)

SORU PANOSU

- Metinlerde kaç türlü sevgiden söz ediliyor?
- Metinlerde sözü edilen sevgi türleri arasında değer açısından nasıl bir sıralama yapardınız?
- Yunus Emre'nin düşünceleriyle Platon'un düşünceleri arasında bir yakınlık var mı?

YORUMLAMA

Bu bölümde adı geçen filozofların “Aşkın farklı biçimleri var mıdır?” sorusuna verebilecekleri yanıtları metinlere dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Sevgi; istek ve özlemle nesnesine yönelir. Bu yöneliş sevilenin tüm iyilik ve güzelliklere sahip olmasını ister. Ana-baba, kardeş, arkadaş, komşu gibi kişilere yöneldiği kadar canlılara, doğaya; toplumun değer yüklediği dinsel, kültürel ve siyasal varlıklara da yönelebilir. *Philia*, dostluk ve sevgidir. Filozof için bu tür sevginin en yetkin örneği, Atina sokaklarında hemşerilerini bilinçlendirmek için onlara sorular soran Sokrates olmuştur. *Philantropia*, insanlık sevgisidir.

Aşk tutkulu bir sevgidir; riskleri ve tehlikeleri göze alır. Aşkta bir arayış ve adanma vardır. Temelindeki duygu kavuşamamaktır, kavuşma arayışıdır. Tanrı'ya kavuşmayı ve onunla birlikte olmayı (vuslat) arzulayan sufî için ölüm bir düğün gecesidir. Efsanevi (platonik) aşklarda da aşk, sevilene ulaşma sürecinde kat edilen bir yol olarak karşımıza çıkar. Ferhat ile Şirin efsanesinde dağları delen Ferhat'ın kavuşma arzusuna rağmen bedensel olarak Şirin'i sahiplenme amacı yoktur. Sıradan in-

sanlar arasındaki aşk cinsellik boyutu olan tutkulu bir sevgidir. Kişi sevdiğine sahiplenme duygusuyla yönelir ve sevilenin kendisini sunmasını talep eder. Eros ise tensel aşktır, cinsellik yönü ağır basan bir tutkudur.

TARTIŞMA KONULARI

- Sevgi sorunu sevme sorunu mudur, sevilme sorunu mudur?
- Sevgi özgürlük müdür / bağlanma mıdır?
- Birlikteliği salt cinselliğe indirgemek sevgiyi yok edebilir mi?

Okuma önerileri

Turgenyev, *İlk Aşk*

W. Shakespeare, *Romeo ve Juliet*

Platon, *Lysis, Şölen*

Erich Fromm, *Sevme Sanatı*

José Ortega Y Gasset, *Sevgi Üstüne*

Nermi Uygur, *Başkası Sevgisi*

IX.

Teknoloji Dost mu, Düşman mı?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

Teknoloji, bilim, yaşam, dünya, özne, nesne.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

GÖZLER

Metin Kaçan

Çocuk denecek yaşıydılar, atmosferi zenginleştiren kıyafetleri hep bir örnekti; siyahtı. İçlerinden bir çocuk vardı ki siyah gömleğinin kollarına omuzdan uçlara kadar uzanan kırmızı şeritler diktirmişti. Diğerleri onu dinliyorlardı. Kim bilebilir gecenin bir yarısı neler anlattığını? Yıldızlar? Belki.

Kırmızı şeritli çocuk, egzozundan alevler çıkan arabayı gösteriyor ve anlatıyordu. “O sokağa yetmişle girip virajın yarısında gaz pedalından ayağımı çekip sonra bir daha topuklayıp roketi açıp yüz yirmiyle girerim.” Gecenin içine bir parlaklık düşmüş, akıllara durgunluk veren bir soygun planı yapılmaktaydı. Öylesine saf, bir o kadar da amatörce ki, cesaretlerine hayran kalmamak elde değil. Pırlantalar, zümrütler ve çocuk yaşta rüyaları süsleyen elmaslar, çuvallar dolusu altın! Düş kurmaktan başka yapacak işleri yoktu. İçlerinden birisi en iyi düşü kuruyor, diğerleri o düşü sürdürüyordu.

Sokakları tarayan casuslardan öğrendikleri hikâyeler arada canlanıyor, birkaç delifişek eline kazma küreği alarak Bizans İmparatorluğu’nun gizli kapılarını anlamaya çalışıyorlar: “Kiliselerin altında yatan altınları çıkartıp tüm dünya garibanlarına dağıtmak.”⁶⁷

⁶⁷ “Gözler”, *Kitap-lık 57*, YKY, İstanbul, 2003

SORU PANOSU

- Otomobiller yoksul gençler için neyi temsil ediyor?
- Düşlerin yasadışı işlere dair olması neyi gösteriyor?
- Yoksul gençlerin ruh haline teknolojik gelişmelerin ne gibi etkileri olabilir?
- Teknolojik gelişmeler nasıl sosyal sorunlar yaratıyor?

YORUMLAMA

Metin Kaçan'ın "Teknoloji dost mu, düşman mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Çocuk gibiydik, genç gibiyiz, yaşlı gibi olacağız. Metin Kaçan teknolojinin hayatımızı nasıl değiştirdiğini anlatır pek çok öyküsünde. "Düş kurmaktan başka yapacak işleri yoktu," derken en verimli çağlarında hırsızlık yapmayı düşleyen bu genç topluluğuna ait tek şeyin bu hayaller olduğunu, "çocuk gibiyken" suçların nasıl bir marifetmiş gibi görüldüğünü anlatıyor.⁶⁸

TARTIŞMA KONUSU

- Çocuk suçluluğunun artmasının nedenleri nelerdir?

⁶⁸ Işın Taylan-Ceyhan Arslan Özel Amerika Robert Lisesi Dünya Felsefe Günü Sunumu, 2005

Peride Celal, “Jaguar” adlı öyküsünde İstanbul’un fakir mahallelerinden birinde yaşayan iki kadının gözünden arabalara bakıyor. Arabaların onlarda uyandırdığı duyguları bize aktarmaya çalışıyor.

Eski bir İstanbul mahallesinde anayola çıkan bir kestirmede evlerin burun buruna olduğu dar bir sokakta oturan kadınlardan birinin arabalar üzerine hayalleri var. Arabaların zorlukla geçebileceği darlıktaki bu sokakta lüks arabalar birçok kızın dünyasına yabancı bir dünyadan gelip geçiveren konuklar gibidir. Bütün gün evinin cumbasından sarkıp sokağı gözetlemenin dışında bu “öteki” dünya ile ilişki kurma olanağına sahip olmayan kızın hikâyesi var bu öyküde.

Bu arabaların simgelediği yaşamların en olağanüstü olanlarından biri de Jaguar tabî. Eğitimsiz mahalle kızları, onları düşlerine kavuşturabilecek bir talibin hayalini kurabilirler yalnızca. Genç kız bütün gün pencereden arabaları izleyip araba markalarına göre yaşam hayalleri kuruyor. Evlerinin önünden geçen arabaların içindeki insanları arabaların markalarına göre değerlendirip onlara arabaların markasına göre bir kimlik yüklüyor. Yaşanan hayattan kurtulmanın yolu lüks arabası olan biriyle evlenmek olabilir. Ancak düşlerde bu erkek ile araba o kadar özdeşleşiyor ki “Ben bir Jaguarla evlenmek istiyorum,” diyor hikâyedeki kız. Öykünün can

alıcı noktası bu. Maddenin insanla bir tutulması, paranın sağla-
yacağı güce tapma. O bir erkek aramıyor. O güç arıyor yalnızca. O
güce ve zenginliğe âşık.⁶⁹

SORU PANOSU:

- Kızın, Jaguar ile özdeş kıldığı nedir? Böyle bir özdeşleştirmenin ne gibi sonuçları olur?
- Evlilik metalaştırmayı meşrulaştırır mı?
- Bu öykünün Metin Kaçan'ın öyküsüyle benzerlikleri var mı? Niçin?

YORUMLAMA:

Peride Celal'in "Teknoloji dost mu, düşman mı?" sorusuna verebileceği
yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME:

Peride Celal'in "Jaguar" adlı öyküsünde yoksul kızların kurduğu yaşam
hayallerinin arabalarda somutlaştığını görüyoruz. Hayallerde erkek ka-
rakterler araba markalarıyla özdeşleştiriliyor. Kişiler ne olduklarıyla değil,
neye sahip olduklarıyla tanımlanıyorlar. Tüketim toplumunun reklamlar
aracılığıyla pompaladığı hayallerin insanı getirdiği son nokta bu. Kitabın
ana karakteri için de sınıf atlamanın en olası yolu iyi bir evlilik yapmak.
Düşleri en fazla süsleyen araba da Jaguar doğal olarak. Bu öykü fakir kız,
zengin delikanlı öykülerini anlatan Yeşilçam filmlerinden çok farklı. Hani
o aşkın, zenginliğin çok üstünde tutulduğu pembe dizilerden.

⁶⁹ Zeynep Pakel (Özel Sainte Pulchérie Fransız Lisesi öğrencisi), Dünya Felsefe Günü su-
numu, 2005.

- Yoksul kızların masum duygularını yitirmelerinin nedenleri nelerdir?

HEPİMİZ BU ÖYKÜNÜN İÇİNDEYİZ

Nermi Uygur

Kuşkusuz, yaşımıza, yaşayışımıza, yaşadığımız ülkeye göre başka bir teknik yaşayışı var hepimizin. Gene de açık seçik durum şu: Görünür yapımız, kişisel karşılaşmamız ne olursa olsun, *teknğin örüp örgülediği bir dünyada yaşıyoruz* hepimiz. Gerçi çoğumuz tekniğin, günlük yaşama-çevremize yansıyan somut etkilerinden öteye uzanamıyoruz. Kaçta kaçımız teknikte yoğun etkinliklerin olup bittiği araştırma merkezlerine girdi? Hastanelerin, laboratuvarların, bankaların, borsaların kapalı kapılarından içeri adım atanlarımız çok değil. Hangimiz kimya fabrikalarında; ilaç, elektronik fabrikalarında neler olup bittiğini biliyor? Kim taşıt, giyim, tarım, uzay, giyecek, yiyecek fabrikalarında ne yapılp edildiğini yakından biliyor? Gözlem evlerine uğradığımız yok, nükleer denizaltılarla dalmış değiliz büyük bir olasılıkla. Madenlere inmiş olsak bile, dağbaşlarındaki deprem-ölçer evlerinin kıyısından geçmemişizdir. Az rastlanır bir rastlantıya sürtünmediyse, çöllerdeki, kutuplardaki uzay istasyonlarına gitmediğimiz kesin. Durum hepimiz için aynı değilse bile saçımızda, topuğumuzda, dişimizde, gözümüzde, kulağımızda, kemiğimizde, varlığımız için önemli teknik ürünü bir

şeyler taşıyoruz büyük olasılıkla. Evde, işte, sokakta, kentte, kırdan, nereye gidersek gidelim, ne yaparsak yapalım *hep* teknikle *birlikteyiz*, *her* yanımız teknik, tekniğin *içindeyiz*, onsuz olmadığımız yer zaman tasarlamak *olanaksız* gibi bir şey.⁷⁰

SORU PANOSU

- Yaşamınızda vazgeçebileceğiniz teknoloji ürünleri neler olabilir?
- Yaşamınızda asla vazgeçemeyeceğiniz teknoloji ürünleri neler olabilir?
- Yalnız başına bir adada bir ay geçirecek olsanız yanına almayı düşündüğünüz ilk on teknoloji ürünü ne olurdu?
- Teknolojik değişimler yaşamımızı da değiştirir mi? Nasıl? Örnek verebilir misiniz?
- Teknolojinin kullanımının sınırlarının çizilmesi gerekir mi? Neden?
- Teknoloji ürünleri kullanmak çağdaşlığın göstergelerinden biri olabilir mi?

YORUMLAMA

Nermi Uygur'un "Teknoloji dost mu, düşman mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Nermi Uygur'a göre teknik, gündelik yaşamın onsuz olunamaz bir öğesidir. Kişilerin bu alandaki farkındalığı yaşına, ilgisine, mesleğine yaşıntısına ve yaşadığı bölgeye göre az çok farklılık gösterir. Çoğunluk ancak

⁷⁰ *Çağdaş Ortamda Teknik*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.13-14

teknolojik araçlardan yoksun kaldığı zaman kullandığı aracın önemini kavrar. Teknolojik gelişmeler gençler tarafından daha kolayca kavranabildiği halde yaşlılar tarafından şaşkınlıkla karşılanır ve zorlukla kavranır. Yeni teknolojiler eskilerini piyasadan kovar ama tüketicisi olduğumuz yeni teknolojik araçların bütün olanaklarını kullanıp kullanmadığımız şüphelidir. Yaşam teknikle yuvarlanıp gitmek anlamına gelmiştir çoğunluk için.

Ülkeler açısından teknik gelişmelere bakılınca, tekniği üretenlerle, teknolojik ürünlerin müşterisi olanlar arasındaki uçurumun bilime ve teknolojiye yatırım yapan ülkeler lehine hızla açıldığı kolaylıkla görülebilir.

TARTIŞMA KONUSU

- **Tarih ve Teknik İlişkisi**

Bir tarihî olayı ele alarak, o dönemde kullanılan tekniğin bu olayın gerçekleşmesindeki payını tartışınız.

1. Teknolojinin gelişmesi insanın duygu ve düşünce dünyasını nasıl etkilemiştir?

NEW YORK

Baudrillard

Gece gündüz daha çok canavar düdüğü sesi duyuluyor burada. Arabalar daha hızlı gidiyorlar, reklamlar daha saldırgan. Fuhuş adamakıllı yaygın. Elektrik ışığı da öyle. Oyuna gelince, her çeşit oyun yoğunlaşıyor. Dünyanın merkezine yaklaşıldığında, bu hep böyledir. Ama insanlar gülümsüyorlar, hattâ gitgide daha çok gülümsüyorlar; ama hiçbir zaman birbirlerine değil, her zaman yalnız kendileri için gülümsüyorlar.

Burada beyaz ve kül rengine olan bulutlar değil, beyinler. (...) Burada sokaklarda tek başına düşünen, tek başına şarkı söyleyen, tek başına yiyip kendi kendine konuşan insanların sayısı ürkütücü. Ama yine de bir araya gelmiyor; tersine birbirlerinden kaçıyorlar; dolayısıyla birbirlerine benzemeleri kuşku.

Ancak belli bir yalnızlık var ki başka hiçbir yalnızlığa benzemiyor. Herkesin önünde, bir duvarın, bir arabanın motor kapağı üstünde, bir parmaklık boyunca yemeğini tek başına hazırlayan adamın yalnızlığı. Burada her yerde görülüyor bu, dünyada görülen en üzücü sahne. Yoksulluktan daha üzücü; herkesin içinde yalnız başına yemek yiyen kişi, dilenen bir kişiden daha üzücü. Hiçbir şey bundan daha çok insan ya da hayvan yasalarıyla çelişkili değil, çün-

kü hayvanlar yiyeceği paylaşmaktan ya da almak için çekişmekten her zaman onur duyarlar. Tek başına yemek yiyen insan ölmüştür.⁷¹

SORU PANOSU

- New York'ta daha çok canavar düdüğü duyulmasının nedeni nedir?
- Metinde New York'taki yaşamı tarif eden sözcükler hangileridir?
- “Dünyanın merkezinde” en çok neler var?
- New York'ta insanlar mutsuz oldukları halde neden gülümsüyor olabilirler?
- New York'ta görülen ve yoksulluktan daha üzücü olan nedir?
- Yazarın söz ettiği insanlık dramının teknolojik gelişmeyle bir ilişkisi var mı?

YORUMLAMA

Baudrillard'ın “Teknoloji dost mu, düşman mı?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Modern endüstri toplumumuzun insanı, kalabalıklar içinde yalnızdır. Binlerce kişinin içinde sosyal ilişkiler açısından yalıtılmış olarak yaşar. Bu, fiziksel bir durum olmaktan çok, zihinsel bir durumdur.

Rekabete dayanan kapitalist sanayi toplumunda insan, insanın rakibidir. Bu nedenle insanlar sorunlarını yakın çevrelerindeki insanlarla “arkadaşlarıyla değil” psikiyatristlerle paylaşırlar. Çünkü sorunlu olarak tanınan kişi, işini kaybeder. “Nasılsın?” sorusuna “Harikayım,” diye yanıt verilir.

Amerika, çev. Yaşar Avunç, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996, s. 24, 25

TANRILARIN İNSANA ARMAĞANI

Platon

Bir zamanlar tanrılar vardı ama ölümlü türler henüz yaratılmamıştı. Yaratılmaları için kaderin saptadığı an gelince, tanrılar onları toprak, ateş ve bu ikisiyle karışabilen maddelerle yeraltında şekillendirdiler. Gün ışığına çıkarılacakları an yaklaşınca, Prometheus ile Epimetheus'u her birine gerekli yetenekleri dağıtma işiyle görevlendirdiler. Ama Epimetheus, Prometheus'tan bölüştürme işini kendisine bırakmasını istedi: "İşim bitince gelir gözden geçirirsin," dedi. (...)

Ne var ki pek derin düşünceli olmayan Epimetheus dikkat etmeden elindeki bütün güçleri hayvanlar için harcamış, ama geriye insan ırkı kalmıştı; ne yapacağını bilemiyordu. Bu sıkıntılı halinde Prometheus bölüştürmeyi gözden geçirmeye geldi; hayvanların çok iyi donatıldığını, ama insanın çıplak ayakkabısız, örtüsüz, silahsız olduğunu gördü. (...) Bunun üzerine insana verecek bir şey bulamayan Prometheus, Hephaistos ile Athena'dan ateşle birlikte sanatlar bilgisini çaldı ve insana armağan etti. Böylece insan yaşamını koruyacak bilimi edinmiş oldu.⁷²

SORU PANOSU:

- Doğal çevreyle ilişkilerindeki donanımları açısından hayvanlarla insanlar arasındaki farklar nelerdir?

Diyaloglar 2-Protogoras (Sofistler Üstüne), Çev. Tanju Gökçöl, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 133-134

- Hephaistos ateşle demire şekil veriyordu. Hephaistos'tan çalınarak insana armağan edilen sanat ne olabilir?
- Bu mitos, teknik/sanatlar bilgisi konusunda insanlarla tanrılar arasındaki ilişkiler hakkında ne düşündürüyor?

THAMUS İLE THEUTH

Platon

Sokrates anlatıyor:

Hikâye der ki Mısır'da Naukratis yakınında, bu memleketin eski tanrılarından biri yaşırdı. Bu tanrının kutsal işareti, bildiğin gibi İbis dedikleri kuştı. Tanrının adı da Theuth idi. Sayıyı, hesabı, geometri ve astronomiyi, tavla oyununu ve zarları, nihayet -haberin olsun- yazıyı bulan işte bu tanrıdır. Öte yandan aynı çağlarda, bütün Mısır'a Thamus hâkimdi; memleketin yukarı taraflarında, Helenlerin Mısır Thebaisi dedikleri şehirde otururdu. Bu şehrin tanrısına Mısırlılar Ammon derler. Theuth bir gün Thamus'un yanına gitti, bulduğu sanatları ona gösterdi ve bunları bütün Mısırlılara tanıtmak gerektiğini söyledi. Kral bu sanatların her birinin ne işe yaradığını sordu. Theuth anlattıkça, işe yarar bulduklarını övüyor, işe yaramaz bulduklarını kötülüyordu. Söylendiğine göre Thamus, sanatlardan her biri hakkında Theuth'a beğenme ve beğenmeme ifade eden birçok şey söyledi. Bunları bir bir söylemek uzun sürer. Sıra yazıya gelince Theuth, "Ey Kral dedi, işte bir bilgi ki bunun

sayesinde Mısırlılar daha bilgili ve geçmişî hatırlamaya daha yetili olacaklar. Bilginin de, belleğin de ilacını buldum!” Kral cevap verdi: “Ey hünerli Theuth! Bu dünyada kiminin elinden sanat yaratmak gelir. Kiminin elinden de bu sanatın, onlara kullanacaklara fayda mı zarar mı getireceğini kestirmek. Harflerin babası olan sen, kendilerine duyduğun sevgi dolayısıyla, verecekleri neticenin tam aksi bir neticeyi onlardan bekliyorsun. Harfleri öğrenenler artık belleklerini işletmeyecekleri için unutkan olacaklar. İşte bu bilgi elde etmenin sonu!”⁷³

SORU PANOSU:

- Yazı sanatının bulunmasının bilim ve teknolojinin gelişmesine katkısı olmuş mudur? Nasıl?
- Kralın yazı sanatını zararlı bulmasının nedeni nedir?
- Bu mitos teknoloji hakkında nasıl bir değerlendirme yapıyor?

YORUMLAMA

Platon’un “Teknoloji dost mu, düşman mı?” sorusuna verebileceği yanı-
tı metinlere dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Thamus’un endişesi bugün eskiden olduğundan daha fazla önem kazan-
mış durumdadır. Bugün teknolojinin gücü kime ne kazandırıyor ve kimle-
re ne kaybettiriyor? Herkes yeni teknolojilere hayran ama kazananlar ve

Phaidros, çev. Hamdi Akverdi, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s. 110 274d-275a

kaybedenler her zaman açıkça görülemiyor. En öngörülemez olan ise ideolojik değişiklikler. Yeni teknolojiler eski terimlere yeni anlamlar yüklüyor. Dildeki sözcüklerin anlamını değiştiriyor. Makinelere “beyin”, “bellek” gibi organlarımızın ya da yetilerimizin adlarını veriyoruz. Kendi organlarımıza makinelerin adını yakıştırıyoruz. Kafamız dağılınca “vitesten çıkıyoruz”. Otomobilin motorunu beygir gücü ile ölçüp “Kalbimin motoru tekledi,” diyoruz. Yeni teknolojiler pazardaki değerimizi -prestij, statü- arttırıyor. Görece üstün teknolojiye sahip olan toplumlar diğerlerine göre üstünlük kazanıyorlar. “Teknoloji” kimlere özgürlük ve güç kazandırıyor ya da kaybettiriyor? Düşünülmesi gereken bu.

TARTIŞMA KONUSU

- Bilimin teknoloji karşısında bağımsızlığının tehlikede olduğu söylenebilir mi?

2. Teknolojinin gelişmesi maddi yaşamı nasıl etkilemiştir?

İNSANLAR, GEÇİM ARAÇLARINI ÜRETİRKEN, MADDÎ YAŞAMLARINI DA ÜRETİRLER

*Karl Marx*⁷⁴

Bu, onların fiziksel yapılarının koşulladığı bir adımdır. İnsanlar kendi geçim araçlarını üretirken, dolaylı olarak kendi maddî yaşamlarını da üretirler. İnsanların kendi geçim araçlarını üretme tarzı, her şeyden önce halihazırda buldukları ve yeniden üretmeleri gereken geçim araçlarının niteliğine bağlıdır. Bu üretim tarzı, yalnızca bireylerin fiziksel varlığının yeniden üretimi olarak görülmemelidir. O şimdiden, daha çok, bu bireylerin gerçekleştirdiği belirli bir faaliyet biçimi, hayatlarını ifade etmenin belirli bir biçimi, belirli bir yaşam tarzıdır. Bireylerin hayatlarını ortaya koyuş tarzı, onların ne olduklarını da ortaya koyar. Dolayısıyla, onların ne oldukları üretimleriyle -ne ürettikleriyle olduğu kadar nasıl ürettikleriyle de- örtüşür. Bu nedenle, bireylerin ne oldukları, onların maddî üretim koşullarına bağlıdır.⁷⁵

⁷⁴ Karl Marx (1818-1883), filozof.

Karl Marx, Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, Çev: Tonguç Ok-Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s.30

SORU PANOSU

- Yazara göre tarihsel gelişmenin belirleyici faaliyeti nedir?
- Bireyin kimliğini oluşturan nedir?
- Üretici güçlerdeki değişimleri sağlayan nedir?
- İnsanın hem yaşadığı koşullar tarafından belirlenmesi hem de aynı zamanda yaşadığı koşulları değiştirmesi mümkün mü? Nasıl?
- Çağımızın üretim ilişkileri insanın doğaya yabancılaşması sonucunu doğurmuş mudur? Niçin?
- Otomasyon, üretenle üretilen arasındaki ilişkiyi nasıl etkilemiştir?

YORUMLAMA

Karl Marx'ın "Teknoloji dost mu, düşman mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Teknolojik gelişmeler pek çok alanda insanların yerini makinaların almasını sağlıyor. Pek çok girişim yapay zekânın potansiyellerini kullanarak piyasaya hâkim olmak için işe sarılmış durumda. Çok yakın bir gelecekte makinalar, robotlar pek çok kişiyi işinden, mesleğinden edecek. 21. yüzyılın ortasında her şeyin otomatikleşeceği düşünülüyor. İnsan kendi yarattıklarıyla doğa üzerinde egemenlik kurdukça yarattıkları da kendisi üzerinde egemenlik kurmaktadır. İnsan yarattığı bu yeni dünya ile doğadan kopmakta ve doğaya yabancılaşmaktadır. Marx'a göre iş bölümü ve uzmanlaşma insanın ürettiğiyle ilişkisini koparır. Onun yeteneklerini ve kendisini geliştirmesine engel olur. Marx yabancılaşmanın nedenini iş bölümünde ve uzmanlaşmada görmüştür.

- İnsan yarattığı teknolojinin egemeni mi, kurbanı mıdır?

BİLGİ, BİR ŞEYİN VARLIĞINI İŞE KOYABİLMEKTİR

Heidegger⁷⁶

İnsan, Varlık'tan yabancılaşmıştır. Bundan dolayı insan kendisini Varlık'la ilişki içerisine sokulmakta olan biri olarak bilmez; yani insan kendisini insan olarak bilmez. Bu tarzda yönetilen günümüz insanı, kendisine doğru görünmesine rağmen, hiçbir zaman kendisiyle, yani kendi özüyle karşılaşmaz. (...) Bunun bir sonucu olarak insan, her ikisi de aynı ölçüde beyhude olan iki tavidan birinin tuzağına düşer: İnsan ya aslında tekniğe hâkim olabileceğini ve teknik araçlarla –analiz etme, hesaplama, hesaplama, düzenleme yoluyla- yaşamının tüm yönlerini denetleyebileceğini hayal eder; ya da tekniğin kendi üzerinde kazandığı defedilemez ve insanlıktan çıkarıcı denetimden ürkerek geri çekilir, onu bir şeytan işi olarak reddeder ve kendisi için ondan ayrı, başka bir yaşam yolu keşfetmeye çabalar.

Varlık'ın kaderi hiçbir zaman insanı kendisine icbar eden kör bir yazgı değildir. O daha çok insanın vuku bulmakta olan şeyi mey-

Martin Heidegger (1889-1976), Alman filozof.

dana çıkarmak için harekete geçmeye çağrıldığı açık bir yoldur. İnsanın kendisini böyle çağrılan birisi olarak bilmesi, onun özgür olmasıdır.

Bunun gibi tekniğin özü de asla ve hiçbir şekilde teknik bir şey (teknik olan, *Technische*) değildir. Bu nedenle yalnızca teknik-olanı tasarladığımız ve öne çıkardığımız ve bununla yetindiğimiz veya ondan kaçındığımız sürece tekniğin özüyle bağımızı asla kuramayız.

Modern teknik nedir? O da bir gizini açmadır. (...) Modern teknikte hâkim olan gizini açma, doğaya onun söküp alınabilecek ve depolanabilecek enerjiyi tedarik etmesi şeklinde makul olmayan bir talebi dayatan bir meydan okumadır. (...)

Bir toprak parçasına kömür ve madenin çıkarılmasına yönelik olarak meydan okunur. Yeryüzü şimdi bir kömür madeni bölgesi olarak gizini açar; toprak da bir maden yatağı olarak... Köylünün önceleri ekip biçtiği ve düzene soktuğu (*bestellen*) tarla, düzene sokmanın itina göstermek ve bakımlı tutmak anlamına geldiği zamanlarda görüldüğünden farklı bir şekilde görülür. Köylünün çalışması tarlanın toprağına meydan okumaz. (...) Fakat bu arada tarlanın ekilip biçilmesi de, doğaya saldıran (*stelit*) başka bir düzenin güdümüne girmiştir. Bu başka tür düzene sokma , doğaya meydan okuma anlamında saldırır. Tarım artık motorize olmuş bir besin endüstrisidir.

Şimdi modern tekniğe meydan okuyucu gizini- açma olarak işa-

ret etmeye çalıştığımız her yerde “saldırmak”, “düzenlemek”, el altında duran sözcüklerinin, kuru, tekdüze ve dolayısıyla usandırıcı bir tarzda üzerimize çullanması ve üst üste yığılması, temelini, şimdi dile getirilmekte olan şeyde bulur.”

SORU PANOSU

- Çağın insanının doğanın içinde değil karşısında yer almasının sonuçları nelerdir?
- Modern tekniğin her şeye el koymak için saldırmasının nedeni nedir?
- Her şeyin kullanıma hazır halde elde bulundurulması insanın doğaya bakışını nasıl biçimlendirmiştir?
- Bilim ile tekniğin karşılıklı bağımlılığından söz edilebilir mi? Niçin?
- Teknolojinin getirdiği tehlikeler, teknoloji ile aşılabılır mı?
- İletişim teknolojisindeki gelişmeler bizi davranışları hesaplanabilir nesneler haline getiriyor mu?

YORUMLAMA

Heidegger’in “Teknoloji dost mu, düşman mı?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Heidegger’e göre bilimsel gelişmelerin teknolojik ürünlere dönüştürülmesi doğayla insan arasındaki ilişki biçimini değiştirmiştir. İnsan kendi özüne ve doğaya yabancılaşmıştır. İlerlemenin ekonomik rekabetten

Tekniğe İlişkin Soruşturma, Çev. Doğan Özlem, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998, s. 27, 44, 55-56, 59.

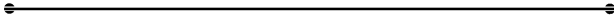
ibaret sayılması, tekniğin egemenlik kurmak için kullanılması, insanın dünyayı yok edebilecek teknik araçlara sahip olması sonucunu doğurmuştur. Teknoloji çağında gezegen üzerindeki yaşamı tehdit eden kontROLSÜZ bir teknolojik hâkimiyet kurulmuştur.

TARTIŞMA KONUSU

- Teknolojinin yaşama egemen olmasının tehlikeleri nelerdir?

NE KAZANILIYOR NE KAYBEDİLİYOR?

H. Ünal Nalbantoğlu

Teknopoli çağında insan makineden daha değersiz kılındı. Reklam örneği: Düşmekte olan adama yardım edeceği yerde “Bir dakika geliyorum!” diye seslenip arabasını çeken kadın. İnsanlar arabalarına kendilerinden daha çok önem veriyorlar. Ailesini doğru dürüst geçindiremeyen varoşlardaki insanların elinde en son model cep telefonu var. Yeni teknoloji kullanmak ilerleme anlamına geliyor. Bu karmaşık dünyada insan kendisini yersiz, yurtsuz ve güvensiz hissediyor. Her an her şey başınıza gelebilir. İşsiz kalabilir, rastlantı sonucu teröre kurban gidebilirsiniz. Dünyada öyle akıl almaz işler oluyor ki, insan bu olaylar arasında bir bağlantı kuramıyor. Kendisini aciz hissediyor ve kavrayışının acizliği karşısında yeniden dinsel/mistik otoritelere sığınmaya çalışıyor. Günümüzde Batı dünyasının maddî değerler çerçevesinden bunalan insanın Budizm, Zen

Budizm gibi “felsefelere” yönelmesinin anlamı bu olabilir. Çünkü Batılı insan, Doğu insanının bu kadar yoksulken nasıl olup da hiçlik ve yoksulluk içinde rahat ettiğini bir türlü anlayamıyor.⁷⁸

TEKNOLOJİ ÇAĞINDA NE KAZANILIYOR NE KAYBEDİLİYOR?

Devrim Sezer

Modernist ideoloji, yalnızca bilimsel ve teknik etkinliği yönetmekle kalmıyor, insanların ve nesnelerin yönetimini de kendi işleyiş mantığına göre yeniden tanımlıyor, düzenliyor ve denetliyordu.

Her şey hesapçı usun dayattığı “belirli amaçlara” hizmet etmesi ölçütüne göre değerlendirilir. (...) Böyle bir dünyada, doğa da eninde sonunda kullanıma dönük bir varlık olarak, çerçeveleyen ve nesneleştiren hesapçı düşüncenin hiyerarşik temsil düzeninde anlamını bulur: Ağaç kerestelik ormanda bir tahta parçasıdır, dağ bir taş ocağı, nehir bir su kaynağı. (...)

Doğa her yerde teknolojinin bir nesnesi olarak “görülür”; üretilen nesneler işlevleri bazında tanımlanır. Sonuçta her şey bir fayda-maliyet analizinde yerini ve varoluş sebebini bulur. (...) Böylece *animal rationale*’nin arzular da hesaplanıp tüketimin özendirilmesi amacının hizmetine sunulabilir.

⁷⁸ Patikalar, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s. 199

Heidegger'in *Memorial Address*'teki tartışmasında, modern çağın köksüzlüğü, insan-tanrının var-olanlar üzerinde bu denli söz konusu olmayan egemenliğine bağlanır. Fakat bu egemenlik aslında insanın ayırdında olmadığı esirliğidir.

Bu noktada önem kazanan soru şu: Geçmişten mutlak bir kopuş anlamını taşımayan yeni bir başlangıç, kategorik olmayan, doğurucu ve olumlayıcı düşünce kendine nasıl ve hangi koşullarda bir yaşam alanı bulabilir?⁷⁹

SORU PANOSU

- Modernist ideolojinin doğa dostu bir kavrayışı var mıdır? Niçin?
- Çağımızda medyada reklamlar yoluyla insanlara enjekte edilen ideolojinin amacı nedir?
- İnsanların maddi güçlerini aşan tüketime yönelmelerinin nedeni nedir?
- İnsanların kendilerini kapatılmış hissetmesinin siyasal sonuçları nelerdir?
- Teknolojik gelişmelerin kazananı ve kaybedeni kimlerdir?
- Niçin reklamsız medya olmaz?
- Medyada reklamlar yoluyla insanlara enjekte edilen ideoloji nedir?
- İnsanların kendilerini aciz hissetmesinin siyasal sonuçları nelerdir?

⁷⁹ Hasan Ünal Nalbantoğlu, *Patikalar*, "Martin Heidegger ve Modern Çağ, Modernliğin Egemenlik Kurma Etiğine Bir Bakış", İmge Yayınevi, Ankara, 1997 s. 75-79

YORUMLAMA

Hasan Ünal Nalbantoğlu'nun ve Devrim Sezer'in "Teknoloji dost mu, düşman mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metinlere dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Freud, *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* adlı kitabında teknolojik gelişmenin hafife alınamayacağını söyler. Teknolojik nimetleri yok sayamayız ama bazen aslında teknolojik ilerlemelerin sağladığı varsayılan nimetlerin yarattığı sorunlardan kaynaklanır. Bilgisayar olmasaydı, junk-mail'lerin, davetsiz reklam saldırılarının hedefi olmazdık. Otomobiller olmasaydı şehirlerde kirli hava solumazdık. Sağlığınızı kaybettiğinizde ilaç şirketleri kazanır. İçinde yaşadığımız sistem "kaybedenlere" gereksinim duyar. Kaybedenler olmadan kazananların var olması zordur.

TARTIŞMA KONUSU

- İçinde yaşadığımız sistemin kaybedenleri kimlerdir?

DÜŞÜNME KONULARI

- İletişim alanındaki teknolojik gelişmelerin insan ilişkilerine etkileri nelerdir?
- Geri kalmış ülkeler, teknolojik gelişmelerden nasıl etkilenmektedir?
- Teknolojik gelişmelerin neden olduğu çevre sorunları nelerdir?
- "Sürdürülebilir kalkınma" kavramının gerekçeleri nelerdir?
- Aletlerimizin aleti miyiz?
- İnsan egemen olduğunu sandığı teknolojinin esiri midir?

- “İnsan kaynakları” derken insanı nasıl görüyoruz?
- Ölçme ve değerlendirmelerde neye güveniyoruz; makinelere mi, insanlara mı?

Okuma önerileri

KİTAP

Freud, *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*

Neil Postman, *Televizyon, Öldüren Eğlence*

George Orwell, *1984*

Horkheimer, *Akıl Tutulması*

Paul Virilio, *Hız ve Politika*

FİLM

Charlie Chaplin, *Modern Zamanlar*

X.

Sanat Eseri Duyusal Algıyı Aşar mı?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

Sanat, sanatçı, alımlayıcı, yaratıcılık, yorumlama.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

YÖNERGE

Aşağıdaki soruları Nâzım Hikmet'in Haydarpasa Garı'nda (Memleketimden İnsan Manzaraları) şiirini okuduktan ve Edvard Munch'un Çığlık tablosunu inceledikten sonra cevaplandırınız.

YORUMLAMA

Munch'un resmine ve Nâzım Hikmet'in şiirine bakarak siz "Sanat eseri duyuşsal algıyı aşar mı?" sorusuna nasıl cevap verirsiniz?

DEĞERLENDİRME

Sanatçı dünyaya yaratıcı hayal gücüyle yönelir. Yöneldiği nesne hakkındaki duygu ve düşüncelerini simgesel anlatımla sanat ürünü olarak ortaya koyar. Sanat eseriyle sanatçı arasındaki ilişki, yorumlama açısından alımlayıcının sanat eseriyle kurduğu ilişkiyle farklılık gösterebilir. Sanat eserinin yorumlanması, eserin sınırlarının izin verdiği ölçüde olduğu takdirde, sorun yoktur.

TARTIŞMA KONULARI

- Alımlayıcının geçmiş deneyimleri sanat eseri yorumunu etkiler mi? Nasıl?
- Munch'un *Çığlık* tablosunda sergilenen dehşet size neler düşündürüyor?
- Nâzım Hikmet'in şiiri size "Galip Usta"ların durumu hakkında neler düşündürüyor?

SANATÇI TAKLİT EDEN BİR BETİMLEYİCİDİR

Aristoteles

İnsanlar bütün öteki yaratıklardan özellikle *taklit* etmeye olağanüstü yetili olmalarıyla ayrılır ve ilk bilgilerini de taklit yoluyla elde ederler. İkincisi, bütün taklit ürünleri konusundaki *hoşlanma* dır ki, bu, insan için karakteristiktir. Sanat yapıtları karşısındaki yaşıntılarımız bunu kanıtlar. Çünkü, gerçeklikte hoşlanmayarak baktığımız bir nesne özellikle tamamlanmış bir resim haline geldiğinde, bu kez ona hoşlanarak bakarız; örneğin tiksinti uyandıran hayvanların ve cesetlerin resimlerinde olduğu gibi. Bunun nedeni öğrenmenin verdiği derin hoşlanmadır; bu hoşlanma yalnızca filozoflara değil, tüm insanlara özgüdür. Ancak bu hoşlanma çoğunlukta geçicidir.

Bir resme bakan bu resmin neyi betimlediğini, gerçeklikteki bu ya da şu kimsenin resmi olduğunu öğrenir; bundan ötürü de resme hoşlanarak bakar. Fakat resmin ilgili olduğu nesne daha önce görülmemişse, o zaman taklit olan bu resim, böyle bir taklit yapıtı olarak bakanda hoşlanma uyandırmaz; tersine teknik yetkinlik, renk yahut bu tür herhangi bir nedenden ötürü hoşlanma uyandırabilir.

Ozan tıpkı ressam yahut başka herhangi biçim verici sanatçı gibi taklit edici bir betimleyicidir. Buna göre (de) ozanın şu üç olanaktan belli birini zorunlu olarak taklit etmesi gerekir. Yani ya (1) nesneleri

nasıl idiyeler yahut nasılsalar; ya da (2) nesneleri mythos'lara ya da insanların inançlarına göre nasılsalar; yahut da (3) nesneleri nasıl olmaları gerekiyorsa, o şekilde betimlemelidir.

O halde artık şöyle bir soru ortaya atılabilir: Acaba epos mu tragedya mı daha üstün bir sanattır? Daha az kaba olan bir taklit, daha aydın bir okuyucuyu koşul tutar. Böyle bir taklit kaba taklitten daha üstündür. Öyleyse her şeyi taklit edebileceğine inanan bir taklit, kaba olarak görünecektir.⁸⁰

SORU PANOSU

- İnsanlarda taklit içgüdüğü var mı?
- Gerçek hayatta hoşlanmadığımız bir şeyin bir sanat yapıtında hoş gitmesinin nedeni nedir?
- Estetik beğeniği sağlayan nedir?
- Aristoteles'e göre taklit olanakları nelerdir?
- Bir şeyi nasıl olması gerekiyorsa öyle betimlemek sizce taklit sayılır mı?
- Sanattan duyulan hoşlanma, alımlayıcının durumuna göre değişir mi?
- Doğada çirkin olan bir şey sanatta güzel olabilir mi?

YORUMLAMA

Aristoteles'in "Sanat eseri duysal algıyı aşar mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

⁸⁰ *Poetika*, Çev. İsmail Tunali, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s.16-17, 75-76, 839.

DEĞERLENDİRME

Duyusal algı ile estetik algı arasında fark vardır. Bütün estetik yaşantılar ilk aşamada duyusal temellidir. Estetik hazzı veren başlıca duyular görme ve işitme duyumlarıdır. Ancak estetik haz tamamen duyulara dayanmaz. Sanat yapısı ile kurulan ilişki duyuları aşar. Bir nesneden aldığımız duyumların bütünü demek olan algıların anlam kazanması bellekle ve bazı zihinsel etkinliklerle tamamlanır. Aristoteles *doğada güzel* ile *sanatta güzel* arasında bir ayrım yapar. Bu ayrım aşağı duygulara hitap eden hoşlanma ile yukarı duygulara hitap eden estetik arasında da bir ayrım yapmak demektir.

TARTIŞMA KONULARI

- Hayatımızda estetiğin rolü nedir?
- Estetik eğitim nasıl mümkün olur?

DOĞADAKİ GÜZELLİK VE SANATTAKİ GÜZELLİK

Hegel⁸¹

Sıradan yaşamda hiç kuşkusuz güzel bir renkten, güzel bir gökten, güzel bir ırmaktan; dahası güzel çiçeklerden, güzel hayvanlardan ve daha da ötesi güzel insanlardan söz etmeye alışmışsınız. (...)

Sanatın güzeli doğanın güzelinden daha yüksekte durur. Çünkü sanatın güzelliği *tinden* doğan ve yeniden doğan güzelliktir ve *tin* ve ürünleri doğadan ve görüngülerinden ne denli yüksekte duruyorsa,

⁸¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), Alman filozof.

sanatın güzeli de doğanın güzelinden o denli yüksekte durur. (...)

Eğer şimdi genel olarak *tinin* ve onun sanatsal güzelliğinin doğadaki güzelden daha yüksekte durduğunu söylediysek, bununla hiç kuşkusuz henüz hiçbir şey saptanmış olmaz. Çünkü “daha yüksek” bütünüyle belirsiz bir anlatımdır ki, doğa güzelliğini ve sanat güzelliğini henüz tasarımın uzayında birbirinin yanında duruyor olarak betimler ve yalnızca nicel ve bu yolla dışsal bir ayrımı belirtir. Ama *tinin* ve onun sanatsal güzelliğinin ‘daha yükseği’ yalnızca doğa ile görelî bir şey değildir; tersine, yalnızca *tin* gerçek olan, her şeyi kendi içinde kavrayandır, öyle ki güzel her şey yalnızca bu ‘daha yüksek’ olandan pay aldığı ve onun tarafından üretildiği için gerçekten güzeldir. Bu anlamda doğanın güzeli yalnızca *tine* ait olan güzelin bir yansıması olarak, eksik olan, tam olmayan bir kipte, tözüne göre *tinin* kendisinde kapsanan bir kipte güzel olarak görünür.⁸²

SORU PANOSU

- Doğanın güzeli ile sanatta güzelin farkı nedir?
- Sanatta güzelin en üstün güzellik olmasının nedeni nedir?
- Hegel’e göre *tinin* kendini tanımasında sanatın rolü nedir?

YORUMLAMA

Hegel’in “Sanat eseri duyuşsal algıyı aşar mı?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

⁸² *Estetik-Güzel Sanatlar Üzerine Dersler* (Giriş), Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 2011, s.8-9

DEĞERLENDİRME

Hegel'in estetik anlayışı onun felsefesinden kaynaklanır. Bu felsefenin temeli *Tin* (Geist) kavramıdır. Tin, mutlak bir varlık olarak kendindedir ancak kendini tanımak için kendi dışına çıkmak ister ve bu dinamizm tez, antitez ve sentezden oluşan diyalektik yöntemle gerçekleşir. Kendi kendinde *thesis* olan bir kavram kendi dışına çıkarak *antithesis* adımıyla kendi özüne karşı yabancı olan *doğa varlığını* oluşturur. Tin gelişmesinin üçüncü aşamasında kendisine gerçeklik kazanmış olarak geri döner. Bu basamak da tinin diyalektik gelişmesinin *synthesis* basamağını oluşturur. İde'nin *tinin* kendi özüne dönüşü üç basamakta olur.⁸³

1. Subjektif *tin* bireysel tindir.

2. Objektif *tin* hukuk ve ahlâktır. Devlet, mutlak ahlâklılığı, mutlak doğruluğu (hakikat) ve mutlak özgürlüğü; Hegel'in deyimi ile yeryüzünde tanrısallığı ifade eder.

3. Mutlak *tin*, subjektif ve objektif *tin*lerin bir sentezidir ve onda kendi kendinin bilincine varır. Bu üç aşamada olur: 1) *Tinin* kendi özünü özgürce seyretmesiyle *sanat* doğar. 2) *Tinin* kendi özünü simgelerle kavramasından *din* doğar. 3) *Tinin* kendi özünü kavramsal, düşünsel olarak kavramasıyla *felsefe* doğar.

TARTIŞMA KONUSU

- Hegel'e göre "Sanatın güzelliği bir özün görünüşü" olduğuna göre, sanatın gerçekliği ile olgusal gerçeklik arasında nasıl bir ilişki vardır? Hegel'e göre sanatın yeniden yaratma olduğu söylenebilir mi?

⁸³ İsmail Tunali, *Estetik*, Remzi Kitabevi, s. 150

SANATIN DOĞUŞU VE DÜŞÜNCENİN YOLU

Heidegger

Yapı ve biçim, yontu üretenlere (Almancada) *Techniten* diyoruz. Böyle diyoruz; çünkü onların uğraşları da *tékhne* denilen bir anlayış tarafından yönetilmektedir. Bir bilme biçimidir bu sözcüğün anlamı; yapmak ya da ortaya koymak anlamına gelmez. Bilmek, bir çalışmanın, bir yontunun biçimlenişinden önce onu görebilmek demektir. Çalışma bilim ve felsefe olabileceği gibi, bir şiir, bir söylev de olabilir. Sanat *tékhne*'dir ama teknoloji (*Technik*) değildir. Sanatçı da *technites*'tir ama ne teknisyendir (*Techniker*) ne de el işçisi, zanaatkârdır.

Sanat *tékhne* olarak bir bilgi alanı içinde bulunduğu ve böyle bir bilgi henüz var olmayanı, görülmemiş olanı biçimi ve boyutlarıyla önceden görerek, görülür, algılanır duruma getirdiği için, bu önceden görme olgusu, üstün bir görme tarzı ve aydınlık ister.

Sanata gebe olan bu önceden görme esin gerektirir. (...) Parıldayan, ışıldayan Athena'nın gözüdür. Bundan dolayı onun doğası baykuşla simgelenmiştir. (...)

Sanat, *phûsis'e* uyum sağlar ve zaten burdalaşanların ne basit bir imgesi, kopyasıdır ne de yansıması ya da benzeri. *Phûsis* ve *tékhne* gizemli şekilde birliktedirler.⁸⁴

⁸⁴ Hasan Ünal Nalbantoğlu, *Patikalar*, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s.13-15

SORU PANOSU

- *Tékhne* nasıl bir bilme biçimidir ?
- *Tékhne* ile teknik arasındaki fark nedir?
- Sanatı tanımlayan elemanlar nelerdir?
- Sanat ile zanaat arasındaki fark nedir?

YORUMLAMA

Heidegger'in "Sanat eseri duyuşsal algıyı aşar mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

"Estetik" sözcüğü Grekçe "aisthesis" sözünden gelir. Estetik bu anlamda duyuşsal algının, duyuşsallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülür. Estetik bilimini kuran ve ona bu adı veren A.G. Baumgarten'dir.

Baumgarten estetiği şöyle tanımlar: "Estetik özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi, güzel üzerine düşünme ve akla benzer bir yeti bilimidir. Estetik'te temel belirleyici motiv *cognitio sensitiva*'dır, duyu bilgisidir."⁸⁵

Heidegger'e göre, sanat yapıtı zaten tanınanı, bilineni, yapılanı söylemek değil; henüz düşünülmemiş olanın gizemini ortaya koymak, gizini açmaktır. Sanatçı kendi hakikatini sanatın diline çeviren kişidir. Alımlayıcı ise sanat eseriyle duyuşsal ve duygusal bir ilişki kurarak sanat eserinden sorularının yanıtlarını devşiren bir kişidir. Sanatçı ile alımlayıcı sanat eseri aracılığıyla konuşur. Estetik haz sanat eserinde kendisini bilmekten geçer.

⁸⁵ İsmail Tunali, *Estetik*, Remzi Kitabevi, s. 13-14

TARTIŞMA KONULARI

- Sanatçı, kendi gözleriyle dünyayı görmemizi sağlar diyebilir miyiz?
- Bir sanat eseri, sanat eseri olmak bakımından güzel olmak zorunda mıdır, yoksa çirkin de olabilir mi? Eğer bu sonuncu mümkünse, niçin o eser ilgimizi çeker?
- Bilimsel-teknolojik gelişmelerin sanata etkileri nelerdir? İnternette Adel Abdessemed'in *Feryat* (2013) adlı heykeline baktıktan sonra cevaplayınız.

Okuma önerileri

KİTAP

Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*

İonna Kuçuradi, *Sanata Felsefeyle Bakmak*

Mehmet H. Doğan, *Estetik*

İsmail Tunalı, *Estetik*

FİLM

Alain Resnais, *Hiroşima Sevgili*

XI.

İnsanın İnanca İhtiyacı Var mı?

GİRİŞ

Sizce bu soruyu tartışmak neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

İnanç, bilgi, din, kutsallık, ibadet.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

KARAMAZOV KARDEŞLER

Tanrı Olmasaydı Onu İcat Etmek Gerekirdi

Dostoyevski

Baba Pavloviç Karamazov evlendiği kadınların drahomalarıyla servet yapmış, kadın düşkünü bir adamdır. En büyük oğlu Dimitri, annesinden kalan mirastan payına düşeni istemektedir. Gruşenka adında bir kadına âşıktır ve babası da bu kadını bol para harcayarak elde etmeye çalışmaktadır. Bu iki nedenden ötürü Dimitri, babasını öldürmekle tehdit eder. Üvey kardeşi İvan, aileden kopuk yaşayan, tanrıtanımaz düşünceleri olan ve babasına karşı düşmanca duygular besleyen bir gençtir. Alyoşa da ikinci eşten olan bir kardeştir. Manastıra mensup, inançlı bir kişidir. Pavel Smerdyakov gayrimeşru olduğu için aynı soyadı taşımayan ve evdeki hizmetçiler tarafından büyütülen saralı bir çocuktur. Babasına dalkavukluk yapar ama İvan gibi babasına hınç besler.

Romanın üzerinde durduğu konulardan biri babalık ve baba katiliğidir. Fyodor Pavloviç, sorumsuz ve şehvet düşkünü bir baba olarak babalığı hak edemeyecek kadar bayağı bir adamdır ve oğulları tarafından öldürülür. Öte yandan onu öldüren oğul sadece Smerdyakov olsa bile aslında bu cinayeti isteyen ve bir dürtü duyan Dimitri de, bu cinayetin haklı olacağını savunup Smerdyakov'a istemeden yol göstericilik yapan İvan da ve aslında hayırlı evlat imajı ile cinayetin işleneceğini tahmin edip bunu engellemeye kalkışmayan Alyoşa da suçludur.

Dünyadaki tüm acımasızlıkların kaynağı yüce bir varlık olabilir

mi? *Dostoyevski'nin buna cevabı acımasızlıkların olduğu dünyaya Tanrı'nın sevgi ve inançla gelen gücü de gönderdiği'dir. Bir başka deyişle Dostoyevski'ye göre insan tüm zorlukların üstesinden tabiata ve insanlara sevgi duyarak ve sağlam bir inançla gelebilir. Bunun aksi mümkün değildir.*

* * *

-Tanrı'sız, ölmezlik olmadan mümkün mü? Bu durumda her şeye izin verilmiş, her şey yapılabilir demektir.

Ha bileydin şunu diye güldü. Akıllı insan her şeyi yapabilir; ama tereyağından kıl çeker gibi kurtulmasını da bilir.

- Tanrı var ve var olacak, zira insanlara sevinç bağışlayan Tanrı'dır, bu ona has bir imtiyazdır. (...) Orada, yer altında Tanrı'sız ne yaparım ben? Yalan söylüyor Rakitin: Onlar Tanrı'yı yeryüzünde kaldırırlarsa yeraltında bizler Ona kavuşacağız! Sürgün Tanrı'sız yapamaz.

-Ya gerçekten yoksa Tanrı? Ya bu düşü insanların yarattığını söyleyen Rakitin haklıysa? Tanrı yoksa, yeryüzünün de kâinatın da başı insan demektir. Mükemmel! Yalnız Tanrı'sız erdemli olabilir mi insan? Kime şükredip övgülerini yollar? (...) Rakitin gülüyor. Rakitin "İnsanları Tanrı'sız da sevebiliriz," diyor. (...) Ivan'ın Tanrı'sı yok, düşünceleri var; kavrayamayacağım şeyler bunlar.

-Ona "Öyleyse her şeye müsaade edilmiştir değil mi?" demiştim. Kaşlarını çattı, "Pederimiz Fedor Pavloviç domuzoğlu domuzun bi-

riydi ama doğru düşünürdü,” dedi. Lafa bak, bu kadar söyledi ve Rakitin’i de bastırdı.⁸⁶

SORU PANOSU

- Erdemli olmak için dindar olmak gerekli midir?
- Laik ahlâkın dinsel ahlâktan daha üstün olduğu söylenebilir mi? Niçin?
- “Eğer Tanrı olmasaydı her şeye izin verilmiş olurdu,” savı din ile ahlâk arasında nasıl bir bağlantı kuruyor?
- Korkuya dayanarak yapılan bir eylem ahlâkî olabilir mi?

YORUMLAMA

Dostoyevski’nin “İnsanın inanca ihtiyacı var mı?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Baba Karamazov, bayağı bir adamdır, kötü ve bencildir. Çocuklarının kimi onun ölümü hak ettiğini düşünmüş, kimi ona kin duymuş, kimi de çıkarları için ölümünü dilemiştir. Ancak babanın katili gayrimeşru çocuk olsa da bu suç kardeşlerden biri tarafından düşünüldüğüne rasyonelleştirilmiş, diğerleri tarafından da itiraf edilemeyen sessiz bir onay almıştır. Suçun manevî faili farklı düzeylerde kardeşlerin tümüdür. Suç hepsine bulaşmıştır. Bu suç ilkin düşünüldüğüne, sonra vicdanlarda, en sonunda fiilen ve hukuk dolandırılarak işlenmiştir.

Dostoyevski’ye göre Tanrı’nın varlığına ve ölümsüzlüğe inancın ya-

⁸⁶ *Karamazov Kardeşler* IV. kitap, çev. Nihal Yalaza Taluy, MEB, İstanbul, 1989, s.138, 142, 144-145 (kısaltılarak alıntılanmıştır)

dsınması bu suçun işlenmesine ortam hazırlamıştır. Çünkü eğer Tanrı yoksa her şeye izin var demektir.

TARTIŞMA KONULARI

- Dinin psikolojik ve sosyal işlevleri nelerdir?
- Bir suça azmettiren, o suçu işleyen ve o suçun işlenmesine kayıtsız kalan ne kadar suçludur?

1. Tanrı'nın buyrukları mutlak mıdır?

TANRI'NIN SINAVI

Kierkegaard⁸⁷

“Ve Tanrı İbrahim’i tatlı sözlerle kandırdı ve ona dedi; İshak’ı, çok sevdiğin biricik oğlunu al ve Moriya denen diyara git ve oradaki, sana göstereceğim bir dağda, onu yakarak kurban et.”

İbrahim sabah erkenden kalktı, katırları eğerledi, İshak’ı yanına alarak çadırından sessizce ayrıldı. Sara pencerede durdu, onlar vadiye inerlerken arkalarından baktı, gözden kaybolana kadar. Sessiz sedasız üç gün yol aldılar. Dördüncü günün sabahında İbrahim tek şey demeden gözlerini kaldırdı ve ilerideki Moriya Dağı’na baktı. Uşaklarını aşağıda bıraktı, İshak’ı elinden tuttu, ikisi birlikte dağ

⁸⁷ Soren Aabye Kierkegaard (1813-1855), Danimarkalı filozof ve teolog.

tırmanmaya başladı. Ama İbrahim içinden dedi ki: “En azından bu yürüyüşün İshak’ı nereye götürdüğünü ondan saklamayayım.” Sakince durdu, elini İshak’ın başına koydu, hayır duası etti. İbrahim’in çehresi babacan, bakışları şefkatli, sözleri yüreklendiriciydi. Lakin İshak onu anlayamadı, ruhu coşamadı; İbrahim’in dizlerine sarıldı, ayaklarına kapanıp yalvardı, gencecik hayatı için, güzel umutları için merhamet dilendi; İbrahim’in evindeki neşe ve mutluluğu ona hatırlattı, kederi ve yalnızlığı ona hatırlattı. İbrahim de oğlunu tuttu ayağa kaldırdı, elini eline aldı, onunla birlikte yürümeye devam etti, sözleri teselli ve teşvik doluydu ama İshak onu anlamadı. Moriya Dağı’na çıktıklarında İshak onu hâlâ anlamamıştı. Sonra İbrahim oğluna bir an sırtını döndü, tekrar yüzünü döndüğünde İshak, onun çehresindeki ifadenin değişmiş olduğunu gördü, bakışları vahşi, tavrı korkutucuydu. İshak’ı göğsünden yakaladı, yere savurdu ve dedi ki: “Aptal oğlan, baban mı olduğumu sanıyorsun? Ben bir putperestim. Bunu Tanrı’nın buyruğu mu sanıyorsun? Hayır, bu benim arzum.” İshak o zaman titredi ve korku içinde haykırdı: “Semadaki Ulu Rabbim, bana merhamet et, İbrahim’in tanrısı, sen bana merhamet et, bu dünyada bir babadan mahrumsam, sen benim babam ol!” Ama İbrahim içinden şöyle dedi: “Semadaki Rabbim, sana şükrederim; benim bir canavar olduğumu sanması, sana inancını kaybetmesinden yine de daha evladır.”

II

(...) İbrahim oyunları sessiz sedasız istifledi, İshak’ı bağladı; sessiz ve sakın bıçağını çekti. Sonra Tanrı’nın seçmiş olduğu koçu

gördü. Onu kurban etti ve eve döndü. İbrahim o günden sonra ihtiyarladı, Tanrı'nın ondan öngördüğü şeyi unutamadı. İshak eskisi gibi serpilmeyi sürdürdü; ama İbrahim'in gözlerinin feri söndü, bir daha mutluluk yüzü göremedi. (...)

III

(...) Sakin bir akşam vakti İbrahim, katırına binip tek başına yola çıktı, Moriya Dağı'na vardı; yüzüstü yere kapandı, günahını affetmesi için Tanrı'ya dua etti, İshak'ı kurban etmeye boyun eğdiği için, babanın oğula yükümlülüğünü unuttuğu için. Giderek daha sık, tek başına yollara düştü, dolaştı durdu ama huzur bulamadı. Sahip olduklarının en iyisini, hayatını uğruna defalarca feda etmeye hazır olduğu şeyi Tanrı'ya kurban etmeye rıza göstermenin nasıl günah olabildiğine bir türlü akıl erdiremiyordu. (...)

IV

(...) Katırlarını birlikte ahenk içinde sürdüler, İbrahim ve İshak, ta ki Moriya Dağı'na ulaşınca kadar. İbrahim kurban için her şeyi hazırladı, sakin ve müşfikti, ama arkasını dönüp bıçağını çekerken, işte tam o zaman İshak, İbrahim'in sol elinin kararsızlıkla sanki kenetlendiğini bedeninden bir titreme dalgasının geçtiğini gördü –fakat İbrahim bıçağı çekti.

Sonra tekrar eve döndüler ve Sara koştu onları karşıladı, ama İshak imanını kaybetmişti.⁸⁸

⁸⁸ *Korku ve Titreme*, Çev. Nur Beier, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 29-33

SORU PANOSU

İbrahim ve İshak'ın dört versiyonunu inceleyin. Sizce filozofun vardığı sonuç ne olabilir?

- İbrahim niçin İshak'a yalan söyledi?
- İbrahim'in Tanrı sevgisi ve sevinci neden söndü?
- İbrahim hangi günahlarından dolayı pişmanlık duydu?
- İshak'ın Tanrı'ya inancı neden sarsıldı?
- Kierkegaard, ondaki Tanrı sevgisi dolayısıyla "Hiç kimse İbrahim kadar büyük değildir," demiştir. Hikâyedeki seçeneklerden hangisi bu görüşü destekler?

YORUMLAMA

Kierkegaard'ın "İnsanın inanca ihtiyacı var mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Kierkegaard'a göre, İbrahim'in büyüklüğü imanının büyüklüğündedir. Aklın almayacağı kadar aykırı bir emri kabullenmişti. Ancak bunu oğlunun anlaması mümkün değildi. Kierkegaard, bu öyküyü inancın akıl ile açıklanamayacağını göstermek için kullanmıştır. Bu emir Tanrı'yla İbrahim'in tekil ilişkisine ait bir emirdir. Günümüzde de inancı uğruna insan öldürmeye kalkan deliller yok değildir.

İbrahim öyküsünü baba-çocuk ilişkisi açısından eleştirirsek, çocuk babanın mülküdür. İnsanlar da Tanrı'nın mülküdür. Ancak modern toplumlarda kişinin kendi mülkiyeti üzerinde bile bütünüyle tasarruf hakkı yoktur. Örneğin sahip olduğun bir evi yakamazsın. Tanrı'nın emri, adil

olma sıfatıyla bağdaşmaz. İbrahim de eşine ve oğluna adil davranmamıştır. Tanrı'nın İbrahim'e verdiği ceza adil değildir. Bu öyküde hiçbir suçu olmayan İshak'ın kurban seçilmesi adil değildir.

TARTIŞMA KONUSU

- Bu öykünün benzeri “dindarlık” adına günümüzde yaşansaydı nasıl değerlendirilirdi?

2. İnsan hayatında inancın yeri nedir?

İNANAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Takiyettin Mengüşoğlu

“İnanma fenomeni de, insan hayatının öbür fenomenleri gibi, temelini insanın varlık yapısında bulur.”

İnanma eksik olursa hayat sarsılır. Eğer Friedrich Schiller “İnanmanın eksik olduğu yerde her şey sallantıda kalır,” dedi ise, o bu sözleriyle bir değerler örgüsü olan inanmanın hayattaki önemli yerini belirtmek istemiştir. Çünkü güvenmek, söz vermek, sözleşmek, birisine bel bağlamak, anlaşılmak, uyuşmak, hattâ önceden görmek, önceden belirlemek, belli bir dereceye kadar bilmek, inanmaya dayanır. (...) İnanma, ulusların, teklerin hayatında, çocukların ve gençlerin eğitiminde de çok önemli bir rol oynar.

Geleceğine olan inancını yitiren bir ulus parçalanır ve varlığı

sona erer. Geleceğine olan inancını kaybeden yıkılır. Eğer çocuklara ana-baba ya da onların çevresindeki büyükler tarafından verilen söz yerine getirilmezse, onların inanmalarını nasıl kaybettikleri kolayca saptanabilir. (...) Aynı şey öğrenciler ile öğretmen arasındaki ilişkide de geçerlidir. (...) Bu politik hayatta da başka türlü değildir. Çok şeye söz veren, fakat sözünü yerine getirmeyen politikacı da vatandaşların güvenini yitirir.”⁸⁹

SORU PANOSU

- İnsan için inanmanın varlıksal bir temeli olduğunun kanıtları neler olabilir?
- Hiçbir şeye inanmadan yaşanabilir mi? Niçin?
- Güven yoksunluğunun zararlı etkileri neler olabilir?
- Nelere, kimlere güvenmek ya da güvenmemek hayatımızı etkiler?
- Güvenlik ihtiyacının diğer ihtiyaçlar arasındaki yeri nedir?
- Bir ulusun geleceğine güvenmesi için neler gereklidir?

YORUMLAMA

Takiyettin Mengüşoğlu’nun “İnsanın inanca ihtiyacı var mı?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Çağımız insanı kendisinin tekinsiz bir dünyada yaşadığını düşünmektedir. Büyük şehirlerde güvenlik zayıflamakta; kişinin özgürlüğü ile güven-

⁸⁹ *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s.196-197

liği artasındaki sınır, belirginliğini yitirmektedir. Her gün medyada izlediğimiz savaşlar, felaketler ve cinayetler, içinde yaşadığımız dünyanın resmini çizmekte ve bireyin sistem karşısında kendisini savunmasız hissetmesine neden olmaktadır. Kişi hızla yığılan enformasyon bombardımanı sonucunda eğer başına bir şey gelmiyorsa, bunu sağlayanın Tanrı ya da devlet olduğunu düşünmektedir.

TANRI, DÜNYANIN AHLÂKÎ YARATICISI

Kant⁹⁰

Tanrı'nın var olmadığına ve ölümden sonra hayatın olmadığına inanan dürüst bir insan tasavvur edebiliriz. O, kendisine ait içsel nihaî hedefini, eylerken saygı göstereceği ahlâk yasası sayesinde nasıl kararlaştıracaktır? Ne bu dünyada, ne de öteki dünyada, ahlâk yasasına uymanın kendisine sağlayacağı bir avantajın peşindedir. ıkar gözetmeyen bir biçimde, iyi olanı yapmak ister ve bu aziz yasa onun tüm güçlerini buna yöneltmektedir. Fakat gösterebileceği çaba sınırlıdır. (...) O ne kadar dürüst, barışçıl ve iyiliksever olursa olsun; yalan, şiddet, kıskançlık ona yoldaşlık etmeye devam eder. Karşılaştığı dürüst kişiler, haysiyetlerinden dolayı mutlu olmayı hakettikleri halde (...) sefaletin, hastalıkların, erken ölümlerin tüm kötülüklerine maruz kalmış olacaklardır. Hatt, uçsuz bucaksız bir mezar (dürüst olsun veya olmasınlar) insanların hepsini

⁹⁰ Immanuel Kant (1724-1804), Alman filozof.

yutana ve yaratımın nihaî hedefi olduklarına inanabilmiş insanları da maddenin sonsuz kaosunun uçurumuna fırlatana kadar bu dü-rüst kişiler bu kötülüklere her zaman maruz kalacaklardır.

Bu iyi niyetli adam da, ahlâk yasasına uymaktan, yani kendisine koyduğu ve göz önünde tuttuğu amaçtan, gerçekleştirilmesi neredeyse imkânsız olduğu için vazgeçmek zorunda kalacaktır. Kendi içindeki ahlâkın ona çizdiği kaderin çağrısına sadık kalmak istediğinde ve ahlâk yasasının ona doğrudan ilham ettiği, yasaya boyun eğdiren saygıyı azaltmak istemediğinde (...) ise, ona ahlâken buyrulan nihaî amacın imkânına ilişkin bir fikir oluşturabilmek için dahi olsa, dünyanın ahlâkî bir yaratıcısının var olduğunu, yani Tanrı'nın var olduğunu kabul etmesi gerekir.⁹¹

SORU PANOSU

- Din inancının ahlâkî temellendirmesinin yaratacağı sorunlar neler olabilir?
- Ceza ya da ödül amacıyla iyi davranmak demek olan dünya ahlâkî gerçekten erdeme işaret eder mi?
- Kant insanda kötülüğün yapısal olarak bulunduğunu düşünüyor mu?
- Dünya ahlâkına göre iyi davranan insanlar nasıl karşılık görüyorlar?

Critiqu de la faculté de juger (Yargı Gücünün Eleştirisi) Kaynak: *Parcours Philosophiques*, Nathan Gerard Durozoi, Denis Huisman, Jean Salem, Jacques Deschamps, 1985, s. 296

YORUMLAMA

Kant'ın "İnsanın inanca ihtiyacı var mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Kant, *Salt Aklın Eleştirisi*'nde "Bilgi deneyle başlar," diyerek, kendi başına varlık hakkında bir bilgiye sahip olamayacağımızı söylemişti. *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde ise aklın, metafizik bazı çıkarımlar yaptığını söyler. Ahlâk felsefesinin temeli olan *iyi istem* ve özgürlük kavramları, ölümden sonraki ödül ve ceza anlayışıyla bağdaşmadığı için dünya ahlâkının etik olmadığı sonucuna varır. Dünya ahlâkının temeli olan "Tanrı" bir bilme konusu değil, yalnızca bir inanma konusudur.

TARTIŞMA KONUSU

"Tarih, Tanrı'nın insanlığı korumak için yaptığı bir plandır. Tarihî olaylara ilahî yasalar hâkimdir. Kişiye düşen, ilahî yasanın buyruklarına uymaktan ibarettir." (Augustinus)

"Üzerinde düşündükçe iki şey, insan ruhunu hep yeni ve gittikçe artan bir hayranlık ve saygıyla dolduruyor: üstümdeki yıldızlı gökyüzü ve içimdeki ahlâk yasası." (Kant)

- Ayrı noktalardan hareket etseler de Augustinus ve Kant'ın aynı sonuca ulaştıkları söylenebilir mi? Niçin?

İNSANLIĞIN TAKINTISI OLAN BİR NEVROZ

*Freud*⁹²

Çocuk az ya da çok belirgin olan bir nevroz safhasından geçmek-
sizin uygarlık evrimini tamamlayamıyor. (...) Sahip olduğu o kadar
çok sayıdaki içgüdüsel itkiyi zihinsel, rasyonel bir çalışmayla bas-
kılama gücü yoktur. Daha sonra, bu itkilerin dayattığı şeyi insan
uygarlaştıkça yapamayacak ve onlarla bastırma edimleri yoluyla
başa çıkmak zorunda kalacaktır. Bastırma edimlerinin arkasında,
onları harekete geçiren korkunun gizlenmesi sıradan bir olaydır.
Bu çocukluk dönemi nevrozlarının çoğu, çocuk büyüdükçe kendili-
ğinden ortadan kaybolur. Örneğin, çocukluktaki takıntı nevrozları
özellikle böyledir.

Hattâ tüm insanlığın da evrimi içerisinde nevrozlara benzer
hallerden geçtiğini söyleyebiliriz. (Elbette insanlığın nevrozunun
sebepleri de çocuğun nevrozunun sebeplerine benzer.) Başlangıçta
geçtiği cehalet ve entelektüel zayıflık çağlarında insanlık, birlik-
te yaşanan hayatın gerektirdiği içgüdülerden tamamen duygusal
güçler sayesinde vazgeçebileceğini düşünememişti. Ve insanlığın
tarihöncesi çağlarda ortaya çıkan, bastırmaya benzeyen bu giri-
şimlerinin kalıntısı, uygarlığın bir parçası olarak uzun zaman kalır.

Din, insanlığın evrensel takıntılı nevrozudur, tıpkı çocuğun ta-
kıntılı nevrozu gibi, Oidipus karmaşasından, yani babasıyla ilişki-
sinden türemiştir. Bu kavramlara dayanarak, dinden vazgeçmenin

Sigmund Freud (1856-1939), psikanalizin kurucusu olan Avusturyalı nörolog.

bir büyüme sürecinin ölümcül kaçınılmazlığıyla gerçekleşeceği ve şu anda evrimimizin tam da bu aşamasında olduğumuz öngörülebilir.⁹³

SORU PANOSU

- Freud, din olgusunun kaynağı hakkında ne düşünüyor?
- Freud’a göre Tanrı inancının yarattığı psikolojik sorunlar nelerdir?
- Freud’a göre dinsel bağlanmanın ideolojik bağlanmaya nasıl bir etkisi var?
- Bireyin üyesi olduğu toplumsal gruplar ne zaman onun olgunlaşmasına engel olur?

YORUMLAMA

Freud’un “İnsanın inanca ihtiyacı var mı?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Erich Fromm, Freud’un “babacan Tanrı” inancının anasıyla göbek bağına koparamamış ve baba ocağından ayrılamamış insanın çocuksu düşkünlüğünden kaynaklandığını ve insanın evrendeki yalnızlığı ve önemsizliğiyle yüz yüze gelmekten korktuğu için bu inanca sarıldığı görüşünde olduğunu söyler.

Bu çocuksu düşkünlük, ancak insanın kendisini gerçeklerle yüz yüze gelme cesaretini göstermesiyle alt edilebilir. Eğer insan kendi yetenek-

⁹³ *L’avenir d’une illusion (Bir Kuruntunun Geleceği)*, Kaynak: *Parcours Philosophiques*, (1907)

lerinden başka güvenebileceği hiçbir şey olmadığını bilirse, bu yeteneklerini kullanabilirse otorite karşısında bağımsızlık kazanabilir. Aksi takdirde bağımlı olur ve özgürleşemez.

Anne-babaya bağımlılık daha sonraları yerini başka bağımlılıklara bırakabilir. İnsanın kendisini ve başkalarını özgür olarak algılayamamasının sonucunda bir ağılın koyunu olmayı yeğleyebilir. Kabilecilik, mezhepçilik, cemaatçilik, ırkçılık, gibi yüz-yüze, birincil ilişkilerin hâkim olduğu gruplar böyle sahiplenilme duygusu ihtiyacında olan kişilerden oluşur.

TARTIŞMA KONULARI

- İki kişinin bir araya geldiği her yerde zorunlu olarak özgürlüğümüz sınırlandığına göre, özgürlüğü korumak için her türlü aidiyetten bağımsız olmak gerekir mi?
- İnsan soyunun ilerlemesinde inançların etkisi olmuş mudur?

İNSAN AKLININ GÜCÜ VE ZAYIFLIĞI

Erich Fromm

İnsan kendi kuralları ve yazgısı olan yepyeni bir dünya yarattı. Ve aynı insan yarattığı bu şeye bakarak içtenlikle onun tatmin edici olduğunu söyleyebilir. Ama kendine bakarak ne söyleyebilir ki? İnsan bir başka rüyasını, insanın kusursuzluğu rüyasını gerçekleştirmeye yaklaştı mı? Komşusunu seven, adil davranan, gerçekleri söyleyen ve kendisinin potansiyel bir Tanrı sureti olduğunu idrak eden insanın rüyasını?

Bu soruyu sormak utanç verici çünkü yanıt çok can sıkıcı bir biçimde açık. Güzel şeyler yarattık ama kendimizi bu görkemli çabaya değecek varlıklar olarak anlamlandırmayı başaramadık. Bizimki kardeşliğin, mutluluğun, hoşnutluğun olduğu bir hayat değil; daha çok tehlikeli bir biçimde bir delilik durumuna yaklaşan ruhsal karmaşanın ve şaşkınlığın olduğu bir hayat.

Her sabah ve akşam okuduğumuz haberlerden birkaçına göz atalım. Kilise, New York'taki su kıtlığına karşı bir tepki olarak insanları dua etmeye çağırdı ve eşzamanlı olarak yağmurcular kimyasal yollarla yağmur üretmeye kalkıştı.

Çocuklar kilise okullarında alçakgönüllülüğün, dürüstlüğün ve ruhsal kaygının hayatın yol gösterici ilkeleri olması gerektiğini öğreniyor, oysa "hayat" bize bu ilkeleri izlemenin bizi en iyi olasılıkla

gerçekçi olmayan hayalperestler yapacağını öğretiyor. İletişim için basın, radyo, televizyon gibi çok sıradışı olanaklarımız var ve gündelik hayatta ipe sapa gelmez sözlerle besleniyoruz, oysa bu sözler, bunlarla emzirilmemesi gereken çocuk zekâsı için bir saldırı olabilir. Yaşama biçimimizin bizi mutlu ettiği, pek çok ses tarafından dile getiriliyor. Peki, zamanımızda insanlardan kaçış mutlu ki?

Hayatlarımız sağlam bir temele dayanıyormuş gibi yapıyoruz ve bizi asla terk etmeyen huzursuzluğun, kaygının, karmaşanın üzerimizdeki gölgesini bilmezlikten geliyoruz. Bazı insanlar için yanıt dine dönüştür, bir inanç eylemi olarak değil ama dayanılmaz bir kuşkudan kaçış olarak; bu kararı almalarının nedeni adanmışlıkları değil güvenlik arayışı içinde olmalarıdır. Kiliseyle değil de insan ruhuyla ilgilenen çağdaş zamanların gözleyicisi, bu adımı sınırların zayıflamasının bir başka belirtisi olarak görecektir.

Aynı zamanda insan ruhunun gözlemcileri de olan Aydınlanma Çağı filozofları, insan aklına olan inançlarından dolayı insanın batıl inançların ve bilgisizliğin olduğu kadar siyasetin de zincirlerinden kurtulması gerektiğini öne sürdüler.

Ama Aydınlanma Çağı'nın akılcılığı, son birkaç nesil boyunca şiddetli bir değişime uğradı. Artık maddî refahın ve doğayı kontrol altına almanın başarısıyla kendinden geçmiş olan insan için hayatın ve kuramsal araştırmaların birincil kaygısı insan değil. Gerçeği keşfetmenin ve görünenin ötesine geçerek olayların özünü kavramanın

bir aracı olarak akıl, yerini nesneleri ve insanları manipüle etmenin bir aracı olarak zekâyâ bırakmış durumda. İnsan, artık aklın gücünün doğa bilimlerini ve ölçüp biçmenin, hesaplamanın laboratuvara özgü yöntemlerini taklit eden kuramsal psikoloji, ruh dışında her şeyi ele aldı. Yalnızca laboratuvarda incelenebilecek insana özgü durumları anlamaya çalıştı ve vicdanın, değer yargılarının, iyi ve kötü bilgisinin metafizik kavramlar olduğunu, bu nedenle de psikoloji konusu dışında kaldığını ileri sürdü.

Aydınlanma Çağı akılcılığının son temsilcisi ve onun sınırlamalarını da ilk gösteren kişi olarak Freud ortaya çıktı. Freud, katıksız zekânın zafer şarkılarını kesintiye uğratmaya cüret etti. Aklın en değerli ve en esaslı insancıl güç olduğunu ama tutkuların çarpıtıcı etkilerine maruz kaldığını, bu nedenle de akli özgürleştirerek doğru dürüst işleymesini sağlamak için öncelikle insanın tutkularının anlaşılması gerektiğini belirtti. İnsan aklının gücünün yanı sıra zayıflığını da gösterdi ve “Gerçek sizi özgürleştirmeli,” cümlesini yeni tedavinin yol gösterici ilkesi yaptı.⁹⁴

SORU PANOSU

- Çağımız insanının haklı olarak övündüğü başarıları nelerdir?
- İnsan kendisiyle ilgili hangi konularda başarı gösterememiştir?
- Fromm’un çağ insanına yönelttiği eleştiriler Rousseau’yu hatırlatıyor mu?

⁹⁴ *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif Erten, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s.18-20, 22, 24, 26

- Fromm’a göre çağımız insanının başlıca sorunu nedir?
- Güvensizlik sorununu aşmanın sağlıklı ve sağlıklısız biçimleri nelerdir?
- Dinin psikolojik kökeni nedir?
- Dinin sosyolojik kökeni nedir?

YORUMLAMA

Erich Fromm’un “İnsanın inanca ihtiyacı var mı?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Fromm’a göre “Din, bir topluluğun bireylerince paylaşılan ve o birey-
lere belli bir yöneliş, belli bir bağlanma amacı kazandıran herhangi bir
düşünce ve eylem sistemi”dir. Din sosyal ve psikolojik boyutları olan bir
olgudur. Sosyal boyutuyla inananları kutsal kavramına ilişkin inanç ve
ibadet sistemleriyle birbirine bağlar. Psikolojik açıdan ise insan, tekinsiz
bir dünyada ikamet ettiğinin farkında olan, varoluşsal sorunlarını çöz-
mek konusunda zorlanan ve öleceğini bilmenin tedirginliğini yaşayan
biricik hayvandır. İnanma gereksinimi olmayan hemen hemen hiç kimse
yoktur. İnsanlar ulusuna, paraya ya da başarıya tapabilir; yıkıcılığın ya
da sevginin yolundan gidebilirler; akıl yeteneğini kullanabilir ya da kö-
reltebilirler. Bu noktada dinin “nasıl bir din?” olduğu sorusu önem kaza-
nır. Tarih boyunca din ile bilim arasında tartışmalı ve çatışmalı sorunlar
olsa da çağımızdaki laik demokratik devlet bu konudaki sorunların ma-
kul çözümlerini sunmuştur. Dine en çok zarar veren kötülükler bilimden
değil, dini çıkarı için kullanmak isteyen din tüccarlarından gelmiştir.

TARTIŞMA KONULARI

- Dindar ile dinci arasında ne fark vardır?
- Bir kişi kendi inancının doğrularını başka inançlar, bilim, felsefe karşısında sorgulamalı mıdır? Niçin?
- Dinlerin insan hakları açısından yeniden yorumlanması faydalı olur mu?
- Laik olmayan bir devlet demokratik olabilir mi?
- Dinî tapınma ritüellerinin sıklığı yüksek bir din anlayışının göstergesi olabilir mi?
- İnsancı dinle. yetkeci din arasında ne fark vardır?

Okuma önerileri

Dostoyevski, *Stepançikovo Köyü*

Erskine Caldwell, *Din Ticareti*

Arthur Miller, *Cadı Kazanı*

Bahriye Üçok, *Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu*

Ahmet Arslan, *İslam Felsefesi Üzerine*

Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*

Bertrand Russell, *Din ile Bilim*

XII.

Ölüm Yaşamı Değerli Kılar mı?

GİRİŞ

Bu soruyu tartışmak sizce neden önemli?

ANAHTAR KAVRAMLAR

Canlı, yaşam, evren, ölümsüzlük, ruh.

- Bu kavramlar hakkında neler biliyorsunuz?
- Aralarında nasıl ilişkiler kurarsınız?

MALTE LAURIDIS BRIGGE’NİN NOTLARI

*Rilke*⁹⁵

Rastgele ölüyorsunuz; çektiğiniz hastalığın ölümüyle ölüyorsunuz. (Çünkü bütün hastalıklar malum olalı beri, muhtelif ölümlerin insanlardan değil de hastalıklardan ileri geldiği biliniyor; adeta hastanın yapacak işi kalmamıştır.) (...)

(...) Ölüm çok bol olabilir; insan, daima biraz daha büyür. Ancak ölüm, insanın göğsünde kavuşmaz da vücuduna dar gelirse o zaman berbat; bu takdirde ölümün sefaleti başlar. (...)

Evvelden insan biliyordu ki -yahut belki de hissediyordu- meyvenin çekirdeğini taşıması gibi, ölümü kendi içinde taşımaktadır. Çocukların içinde küçük, yetişkinlerin içinde büyük bir ölüm vardı. Kadınlar ölümü kucaklarında, erkeklerse göğüslerinde taşıyorlardı. O vardı işte ve ölüm onların her birine garip bir pâyeye ve sakin bir gurur veriyordu.

Dedem, ihtiyar Kammerherr Brigitte’nin kendi içinde bir ölüm taşıdığı görülüyordu. Bu öyle bir ölümdü ki, iki ay sürdü ve o kadar sesliydi ki taa ön binalardan duyuluyordu.

Uzun, eski konak, bu ölüme ufacık geliyor, sanki ilave yapılar gerekiyor, çünkü Kammerherr’in vücudu büyüdükçe büyüyordu ve biteviye odanın birinden öbürüne taşınısın istiyor ve henüz akşam olmadan, içinde yattığı odalar bir bir bitip de yatmadığı başka oda kalmayınca koca korkunç bir hiddete kapılıyordu. (...)

⁹⁵ Rainer Maria Rilke (1875-1926), Alman şair.

Ve eğer bir kimsenin aklına sual sormak; bütün bunlara sebep nedir, üstüne titrenerek muhafaza edilmiş bu odayı helak bolluğuna boğan nedir, diye sual sormak gelirse... Buna yalnız bir cevap verilecekti: Ölüm.⁹⁶

SORU PANOSU

- Metnin ölüm hakkındaki savları nelerdir?
- Brigge'nin ölmekte zorlanmasının nedeni ne olabilir?
- Ölümün değersiz kıldığı şeyler nelerdir?

Mevlana

Mineral olarak öldüm, bitki oldum.
Ve bitki iken öldüm, hayvan oldum.
Hayvan olarak öldüm, insan oldum.
Öyleyse ölerek kaybolmaktan neden korkarsınız?
Gelecek ölümümde,
Melekler gibi tüylerim ve kanatlarım olacak
Ve sizin hayal bile edemeyeceğiniz
O olacağım...

⁹⁶ Malte Lauridis Brigge'nin Notları, Çev. Behçet Necatigil, MEB, İstanbul, 1948, s. 9-12

DEVAM ET ARAŞTIRMAYA

Mevlana

Hazır olmadığını bile bile,
devam et araştırmaya: Tanrı'nın yolu üzerinde
gerek yoktur hazırlanmaya.
kimi görsen kendini adanmış olan araştırmaya,
dost ol onunla ve baş eđ onun huzurunda,
çünkü seçerek komşuluk etmeyi araştıranlarla,
kendin bir olursun onlarla;
korunarak zaferi kazananlarla,
öğrenirsin zafer kazanmayı kendi başına.
Bir karınca Süleyman payesine ulaşmayı araştırırsa,
hor görerek gülme onun arayışına.
Her şey, sahip olduğun, beceride, zenginlikte ve el sanatında,
değil miydi başında yalnız bir düşünce ve bir araştırma?⁹⁷

SORU PANOSU

- Mevlana ölümünü nasıl karşılıyor?
- Ölümle yüz yüze olmak Mevlana'yı nasıl bir sorgulamaya götürüyor?
- Mevlana için ölüm bir yok oluş mu?
- Mevlana için yaşamın nasıl bir değeri var?
- Mevlana'nın gelecek hayatında kavuşmayı hayal ettiği yüksek mertebeye nedir?

Mesnevi III:1445-1449, www.forum.mevsimsiz.net, Çeviren: Vehbi Taşar

YORUMLAMA

Mevlana'nın "Ölüm yaşamı değerli kılar mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Rilke'nin ve Mevlana'nın metinlerindeki insanların ölüm gerçeği karşısındaki tavırları, görüşleri ve tutumları farklıdır. Brigge, hastalığın getirdiği ölüm korkusuyla içinde yeni bir dünya yaratır. Ruhunda yaşayan bu yabancı ölüm ülkesinde tanıdık bir yere tutunmak için evinde gün boyu kendisini odadan odaya taşır. Brigge ölüm karşısında isyan etmekte, çocukluk anılarına tutunarak kimliğini sabitlemeye ve ölümden kurtulmaya çalışmaktadır.

Mevlana'da ise yaşam karşıtı bir düşünce yoktur. Yaşam; sevgi, dostluk ve aşkla ve araştırarak, bilgilenererek, sanat ve zevkle yaşanır. Ölüm de bir son, bir yok oluş olarak değil, bir başka yaşama geçiş aşaması olarak görülür. Yaşam, ölümlle kaybedilen bir şey olduğu için değerli değildir. Daha değerli bir başka yaşama evrilmek olanağına açılan kapı olmasından ötürü değerlidir..

TARTIŞMA KONUSU

- "Her ölüm erken ölümdür," sözünü nasıl yorumlarsınız?

1. İnsan için ölümün anlamı nedir?

ÖLÜMÜN ANLAMI

Schopenhauer

Eğer ölümü bize böylesine korkunç gösteren şey *var olmama* düşüncesi olmuş olsaydı, o zaman zorunlu olarak henüz var olmadığımız zamanı da aynı dehşetle düşünürdük. Çünkü şurası çürütülemez derecede kesindir ki ölümden sonraki var olmayış ölümden önceki var olmayıştan farklı olamaz ve dolayısıyla ilki diğerinden daha hazin ve acıklı değildir. Bütün bir sonsuzluk *henüz* biz yok iken kendi mecrasında akıp gidiyordu, fakat bu bizi hiçbir surette rahatsız etmez. Halbuki kısacık bir varoluşun bir lahzalık intermezzosunun ardından *artık* var olmayacağımızı ve varoluşumuzu bir ikinci sonsuzluğun takip edeceğini ağır, hattâ tahammül edilmez buluruz. O halde varoluşa bu susamışlık şimdi onu tatmış ve çok tatlı bulmuş olmamızdan mı kaynaklanıyor? (...)

Artık var olmayacağımız zaman için kederlenmek, henüz var olmadığımız zaman için kederlenmek kadar saçmadır.⁹⁸

SORU PANOSU

- Schopenhauer, ruhun ölümsüzlüğüne inanıyor mu?
- Schopenhauer'ın ruh ile özdeşleştirdiği kavram ne olabilir?
- Düşünürün görüşü ile tektanrılı dinler, yeniden doğuş anlayışı ve pozitif

⁹⁸ *Ölümün Anlamı*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 56-62

tivist anlayış arasında ne tür benzerlikler ya da farklılıklar var?

- Yazar, yaşamın neden bir intermezzo olduğunu düşünüyor?

YORUMLAMA

Schopenhauer'ın "Ölüm yaşamı değerli kılar mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Öleceğimizi biliriz ama ne zaman öleceğimizi bilemeyiz. Bu durumda her zaman ölüm karşısında yaşamayı öğrenmemiz gerekir. Bazı kişiler Epikuros gibi "Ben varken ölüm yok, ölüm geldiğinde de ben yok olacağım. Bu yüzden ölümü hiç dert etmiyorum," görüşünü benimserler.

Mistikler ise ölümsüzlüğe, ruhun bedenden ayrılarak bir merhaleden bir başkasına geçişine inanırlar. Onlara göre ölüm bir geçiş anından ibarettir. Pozitivistler için ise tam tersine beden ve ruh organik bir bütündür.

Heidegger, ölümü her gün herkesin başına gelen ama şu an dert etmeme gerek olmayan bir olay olarak düşünür.

TARTIŞMA KONUSU

- İnsanların dinsel inançlara bağlanmasında ölüm korkusunun etkisi olabilir mi?

HER ŞEY GİDER, HER ŞEY GERİ GELİR

Nietzsche

Her şey gider, her şey geri gelir; varlık çarkı sonsuzca döner. Her şey ölür, her şey çiçeklenir yeniden; varlık yılı sürüp gider ebediyen.

Her şey kırılır, her şey birleşir yeniden; ebediyen kurar kendini varlık evi. Bütün nesneler ayrılırlar, bütün nesneler selamlaşırlar yeniden; varlık halkası vefalı kalır kendine ebediyen. Her an yeniden başlar varlık; her “Bura”nın etrafında “Ora” denen yuvarlak döner. Orta her yeredir. Ebediyet yolu eğridir.

“Ölüyorum işte ve kaybolup gidiyorum,” diyecektin “ve bir anda hiç olacağım. Ruhlar da fanidir bedenler gibi. İçine örülü olduğum nedenler düğümü lakin dönüp gelir yeniden - beni yeniden yaratacaktır o! Ben kendim, sonrasız dönüş nedenlerinden biriyim.”⁹⁹

SORU PANOSU

Aşağıdaki savları Nietzsche’nin adına nasıl temellendirirsiniz?

- Beden de ruh da ölümlüdür.
- Doğan her şey ölür ama varlık ebediyen sürer.
- Ölümle giden her şey geri gelir.
- Yaşam her şeyin üstündedir.
- Yaşama istenci güçlülük istencidir.

⁹⁹ Zerdüşt Böyle Diyordu, çev. Osman Derinsu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1996, s. 260, 264

YORUMLAMA

Nietzsche'nin "Ölüm yaşamı değerli kılar mı?" sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

"Her şey akıyor, bir nehirde iki defa yıkanılmaz."

"Aynı şeydir yaşayanla ölü, gençle ihtiyar; zira biri değişince ötekilerdir, ötekiler değişince bunlar."

Herakleitos'un bu sözleri Nietzsche'yi hatırlatır. Yaşam bir değişmedir. Ölüm ise bedenın çözünümünü sonunda yeniden başka yaşam formlarına evrilmesidir. Yaşam her şekilde devam etmektedir, yaşam hiçbir zaman durmayan bir oluşturdur. "Hayat çemberinin ardı arkası kesilmez." Bunu istemek ve sevmek Nietzsche'nin *amor fati'sidir (kader sevgisi)*.

Arkasında eserleri kalan özgür insan kendi ölümüyle tam zamanında ölür. Yaşamış olduğu hayatı yeniden yaşamaya hazırdır.

TARTIŞMA KONULARI

- Hayatını tamamlayarak "tam zamanında ölmek" ne demektir?
- "Gözü arkada kalarak ölmek" ne demektir?

2. Ölüm değerli olabilir mi?

ÖLÜM BİR İYİLİK OLABİLİR Mİ?

Platon

İkisinden biri: ya ölen kimse hiçliğe yokluğa eriyor, hiçbir şey bilmez oluyor, ya da denildiği gibi ölüm bir değişmedir, bulunduğumuz yerden canın, tinin bir başka yere göçmesidir. Ölüm her duygunun kısılması, sönmesiye, deliksiz ve düşsüz bir uykuya benzer bir uyku ise, ne eşsiz bir kazançtır ölmek! (...)

Ölüm bu türlü deliksiz ve düşsüz bir uykuya benzer bir şeyse, bence büyük bir kazançtır; öyle ya, geri kalan bütün zaman tek bir geceymiş gibi gelecek. (...)

Öte yandan, ölüm bizi buradan başka bir yere götürecektir sanki bir geçitse denildiği gibi, orda bütün insanlar bir arada toplanıyorlarsa, bundan daha büyük bir iyilik olur mu? (...) Üstelik de insan orada Orpheus'la, Musatos'la, Hesiodos'la, Homeros'la buluşursa parayla elde edilebilecek bir mutluluk mudur bu? Bütün bunlar doğruysa, bir değil, birkaç kez ölmeye razıyım. (...) ¹⁰⁰

SORU PANOSU

- Sokrates'e göre ölüm hakkında hangi olasılıklar düşünülebilir?

¹⁰⁰ *Sokrates'in Savunması*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 60-61

- Sokrates’e göre ölüm hangi koşullarda bir iyilik olabilir ?
- Eğer.....

YORUMLAMA

Sokrates’in “Ölüm yaşamı değerli kılar mı?” sorusuna verebileceği yanıtı metne dayanarak gerekçelendiriniz.

DEĞERLENDİRME

Sokrates’in yaşamı, öğretisinin temelini oluşturur. “Bilgi öğretilemez, ancak birlikte araştırarak elde edilir,” görüşünde olduğu, çarşı pazar dolaşarak diyalog yoluyla “doğru”yu arama çabasında açıkça görülür. Ne var ki bu çabanın sonucu olarak ortaya çıkan cahillikler özellikle politikacıları ve bazı güçlü kişileri rahatsız etmiştir ve Sokrates tarihte sık sık rastladığımız gibi zamanın modasına göre “klişe suç”larla suçlanmıştır. O devirde bu suçlar, (1) gençliği baştan çıkarmak, (2) Atina’ya yeni tanrılar getirmek, (3) kötüyü iyi gibi göstermek, (4) yer altında ve gökyüzünde olanları araştırmak, gibi suçlardır.

Sokrates mahkemede az bir farkla da olsa çoğunluk tarafından suçlu bulunmuştur ve ölüm cezasına çarptırılmıştır. Atina yasalarına göre suçlunun kendisine para cezası ya da sürgün cezası gibi daha hafif bir ceza talep etme hakkı olmasına rağmen bu haklarını kullanmayı reddetmiştir.

TARTIŞMA KONULARI

- Sokrates'in ölümünü kabullenışı neye boyun eğdiğini, neye baş kaldırdığını gösterir?
- Bedenimiz ruhumuzu koruyan ve taşıyan bir zarf mıdır?
- Ruhun bedenden ayrılması mümkün müdür?
- Dinsel inançların ölüm gerçeğini maskeledikleri söylenebilir mi?
- Hiç ölmeyecekmiş gibi yaşamak mümkün müdür?
- Ölümsüz olsaydık ne olurdu?

Okuma önerileri

J. R. Dos Santos, *Tanrı'nın Formülü*

Montaigne, *Denemeler*

L. Tolstoy, *İvan İlyiç'in Ölümü*

İoanna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*

Nermi Uygur, *Yaşama Felsefesi*

Marcus Aurelius, *Düşünceler*

Schopenhauer, *Aşkın Metafiziği*

Felsefeye ilgi duyan, ama okumaya nereden başlayacağını bilemeyen gençler, felsefe öğretmenlerinden "felsefeye giriş" reçeteleri isterler. Bu isteğe tatminkâr bir yanıt vermek çok zordur. Herkes için geçerli, tek bir reçete yoktur çünkü... Felsefe tarihini okumakla işe başlamaksa, acemi şoförün birdenbire otoyola çıkmasına benzer. Yani meraklı genci baştan zora sokar.

Felsefe problemlerine yaklaşmanın en elverişli yollarından biri uygun yazınsal metinlerle işe başlamaktır. Nitekim edebiyat-felsefe ilişkisinin pek çok filozofta çok sıkı olduğunu görürüz. Bilindiği gibi metin inceleme; edebiyat ve felsefe eğitiminin ortak uğraşısıdır. Sanatsal metinleri çözümleyerek işe başlamak, felsefe metinlerini çözümlmeye öncülük eder. "Gençler İçin Felsefe" disiplinin temelinde yatan anlayış da budur.

Bu kitap, odaklandığımız bir konu bağlamında seçilmiş felsefî metinleri grup çalışmalarıyla inceleyerek felsefe eğitimi yapmayı önermektedir. Sınıf içi diyalogları ve tartışmaları yüreklendirmeyi, dolayısıyla "felsefe öğretmeyi" değil, felsefe yapmayı amaçlayan bu metinlerin, felsefeye başlayan gençlerin ilgisini çekeceğini umuyorum.

 pankitap.com

 [panyayincilik](https://www.instagram.com/panyayincilik)

 [PanYayincilik](https://twitter.com/PanYayincilik)

 [PanDukkan](https://www.facebook.com/PanDukkan)

ISBN: 978-605-9646-62-8

